

ŽELEZAR

2

GLASILO DELOVNEGA KOLEKTIVA ŽELEZARNE IESENICE

LETO V 1964

Narodni heroj Jože Gregorčič - Gorenje

Narodni heroj Jože Gregorčič - Gorenjc

Jože Gregorčič se je rodil 30. julija 1903 v revni družini v Opatiji. Ko mu je bilo dve leti, je moral oče zapustiti družino in oditi za kruhom v Ameriko. Mati je ostala sama s štirimi nepreskrbljenimi otroki brez sredstev ter čakala, da bo mož toliko zaslužil, da bo odšla za njim z vso družino. Namesto težko pričakovanega poziva je čez dve leti dobila sporočilo, da je moža zasulo v rudniku. Družina je še naprej životala v bednih razmerah. S šestim letom je Jože začel hoditi v šolo. Po končani osnovni šoli ga je mati dala v uk k nekemu lekarnarju v Pulj, vendar ne za dolgo. Začela se je prva svetovna vojna, zaradi česar je moral zapustiti Pulj in učenje, ker je Pulj spadal v vojno področje. Borba za vsakdanji kruh ga je gnala v St. Peter na Krasu, kjer je služil kot pastir do konca vojne.

Po končani vojni, ko so Italijani zasedli Slovensko Primorje, se je vrnil domov v Opatijo. Toda doma ni bilo dela, zato se je podal z bratom Francem in sestro Ano v svet za kruhom. Dober mesec sta z bratom zaman poskušala dobiti delo v Beljaku na Koroškem. Po neuspehu sta prekorčila jugoslovansko-avstrijsko mejo in se ustavila na Jesenicah. Sprva se je Jože preživljal z raznimi priložnostnimi zaslužki, pozneje pa je dobil delo pri Paaru na Jesenicah, kjer je razvažal sodavico. Zaradi tega so mu dali ime »Parov Jože«.

Z Jesenic je šel odslužit vojaški rok v Knježevac. Po končani vojaški službi je bil eno leto pri bratu Ivanu v Olovu v Bosni, nato pa se je ponovno vrnil na Jesenice in začel delati v KID (Kranjska industrijska družba). Od najnižjega delovnega mesta v žičarni — lužilnici — se je usposobil za kvalificiranega žičarja. Na tem delovnem mestu je ostal vse do odhoda v Spanijo. Ves čas zaposlitve je bil organiziran v SMRJ (Savez metalurških radnika Jugoslavije) ter bil pristaš levo usmerjene struje.

Že v rani mladosti je gojil šport, zlasti nogomet, smučanje in telovadbo. Po prihodu na Jesenice je s tem nadaljeval in se vključil v napredna delavska športna in kulturna društva. Ves čas bivanja na Jesenicah je aktivno deloval v teh društvih kot telovadec, nogometaš, odroski igralec in pevec ter kot funkcionar in organizator. Najprej je deloval v delavskem prosvetnem in telovadnem društvu Svobode, pozneje, po razpustu Svobode in do odhoda v Spanijo, v delavskem prosvetnem in telovadnem društvu Enakost. V letu 1929 je bil v telovadni skupini, ki je na melodijo Internationale izvajala simbolične vaje, zaradi česar jih je oblast aretirala. Aktivno je sodeloval v športnem klubu Svoboda, po razpustu tega pa v športnem klubu Enakost. Ko pa je bila razpuščena tudi Enakost, ker športni odsek na pobudo Jožeta Gregorčiča ni hotel priseči kralju Petru II., se je udeleževal v športnem društvu Kovinar.

Povsod, kjer je deloval, je bil zelo priljubljen. Z vedno nasmejanim obrazom in vedrim humorjem je razveseljeval svojo okolico in dvigal borbeni duh delavcem pri premagovanju ovir in nasprotij, ki jih je postavljali čas ostrega razrednega in strankarskega boja. Bil je prijatelj vseh delavcev, ne oziraje se na strankarsko ali svetovno nazorsko opredeljenost, ker je vedel, da zaostrovanje odnosov med delavci koristi razrednemu sovražniku, saj je ta le še v razcepljenosti delavskih vrst in v zaostrenih odnosih med strankami in posamezniki, umetno vzdrževal svojo moč. Predvsem v delavskih športnih društvih je Gregorčič znal

na svojstven način vnašati med članstvo napreden duh in ga povezovati tudi v času, ko so bila društva razpuščena. S svojo spretnostjo jo je večkrat zagodel policiji in orožništvu. Tako je skupaj s svojimi tovariši za 1. maj — delavski praznik ali za obletnico oktobrske revolucije 7. novembra, na najbolj nedostopni pečini Mežakle mnogokrat zarisal srp in kladivo in izobesil rdečo zastavo.

Že v mladih letih je občutil nepravilnost kapitalističnega sistema in videl velika nasprotja med ljudmi. S prihodom na Jesenice je tudi na svojih plečih občutil prezir in poniževanje, ki so ga povzročala obstoječa razredna protislovja. Opuščanje delavcev, stavke, demonstracije in vedno močnejše delavsko gibanje ga je še bolj zbližalo z ljudmi, ki so stali na čelu borbe za delavske pravice. Pod odrom Delavskega doma na Jesenicah, kjer sta delovali DPTD Svoboda in Enakost, je z drugimi tovariši — komunisti zajemal znanje iz marksistične literature in s tem vedno bolj krepil svoj razredni značaj. Po izbruhu državljanske vojne v Spaniji je najprej spravljal prostovoljce v Spanijo, julija 1936 pa je odšel z dovoljenjem Partije tudi sam.

Kot izredno hraber borec — mitraljezec v Cankarjevi četi je postal kmalu zelo popularen. Vedno je bil med prvimi v napadu in se ni bal niti največjega ognja. Postal je politični poverjenik in kasneje komisar mednarodnega bataljona Dimitrov. Sodeloval je v vseh bojih internacionalnih brigad, posebno 15. in 129. brigade pri Madridu, na aragonski fronti, pred Saragoso in Teruelom ter v Kataloniji. Odlikoval se je zlasti v bojih za Belcito, eno najmočnejših trdnjav, ki so jih držali fašisti. Partija ga je naučila boriti se proti vsemu, kar je stalo na poti k osvoboditvi delavskega razreda. Fašizem je tedaj predstavljal največjo nevarnost, zato je tudi Gregorčič vedel, da je potreben neizprosni boj, ki bo fašizmu preprečil pohod v Evropi.

Po porazu španske revolucije je grozila internacionalnim brigadam velika nevarnost, zato je bila potrebna posebna odločnost in spretnost za umik do špansko — francoske meje. Italijanska in nemška letala so neprestano bombardirala umikajočo se vojsko, med katero se je gnetlo okoli pol milijona starčkov, žena in otrok. Gregorčič je s svojo mirnostjo in odločnostjo pomirjevalno vplival na vojsko in prebivalstvo in jih prepričeval, da morajo kljub trenutnim porazom vztrajati v borbi.

Februarja 1939 se je s svojim bataljonom umaknil čez francosko mejo. Skupaj z drugimi španskimi borci je preživel dve leti po taboriščih v Franciji, najprej v taborišču St. Ciprian, potem v Camp de Gurs in končno v Camp Argeles sur Mer. V taboriščih je bil duša kulturnega in športnega življenja. Po naravi je bil umetniško zelo talentiran in je izdelal z bratom Ivanom ter oživljal bomo taboriščno življenje z vrsto kipov Marxa, Engelsa, Lenina, Garibaldija, Cankarja in drugih. Bil je pevovodja, vodja telovadbe in vsem dober tovariš. Večkrat se je ponoči splazil skozi dobro zastraženo bodečo žico na njivo, nakopal krompir in ga prinesel polno vrečo nazaj v taborišče. Tako je izboljševal življenje španskim borcem, ki so v taboriščih živeli v izredno težkih pogojih.

Vedno si je prizadeval, da bi mirno uredil spore, a bil pripravljen za boj proti zlorabam francoskih oblasti. S političnim delom je dvigal med tovariši borbeno moralo in jim vplival vero v zanesljivo zmago proletarske revolucije.

Zadnje leto bivanja v taborišču je postajal vedno bolj nestrpen. Vedel je, da grozi tudi Jugoslaviji fašistična nevarnost in Evropi druga svetovna vojna ter da je njemu mesto kot komunistu in internacionalistu v ogroženi domovini. Vendar, ker je bil beg iz taborišča prepovedan, je disciplinirano čakal poziva svoje Partije. Ko ga je končno Komunistična partija pozvala, naj se vrne v domovino, je zapustil taborišče. Odpotoval je do Marseilla in se tam vtihotapil na ladjo, ki je bila namenjena v Jugoslavijo. Skril se je v dno ladje ter se pokrtil s premogom. Tako je potoval 7 dni. Vse, kar je vzel hrane s seboj na ladjo, je bilo malo kruha in slanine. Lačen, žejen in skrajno utrujen je prišel v Split, od tam pa se je januarja 1941 vrnil na Jesenice. S pomočjo tovarišev je zbral in poslal v Francijo na bratov naslov več zavitkov hrane za španske borce v taborišču, čeprav je bil sam brez dela in je živel od

pomoči tovarišev. Vzdrževal je zveze s taboriščem in jim sporočal vse politične novice iz Jugoslavije.

V internacionalnih brigadah v Španiji, v borbi s fašizmom, ki je ogrožal človeštvo, je še bolj prekalil svoj značaj. S podvojeno močjo se je na Jesenicah lotil političnega dela, posebno še, ker je bila peta kolona zelo aktivna in ker je bila na pragu druga svetovna vojna. Poverjena mu je bila odgovornost sekretarja Okrožnega komiteja Partije. Pripravljal je komuniste in skupaj z njimi jeseniški proletariat na bližnji spopad s fašizmom.

Ob prihodu Nemcev je stopil v ilegalo in po napadu Nemčije na Sovjetsko zvezo začel organizirati s svojimi tovariši prve partizanske enote na Gorenjskem. Maja 1941 je postal vodja Vojnorevolucionarnega komiteja za jeseniško okrožje. Junija 1941 se je udeležil partijske konference v Ljubljani, kjer je bil sprejet sklep, da se takoj organizira narodnoosvobodilna borba in ljudska vstaja. 17. julija 1941 je bil na konferenci na Jelovici, kjer je bil sprejet sklep za vstajo na Gorenjskem. 28. julija 1941 je organiziral Jeseniško ali Cankarjevo četo. Avgusta 1941 je postal komandant Cankarjevega bataljona, aprila 1942 pa komandant I. grupe odredov, v katerem sestavu sta bila Gorenjski in Kokrški odred. Sodeloval je v vseh borbah svojega bataljona, od borbe na Obranci na Mežakli, borbe na Partizanskem vrhu na Jelovici, do slavne dražgoške bitke in drugih partizanskih borb ter v raznih sabotažnih akcijah. Vendar se njegovo delovanje ni omejevalo samo na Cankarjev bataljon. Bil je tudi namestnik komandanta Staneta Zagarja, v štabu gorenjskih partizanskih edinic, ki ga je imenoval glavni štab v oktobru ali novembru leta 1941. Delokrog štaba gorenjskih partizanskih enot je presegal vojaške operacije Cankarjevega bataljona in obsegal organizacijo celotne mreže partizanskih edinic na Gorenjskem. Štab gorenjskih partizanskih edinic je bil predhodnik štaba I. grupe odredov in je takoj po formiranju prevzel vodstvo in odgovornost.

Jože Gregorčič je bil poleg Zagarja in Kebeta med organizatorji Poljanske, Bohinjske in Zgornjesavske vstaje. Povsod se je izkazal kot uspešen vojskovodja, ker je znal odlično uporabljati izkušnje, pridobljene v Španiji.

Padel je v borbi na Lipniški planini na Jelovici 9. septembra 1942 skupaj z zaščitno četo Štaba I. grupe odredov. Nemci so obkolili četo in smrtno ranili Jožeta Gregorčiča. Na njegov ukaz so ga tovariši zavlekli v grmovje, ker

drugega v obkoljenem področju niso mogli napraviti in ga pokrili. Ko so se mu približali Nemci, si je z bombo vzel življenje. Po njegovi smrti so Nemci z velikim hrupom razglasili, da so ubili glavnega komandanta partizanov in uničili partizane. Bilo pa je seveda obratno!

Jože Gregorčič je bil pravi predstavnik zavednega človečanstva in lik zvestega revolucionarja. Skupaj s Stanetom Zagarjem in Lojzeto Kebetom je organiziral vstajo na Gorenjskem v letu 1941 in sodeloval pri vodstvu osvobodilnega gibanja na Gorenjskem. Osebnostno je vodil ali sodeloval pri vseh večjih vojaških akcijah na Gorenjskem ter kot sposoben vojaški funkcionar izbojeval prenekatero zmago za partizane.

Jože Gregorčič je bil najbolj znan partizanski funkcionar na Gorenjskem ter kot tak splošno priljubljen in spoštovan. Njegov duh in njegovi junaški vzgledi so mnogo pripomogli borcem v boju proti okupatorju.

Nemci so objavili njegovo smrt s kričečimi letaki in ironičnim besedilom:

»Teško zadeti!«

Ob priliki policijske akcije je bil

banditski glavar Gorenjskega

Josip Gregorčič iz Asslinga,

znan pod lažnim imenom Gorenjec, dne 9. septembra 1942

na Jelovici

ustreljen

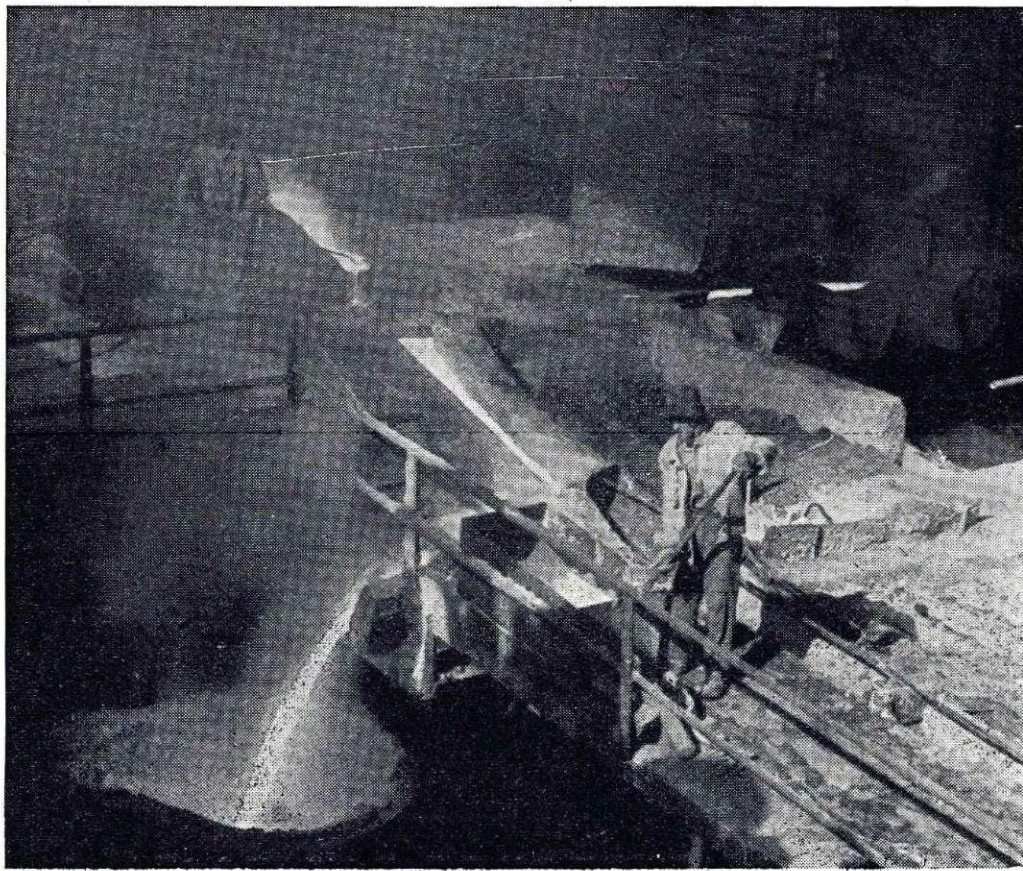
uničenih je bilo tudi 32 rokovnjačev in 8 ujetih.«

(To nemško poročilo ni točno, v resnici je padlo 25 partizanov).

Kljub vsem takim in podobnim okupatorjevim poskusom, da bi uničili partizanske voditelje in s tem zatrli narodnoosvobodilno gibanje, je revolucija v Jugoslaviji zmagala. Jože Gregorčič — Gorenjec je s svojimi deli ostal v spominu gorenjskega ljudstva kot legendarni lik hrabrega partizanskega voditelja in predanega borca za svobodo.

5. julija 1951 je bil proglašen za narodnega heroja.

Podatki: Ivan Bertonec — Johan, Ivan Gregorčič in Ivan Vovk — Živan.

*Veliko
radosti
in veselja
ob prazniku
dela
želijo
CDS, UG, IG
sindikalne
podružnice
TKZKS, TKLMŠ
Uprava
podjetja
in uredništvo
Železarja*

Plavžarski duet — Foto: Kolman

1. maj v luči praznovanja 20-letnice vstaje jugoslovanskih narodov

Letošnji praznik dela 1. maj bomo praznovali v okviru 20. obletnice vstaje jugoslovanskih narodov. Zaradi tega bo praznovanje še bolj slovesno in veličastno. Ob praznovanju se bomo še posebej spominjali pomladanskih dni v letu 1941, ko so nemški okupatorji zavzeli naše kraje in ko se je napredno ljudstvo pod vodstvom Komunistične partije pripravljalo na oborožen odpor proti nasilju in krivici. 1. maj v letu 1941 smo na Jesenicah praznovali v znamenju velikih pričakovanj, kajti napredni jeseniški železarji so dobro vedeli, da pride čas, ko bo naše ljudstvo spet svobodno zaživelo. Nekateri so upali, da bo to kmalu, drugi so spet menili, da bo potrebno nekaj let, preden bo zlomljena okupatorjeva sila, ki je bila v tistih dneh najmočnejša.

Med drugo svetovno vojno so ljudje praznovali 1. maj na poseben način. Partizani so ga počastili z napadi na nasprotnikove položaje, aktivisti osvobodilne fronte in pripadniki SKOJ-a pa so v ta namen organizirali trosilne akcije, ki so bile Nemcem pravi trn v peti.

Prvomajski prazniki so bili po osvoboditvi spet v znamenju svobode. Ljudje so praznovali praznik dela svobodni, hkrati pa so se spominjali doseženih uspehov pri obnovi porušene domovine in graditvi lepše prihodnosti.

Letošnji 1. maj bomo praznovali še bolj veličastno kot druga leta. V zadnjem času so bili doseženi pomembni rezultati na vseh področjih našega gospodarstva. Iz leta v leto uresničujemo Marksovo geslo »Tovarne delavcem« in sicer tako, da neposredni proizvajalci sami upravljajo in vodijo podjetja. Delovni ljudje, tako v naši domovini kakor tudi drugod po svetu pa si želijo, da bi delali in živeli v miru in svobodi.

Kakor v prejšnjih letih, tako se moramo tudi ob letošnjem praznovanju praznika dela spomniti predvojnih praznovanj tega največjega mednarodnega praznika. Kljub temu, da so takratne oblasti onemogočile praznovanje 1. maja, so napredni delavci počastili 1. maj tako, da so množično odhajali v naravo, predvsem na Poljane, Pristavo in Jeseniške rove. Predvojna praznovanja so bila kljub nasprotovanju veličastna in nepozabna, zato se jih bomo vedno spominjali.

Ob tej priliki ne smemo pozabiti tudi na 27. april, ko so se pred dvajsetimi leti zbrali predstavniki našega ljudstva in ustanovili Osvobodilno fronto, ki je bila pred nekaj leti preimenovana v Socialistično zvezo delovnih ljudi. V najtežjih dneh so predstavniki našega ljudstva sredi okupirane Ljubljane sestavili proglas oziroma poziv, s katerim so pozvali vse napredne Slovence na boj proti okupatorju.

Naj bo praznovanje letošnjega 1. maja veličastno in množično, saj je 1. maj praznik vseh naprednih delavcev po svetu ter praznik solidarnosti delovnega ljudstva.

Delo pri previjanju Leonardovega motorja za težko progo na Javorniku Foto: Kolman

Zdravko Črv

Razvoj obratnih delavskih svetov v Železarni

Z ozirom na različna pojmovanja o decentralizaciji delavskega samoupravljanja, bi navedel nekaj praktičnih izkušenj v Železarni Jesenice. Da bo snov bolj pregledna, bom s člankom pričel, ko so bili v železarni ustanovljeni prvi obratni delavski sveti.

Prvikrat so v železarni volili obratne delavske svete leta 1953, in sicer 27. Ti obratni delavski sveti so šteli od 9 do 25 članov. Imeli so že svoj poslovnik, vendar samo okvirno. V tem poslovniku niso bile določene točne pristojnosti obratnih delavskih svetov in materialne osnove.

Na 24. rednem zasedanju CDS 13. marca 1956 je CDS na predlog sindikalne organizacije sklenil, da se takratnih 27 obratnih delavskih svetov zmanjša na 11 ODS s tem, da se sorodni obrati združijo v skupine. Po tem predlogu so bili formirani naslednji ODS:

1. Plavž
2. Jeklarna - martinarna in elektro peč

3. Profilne valjarne Javornik I, žična valjarna in jeklovlek
4. Pločevinske valjarne Javornik II, valjarna 2400 in Javornik IV
5. Vzdrževanje Javornik
6. Predelovalni obrati - žičarna, hladna valjarna, žebljarna, cevarna in elektroodni oddelek
7. Energija
8. Vzdrževanje Jesenice — mehanična, konstrukcijska, elektro delavnica in gradbeni oddelek
9. Promet in transport
10. Samotarna
11. Livarna

S tem se je zmanjšalo število članov ODS od 251 na 182 članov.

Na konstituantnem zasedanju 27. aprila 1956 je CDS za nove ODS sprejel okvirne naloge, na podlagi katerih je bil izdelan poslovnik. Naloge ODS so bile:

- razpravljanje o predlogu družbenega načrta obrata,
- razpravljanje o predlogih raznih pravilnikov,
- zasledovanje izvršitve družbenega načrta in sprejemanje zaključkov v zvezi z izboljšanjem proizvodnosti in znižanjem materialnih stroškov,
- nadzor nad rednim vzdrževanjem osnovnih sredstev obrata in sestavljanje predlogov AZ v pogledu rekonstrukcij,
- izdelovanje predlogov za izkoriščanje amortizacijskih sredstev.

Iz tega je razvidno, da so bili ti ODS brez materialnih osnov in da so imeli zgolj posvetovalni značaj. Razvoj delavskega upravljanja v železarni je privedel politične organizacije in CDS do spoznanja, da nima pomena imeti ODS zato, da pišemo v časopisih o takem in takem številu ODS, temveč je treba postaviti ODS, ki bodo imeli določene pristojnosti in določeno materialno osnovo. Zato je CDS dne 29. marca 1958 na svojem 10. rednem zasedanju sklenil, da se v tem letu izvedejo volitve samo v CDS, medtem ko se volitve v ODS odložijo za nedoločen čas. Sklep je CDS sprejel na priporočilo sindikalne organizacije spricho dejstva, da so se o ODS pojavila različna mnenja. Ker do podaljšanja mandatne dobe ODS ti problemi niso bili rešeni, je formalno prenehalo njihovo delovanje in obstoj.

CDS je imenoval komisijo, ki naj izdela predlog poslovnika za delo ODS in njihovo najugodnejšo organizacijsko strukturo z ozirom na predvideno reorganizacijo podjetja. — Imenovana komisija je to nalogo uspešno izvedla in predlagala, da se pri novoustanovljenih ekonomskih enotah imenujejo oziroma izvolijo obratni delavski sveti, ker bodo te ekonomske enote sčasoma lahko ekonomsko in finančno samostojne enote in bodo obratni delavski sveti tako dobili svoj popoln in širok delokrog. Komisija je tudi predlagala poslovnik za delo ODS, ki ga je CDS potrdil. Glede na pristojnosti obratnih delavskih svetov je na predlog te komisije dopolnjen člen 9 pravilnika podjetja in so pristojnosti obratnih delavskih svetov točno določene in razmejene od pristojnosti

CDS, UO, upravnih organov in drugih družbeno-političnih organizacij v podjetju.

V mesecu decembru leta 1959 so bili ponovno izvoljeni obratni delavski sveti. Ti obratni delavski sveti so bili postavljeni oziroma izvoljeni v okviru novih ekonomskih enot. Tako so bili izvoljeni štirje obratni delavski sveti pri naslednjih ekonomskih enotah:

- topilnice, ki vključuje: visoke peči, martinarno, elektro peč, livarne in šamotarno;
- valjarne, ki imajo v svojem sestavu profilne valjarne, valjarno 2400, valjarno 1300, žično valjarno, jeklovlek, odpremo in strugarno valjev;
- predelovalni obrati, s hladno valjarno, žičarno, cevarno, žebljarno in elektroodnim oddelkom;
- strojno-energetski obrati, ki vključujejo projekтивно-konstruktivski biro, energijsko grupo, grupo vzdrževanja ter grupo prometa in transporta.

Poleg teh enot z ODS je pri železarni še predračunska enota, ki nima svojega obratnega delavskega sveta.

Ti obratni delavski sveti so dobili naslednja pooblastila:

- sprejemanje normativov v okviru ekonomske enote,
- spremembe normativa delovne sile,
- odpiranje in ukinjanje delovnih mest,
- postavljanje novih tarifnih postavk ali spremene tarifnih postavk,
- potrjevanje nove norme ali spremenitev obstoječih norm,
- obravnavanje analiz izvršitve načrta in določanje potrebnih ukrepov,
- obravnavanje doseženega dohodka ekonomske enote, materialnih stroškov, sklada osebnih dohodkov in odrejanje potrebnih ukrepov,
- obravnavanje gospodarjenja z osnovnimi sredstvi itd.

Iz teh nekaj primerov je razvidno, da imajo sedanji obratni delavski sveti določene pristojnosti, torej konkretno delo. — V letu 1960 je CDS pavšalno razdelil po ekonomskih enotah 4 milijone sredstev za male investicije. V tem času je bil osvojen tudi pravilnik o nagrajevanju po enoti izdelka in udeležbi posameznega člana kolektiva ekonomske enote pri zvišanju in zmanjševanju proizvodnih stroškov. S temi pristojnostmi se je dvigala proizvodnost v ekonomskih enotah, analogno pa tudi mesečni osebni prejemki.

Vrednost proizvodnje po ekonomskih enotah se je v letu 1960 nasproti letu 1959 močno dvignila, kar je razvidno iz naslednjih podatkov:

	leto 1959 v 000 din	leto 1960 v 000 din	razlika v 000 din	indeks
topilnice	21,260.751	22,518.550	1,311.799	106,19
valjarne	25,919.142	27,163.970	1,244.828	104,80
predelovalni obrati	13,065.163	14,070.425	1,005.262	107,69
strojno-energet. obrati	6,711.021	7,093.307	382.286	105,70

Vzporedno s tem so se dvignili tudi mesečni dohodki. Po ekonomskih enotah so se nasproti letu 1959 osebni dohodki v odstotkih dvignili:

topilnice	116,7 %
valjarne	122,3 %
predelovalni obrati	110,0 %
strojno-energetski obrati	119,3 %
predračunska enota	110,2 %

Predračunska enota je vezana na povprečje ostalih ekonomskih enot. Vsaka ekonomska enota je po pravilniku oddvajala mesečno 25 % od doseženega odstotka po enoti izdelka v izravnalni sklad in to toliko časa, da je dosegel izravnalni sklad 50 % mesečnih prejemkov. Ta izravnalni sklad služi ekonomski enoti za primer, ko iz kakršnihkoli vzrokov ne bi dosegli po ceniku enote proizvodnje 100 %. Poleg izravnalnega sklada po ekonomskih enotah imamo pri podjetju še centralni izravnalni sklad v višini 4 % od skupno doseženega dohodka po ekonomskih enotah. Ta sklad služi za posojila ekonomskim enotam ali za izravnavo osebnih dohodkov v primerih večjih elementarnih nesreč. Oba sklada pa se ob zaključku leta izplačata članom kolektiva.

V letošnjem letu se je na predlog sindikalne organizacije pričela razprava o nadaljnji decentralizaciji delavskega samoupravljanja. Razprava je pokazala, da ne smemo biti preveč ljubosumni pri upravljanju navzdol in da je treba upravljanje razširiti na čim večje število proizvajalcev. V zvezi s tem je CDS sprejel naslednje sklepe:

1. Sistem nagrajevanja po enoti izdelka, ki je bil uveden v letu 1960, je progresiven, zato ga še naprej razvijamo in krepimo navzdol po obratih, ker se bo le tako v podjetju še dvignila produktivnost dela, s tem pa tudi osebni prejemki. Zato naj se z letom 1961 preide na obračun po enoti izdelka po obratih. Sistem nagrajevanja po obratih naj se pripravi najkasneje do 31. 3. 1961 z veljavnostjo obračuna 1. 1. 1961.

2. S prehodom na obračun po enoti izdelka po obratih je treba popraviti cenike izdelkov, ki naj predvsem določajo večjo spodbudo za kvalitetno proizvodnjo.

3. Dobiti moramo pravilnejši stimulans za premiranje štabnih enot in služb. Za te službe moramo urediti sistem nagrajevanja tako, da bodo odvisne od finančnega uspeha podjetja.

4. Uprava podjetja in upravni odbor sta zadolžena, da imenujeta komisijo, ki bo do delitve dohodka izdelala predlog za razdelitev investicij na ODS.

5. Obratnim delavskim svetom je priporočil CDS, naj imenujejo naslednje komisije:

- a) za gospodarstvo,
- b) za osnovna sredstva,
- c) za organizacijo dela,
- d) za nagrajevanje,
- e) za HTZ,
- f) za disciplino,
- g) za kadrovska vprašanja.

Obratni delavski sveti so te komisije že izvolili in je sedaj material za zasedanja bolje pripravljen.

Na zasedanju CDS, dne 22. 2. 1961 je bil sprejet sklep, da prenesemo na obratne delavske svete sredstva za investicijsko vzdrževanje. Ta sredstva so bila prenešana v celoti in znašajo 3,7 % od nabavne vrednosti osnovnih sredstev. Za vse ekonomske enote je to skupno 1.349.342.325 din. Poleg AV je bila prenešana na ODS tudi amortizacija za zamenjavo in to 271.920.000 din, kar znaša 20 % od skupne vsote AZ. CDS se je odločil, da prenese na obratne delavske svete le 20 % AZ, ker je železarna pred desetletnim načrtom rekonstrukcij, ki so izdelane na samofinansiranju in je zato nujno, da si CDS pridrži večji del sredstev AZ. Poleg tega je v železarni več obratov, v kateri v povojni dobi še ni bilo v glavnem nič vloženega. Če bi sedaj razdelili AZ sredstva v celoti na obrate, bi s tem samo še bolj uničili tiste obrate, v katere smo do danes le malo vložili.

Obstoji več variant, kako bi delavsko upravljanje še bolj približali samemu proizvajalcu. Verjetno je, da od sedanjih obratnih delavskih svetov, ki so po ekonomskih enotah, ne bomo šli na nadaljnjo razbitje. CDS je že sklenil, da se preide s 1. 1. 1961 na nagrajevanje po enoti izdelka po obratih. Vendar moramo popraviti cenik za nagrajevanje po enoti izdelka, ki naj predvsem upošteva kvaliteto izdelkov. Udeležba pri zvišanju in zmanjšanju stroškov pa zaenkrat ostane pri ekonomskih enotah, toda zasledovati jo moramo po obratih, tako da bi v doglednem času tudi to prenesli na obrate.

Poleg tega razmišljamo, kako bi v upravljanje vključili slehernega proizvajalca. Ena varianta je, da bi po obratih ustanovili zbere proizvajalcev. Da bi nudili pogoje za dobro delo zborov proizvajalcev, je upravni odbor imenoval komisijo, ki naj pripravi poslovnik za zbere proizvajalcev in popravi poslovnik ODS z ozirom na decentralizacijo delavskega samoupravljanja.

Nagrajevanje po enoti izdelka - stanje in perspektive

Poldrugo leto je minilo, odkar smo pričeli misliti na uvajanje stimulatívnejšega načina nagrajevanja — nagrajevanja po kompleksnem učinku.

V dolgotrajnih študijah in razpravah smo se odločili za formiranje ekonomskih enot v sedanjem obsegu. Formiranje tako velikih ekonomskih enot, ki predstavljajo vsaka zase pravzaprav kar precejšnje podjetje, nam je narekovala medsebojna povezanost in odvisnost posameznih obratov.

Sedanje ekonomske enote predstavljajo organsko zaokroženo celoto, ki jo povezujejo skupni interesi v proizvodnji in gospodarjenju sploh. Prav zaradi teh karakteristik so se lahko uspešno uveljavili obratni delavski sveti in so tudi sposobni prevzemati vedno večje pristojnosti.

Razumljivo je, da pomenijo tudi za nagrajevanje po enoti izdelka tako velike in gospodarsko močne ekonomske enote solidno garancijo, da pri izvajanju sistema ne more priti do prevelikih odstopanj niti v eno niti v drugo smer. Sistem nagrajevanja, ki smo ga osvojili in tudi do sedaj s pridom uporabljali, sloni na dveh kazateljih produktivnosti: na količini proizvodnje in na znižanju lastnih stroškov proizvodnje. Startno razdobje za izračun višine osebnega dohodka po enoti izdelka je bilo leto 1959, za ugotavljanje znižanja ali zvišanja lastne cene pa planske kalkulacije za leto 1960, ki so bile izdelane na osnovi stvarnih stroškov iz leta 1959. Na ta način je bilo leto 1959 z vsemi svojimi pozitivnimi in negativnimi rezultati dejansko osnova celotnega sistema nagrajevanja.

Prednosti večjih ekonomskih enot so se med letom pokazale predvsem v naslednjem:

— začetek (leto 1959) je bil prilično izravnán, ker so se vsa nerealna odstopanja eliminirala že v okviru ekonomskih enot in tako niso prišla do izraza;

— občasne težave v proizvodnji posameznih obratov niso prišle tako očitno do izraza;

— morebitne nepravilnosti v kalkulacijah lastne cene, občasna izredna povišanja lastne cene zaradi izredno povečane potrošnje v posameznih obratih in sploh gibanje in nihanje produktivnosti ni prišlo toliko do izraza, ker je zaradi medsebojne povezanosti in odvisnosti obratov, združenih v eni ekonomski enoti, v končnem efektu uspešen obrat izlekel slab obrat in obratno;

— razvrstitev izdelkov v razmeroma majhno število skupin je ustrezala v povprečju ekonomske enote, ker se v celoti asortiman ni mogel bistveno menjati. Očitno pa tako groba razvrstitev ne bi ustrezala pri izvajanju sistema nagrajevanja po obratih (n.pr. za elektrode samo dve skupini: gole in oplasčene).

Naštete prednosti velikih ekonomskih enot so omogočile, da smo uspešno prešli na sistem kompleksnega nagrajevanja in da kljub raznim pomanjkljivostim v sistemu med letom ni bilo čutiti večjih anomalij, ki bi se verjetno pojavile, če bi uvedli nagrajevanje po obratih.

V bistvu se je sistem pokazal kot pozitiven, ker je povečal interes posameznikov in kolektiva za čimvečjo količino izdelkov pri čimmanjših proizvodnih stroških. To pa nam je omogočilo, da se je v precejšnji meri izboljšal tudi finančni rezultat, kot nam je pokazal zaključni račun za leto 1960.

Vendar to še ne pomeni, da smo lahko s tem sistemom zadovoljni in da ga nam ni treba več

razvijati. Najprej moramo odstraniti pomanjkljivosti, ki so se pokazale v preteklem letu, in to predvsem premajhno stimulacijo za kvalitete in premalo točno regulirane odnose med posameznimi enotami. Te pomanjkljivosti lahko odstranimo s korekturo odnosov cen v ceniku osebnega dohodka in z dajanjem izredne stimulacije za tiste kvalitete, ki jih želimo posebno forsirati.

V perspektivi pa bomo morali nujno preiti na nagrajevanje po obratih. Pri tem lahko postopoma prehajamo na decentralizacijo nagrajevanja tako, da najprej prenesemo na obrate stimulacijo za količino, potem pa še stimulacijo za ekonomičnost. Pogoji za to decentralizacijo so bolj zreli pri obratih, ki imajo končno stopnjo predelave in delajo predvsem za trg, kot pa pri obratih, ki delajo izključno za lastno uporabo in so ne samo tehnološko ampak tudi ekonomsko povezani v organsko celoto, kot n. pr. topilnice.

Menim, da je osnovna pomanjkljivost današnjega sistema prav v tem, da je neposrednemu proizvajalcu premalo razumljiv, ker je njegov osebni dohodek odvisen ne samo od rezultatov njegovega obrata, ki jih on lahko iz dneva v dan zasleduje, ampak še od vseh drugih obratov njegove ekonomske enote in končno še od realizacije, ki jo je dosegla ekonomska enota. Ker neposredni proizvajalec niti ne pozna niti nima vpliva na rezultate drugih obratov, se mu zdi izračun osebnega dohodka na osnovi povprečnega rezultata ekonomske enote več ali manj nekaj, kar so »oni«, uprava ali knjigovodstvo izračunali.

Do takega prepričanja pride tem prej, ker se prav lahko zgodi, da dobi za mesec, v katerem ve, da je bil njegov obrat uspešen, nizek odstotek, za mesec, v katerem je imel po njegovem prepričanju obrat slab uspeh, pa visok odstotek osebnega dohodka po enoti izdelka.

Da bi odpravili ta negativni moment in da bi sistem sam dal direktno in razumljivo stimulacijo neposrednemu proizvajalcu in s tem omogočil, da se angažirajo vse latentne sile in odkrijejo vse rezerve, sodim, da je nujno čimprej preiti na nagrajevanje po obratih, tako za količino kot tudi za ekonomiko. V prvi stopnji naj bi rezultati, doseženi po obratih, predstavljali ključ za udeležbo v doseženi masi osebnih dohodkov v okviru ekonomske enote. Kasneje bi lahko obrati samostojno formirali svoja sredstva s pogojem, da bi bili odnosi med obrati točno določeni. Odstopanje od planskih cen naj bi se upoštevalo šele po podrobni analizi proizvodnih stroškov. Ker so možnosti odstopanja od planskih cen večje pri obratih, ki proizvajajo velike količine materiala, kot pri obratih, ki proizvajajo majhne količine, menim, da bi bilo bolje, če bi bila udeležba v znižanju lastne cene odvisna tudi od procentnega odstopanja od planske vrednosti proizvodnje.

Naša osnovna naloga v bližnji prihodnosti bo vsekakor morala biti: celotni sistem čimbolj približati neposrednemu proizvajalcu. Misli, ki so v članku navedene, pa so samo ena izmed možnosti, ki jih imamo na tej poti.

Na kaj nas opozarja zaključni račun za leto 1960

Zaključni račun podjetja nima samo namen, da prikaže dosežene uspehe in neuspehe poslovanja enega leta, temveč tudi da kolektiv iz zaključnega računa vidi vse težave, ki jih je imel pri izvajanju svojih planskih nalog med letom in jih poskuša v naslednjem letu že vnaprej odstraniti. Zaradi teh dejstev je nujno, da analiziramo celoten zaključni račun za leto 1960.

A. Kadri

Če pogledamo nihanje našega staleža delovne sile med letom in če to nihanje primerjamo s prejšnjimi leti, potem vidimo, da je skupno število zaposlenih znašalo 31. decembra 1959 6801 ljudi, 31. decembra 1960 pa 6929 ljudi, torej se je stalež povečal za 128 ljudi. To število je zelo ugodno, če pa se poglobimo v pravo nihanje delovne sile, potem vidimo, da je število izstopov iz našega kolektiva nasproti prejšnjemu letu naraslo, in sicer od 822 izstopov v letu 1959 na 936 leta 1960 ali za 15,3 %. Na videz to nima prav posebnega pomena, vendar če upoštevamo, da se vsako leto pri nas zamenja preko 900 članov kolektiva in da za novo delovno silo potrošimo ne samo sredstva, temveč tudi potrebni čas za priučitev pri delu, potem lahko ugotovimo, da je to eden od osnovnih problemov, ki se ga moramo lotiti, če hočemo, da bo naš kolektiv sposoben reševati naloge, ki so vsako leto težje. Vzroki izstopov iz našega kolektiva so v glavnem: odhod na lastno željo in zapustitev dela brez odpovedi. To je dokaz, da na eni strani novodošli delovni sili nismo nudili vseh pogojev, da bi jo tako pridržali, na drugi strani pa je bilo v lanskem letu 268 primerov, da so pri nas razni ljudje iskali samo zatočišče, niso pa imeli resnega namena postati naši sodelavci. Mislim vse tiste člane kolektiva, ki so lansko leto brez redne odpovedi zapustili naš kolektiv.

B. Osnovna sredstva

Pri osnovnih sredstvih se opaža, da so nepravilno ocenjena v pogledu njihove zmogljivosti, saj je po podatkih ugotovljeno, da je zmogljivost tovarne še skoraj 50-odstotna, kar pomeni, da ima še dolgo življenjsko dobo. Zmogljivost naše tovarne je pomanjkljivo ocenjena s stališča ekonomske in fizične zastarelosti na eni strani, na drugi strani pa, ker je stopnja amortizacije za zame-

Simfonija dela
v žični valjarni

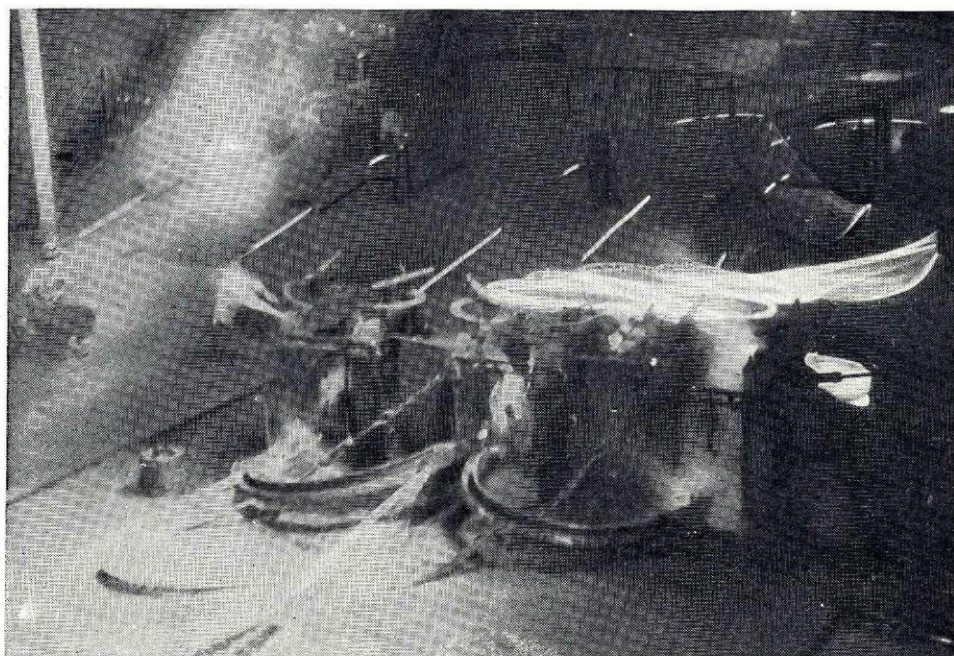

Foto: Kolman

njavo absolutno prenizka in bi morala namesto lanskoletnih 3,3 % za naše podjetje realno znašati najmanj 10 %. Ker nimamo amortizacije, ki bi ustrezala dejanski obrabi naših strojnih naprav, pomeni to, da so naši proizvodni stroški za določeni del prenizko obremenjeni in zato v obliki neupravičenega dohodka odvajamo en del lastne substance v proračun, v naše osebne dohodke in majhen del tudi v naše sklade.

C. Investicije

Kar zadeva investicije, so v skladu s prenizko amortizacijo, ker so praktično vse dosedanje investicije le nadomestilo za ekonomsko in fizično zastarelost naših naprav. Tudi investicije družbenega standarda, čeprav so razmeroma velike, ne zadošujejo za kritje potreb po stanovanjih članov našega kolektiva.

Č. Skladi

Med skladi ni posebnih nesoglasij razen pri blokiranem delu amortizacije. Če bi bila blokirana amortizacija sproščena, bi bile mnoge težave z osnovnimi sredstvi rešene že dosti prej in bi pozitivni rezultati ne izostali. Seveda so pa sredstva blokirane amortizacije nastala in narasla prav zaradi napačne ocene življenjske dobe našega podjetja in zaradi neekonomske stopnje amortizacije za zamenjavo.

D. Proizvodnja

Za problematiko proizvodnje v letu 1960 bi bilo potrebno, da se v ta namen izdelajo ekonomsko tehnične analize, ki naj bi obravnavale: smotrno izkoriščanje koledarskega časa, izkoriščanje zmogljivosti posameznih proizvodnih naprav in analizo ozkih grl, ki zavirajo potek proizvodnje. Kljub temu lahko poudarimo, da se je proizvodnja nasproti lanskemu letu dvignila za 5,7 %, čeprav se

v podrobnosti ne bomo spuščali. Bolj podrobno bomo govorili o obratovalnih sredstvih.

E. Obratovalna sredstva

Za izpolnitev planskih nalog so nam poleg potrebne delovne sile, strojev itd. potrebna tudi obratovalna sredstva. Brez obratovalnih sredstev ne bi izpolnili načrta. V ta namen ima naše podjetje poleg sklada obratovalnih sredstev še posojila in kredite. Če vsa ta sredstva oziroma njihovo višino primerjamo z doseženo prodajo, potem ugotovimo, da so se le-ta obrnila v letu 1960 3,08-krat. Ta koeficient obračanja za jugoslovanske železarne ni slab. Ne more pa se primerjati z evropskim, še manj pa z ameriškim.

Kje so vzroki? Če razumemo, kaj pomeni koeficient 3,08, potem vemo, da smo od trenutka, ko smo pripravili material (rudo, koks itd.) za vsip pri plavžih in do prodaje naših končnih izdelkov (pločevine, žice, trakov itd.), potrebovali 4 mesece dolgo pot. Skrajšati to pot pomeni za nas dvig produktivnosti, večji dohodek in boljšo osebno udeležbo. Seveda moramo pri tem upoštevati, da niso vsa obratovalna sredstva vezana samo s proizvodnjo, pač pa, da jih je dovršen del vezanih pri naših kupcih.

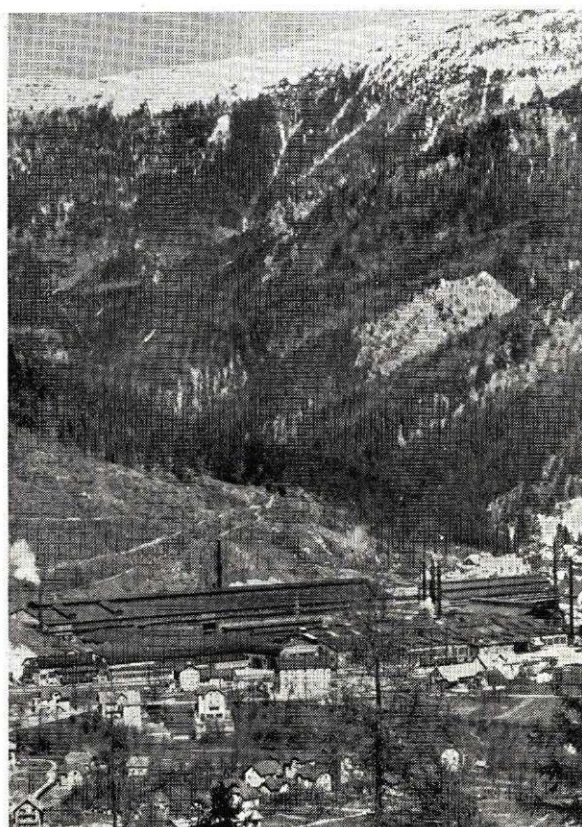
Druga naša naloga v letu 1960 je torej, da uredimo vprašanje z obratovalnimi sredstvi. Najprej moramo pregledati zaloge surovin in drugega materiala, da niso večje, kot jih potrebujemo za normalni potek proizvodnje. V tem so skrita prva »zamrznjena« obratovalna sredstva, ki vplivajo na doseženi dohodek in seveda tudi na našo osebno udeležbo. Kot drugi ukrep pri obratovalnih sredstvih mora biti popravljen odnos terjatev nasproti kupcem. Zadeva s kupci je mnogo bolj pereča kot na videz kaže. Družba nam daje kredit za kupce samo v višini 1800 milijonov din. Povprečje, ki

nam ga kaže zaključni račun za 1960 pa znaša 4400 milijonov terjatev nasproti kupcem, torej je našega blaga oziroma obratovalnih sredstev bilo pri kupcih povprečno za 2600 milijonov nad kreditom, kar pomeni, da bi, če bi bila ta vrednost združena še z osnovnimi sredstvi pod istimi pogoji, s katerimi delamo mi, naši dolžniki lahko ustvarili vrednost nove proizvodnje v višini 8144 milijonov din in pri tem, po naših lanskoletnih ključih za naš kolektiv, lahko ustvarili dodatnih sredstev preko 2 milijardi din, da ne govorimo, koliko od teh sredstev bi lahko dali za našo osebno udeležbo. Pri analizi obratovalnih sredstev ugotovimo kljub temu, da so že ugotovljena prekoračenja pri kupcih, da potrebe našega kolektiva s kreditom niso krite za nekaj preko 200 milijonov din. To zopet pomeni: če bi mi razčistili odnose s kupci, bi naše podjetje z lanskoletnimi obratovalnimi sredstvi lahko bolj uspešno poslovalo kot je. Tako bi lahko prihranili na raznih obrestih za dodatne kredite mimogrede preko 100 milijonov dinarjev.

F. Finančni uspeh

Jedro zaključnega računa za lansko leto oziroma sploh v podjetju pa je izpolnitev finančnega načrta. Finančni načrt je vsako leto postavljen na osnovi prodaje toliko in toliko ton raznega materiala, raznih kvalitiet in dimenzij itd. Vsa ta prodaja ima različne cene. Te cene so bile v letu 1960 večkrat zameglene zaradi nepravilnega davka na poslovni promet, ki so ga vsebovale, vendar nas to ne sme motiti. Vzroki so drugje, in sicer v tem, da nismo naredili in prodali tistih kvalitiet, ki smo jih v finančnem načrtu predvidevali in smo tako načrt količinsko dosegli, po vrstah in vrednosti izdelkov pa ne. Tako je bilo v načrtu, da bodo profili dosegli povprečno prodajno ceno 115,92 din za kilogram, dosežena pa je bila le povprečna cena 113,75 din. Pri pločevini smo planirali povprečno prodajno ceno 120,96 din, dosežena je bila le 118,49 din, pri vlečenem jeklu je bila v načrtu povprečna cena 274,93 din, dosegli pa smo 262,87 din, pri vlečeni žici je bila planirana cena 157,10 din, dosežena le 148,48 din. Takih primerov je še več in zato je bil končni rezultat, da smo namesto predvidene povprečne prodajne cene 139,34 din za 1 kilogram dosegli le povprečno ceno 136,21 din za kilogram. Na videz je to majhna razlika, če pa jo upoštevamo pri celotni prodani količini v letu 1960 pomeni to zmanjšanje dohodka za preko 732 milijonov din. To zmanjšuje tudi našo udeležbo na račun osebnih dohodkov za preko 84 milijonov din, ne da bi za to porabili manj fizičnega dela, ker je izpad povzročil le slabši asortiman in ne količina proizvodnje. Največ odstopanja je bilo pri pločevinah, žici, kar pa zadeva težave z belo pločevino ob tej priložnosti ne bomo govorili.

Če bo kolektiv v letu 1961 podvzel vse ukrepe, da bi izboljšal omenjene slabosti oziroma odstranil težave, bo uspeh poslovanja v letu 1961 brez dvoma večji, tako za celotno družbo kot za posameznika, saj so merila za udeležbo, ki so bila postavljena v lanskem letu na temelju cenika po enoti izdelkov, jasna in pravična.

Pogled z vrha Poljan na železarski Javornik

Ing. Drago Grobovšek

JUS C. BO. 002

V zadnji številki Železarja smo v članku »Označevanje jekel po JUS« obvestili bralce o prehodu na označevanje jekel po JUS. Ker ima večina članov kolektiva, zaposlenih bodisi v administraciji ali v operativi, vsakodnevno opravka z oznakami jekel, je namen članka, seznaniti člane kolektiva s samim sistemom označevanja.

Za vsak prehod iz nekega sistema, ki je postal že tradicionalen, v novi sistem, v našem primeru sistem označevanja jekel, je potreben določen čas, da se nanj privadimo. Stare oznake so nam kot pravimo »že sedele«, t. j. da smo z oznako kvalitete jekla, dotično jeklo že takoj opredelili po njegovi vrsti z ozirom na namen uporabe, ali pa celo po mehanskih in drugih lastnostih, ki so značilne za identifikacijo.

Zato je razumljivo, da se je ob uvedbi novega sistema označevanja jekel pojavil odpor, ki je temeljil na trditvah, da je novi sistem manj razumljiv, manj nazoren, celo nepotreben itd. Do uvedbe novega sistema smo v naši železarni označevali

jekla po raznih domačih in tujih oznakah, ki so bile v vsakem oziru manj sistematične in pregledne, kot pa je novi sistem JUS in so zato prej navedeni očitki neutemeljeni. Ne le, da smo s tem dobili enoten sistem, ki je naš, jugoslovanski, pač pa tudi sistem, ki je enostavnejši in preglednejši, kot je bilo označevanje do sedaj. Novi sistem temelji na številčnih in na črkovnih oznakah kвалitet, kot je bilo do sedaj. Podobne sisteme imajo tudi v tehnično najrazvitejših državah.

Po JUS se jekla označujejo s črko »Č« (Čelik) in štirimi številkami — simboli. Vsa jekla so razdeljena v dve glavni skupini in to v jekla z nepredpisano in predpisano sestavo kemičnih elementov. V prvo skupino spadajo trgovska jekla, ogljikova jekla s predpisanimi mehanskimi lastnostmi, a brez predpisanega kemičnega sestava, razen za posamezne elemente ter ogljikova jekla za avtomate.

V drugo skupino pa spadajo ogljikova jekla s predpisano sestavo kemičnih elementov in vsa legirana jekla. Simboli na posameznih mestih imajo pri jeklih z nepredpisano sestavo drugačen pomen, kot pri jeklih s predpisano sestavo.

A. Jekla z nepredpisano sestavo.

1. Simbol na prvem mestu je vselej nič »0«. To nam na prvi pogled omogoča ugotovitev, da gre za jekla z nepredpisano sestavo.

2. Simbol na drugem mestu označuje grupo z ozirom na minimalno trdnost dotičnega jekla in to za toplovaljana jekla v normaliziranem stanju, dočim za hladno deformirana jekla v stanju pred hladno deformacijo. Po trdnosti so jekla razdeljena v 7 grup, z naslednjimi območji vrednosti posameznih simbolov.

Simbol 0 — jekla brez predpisanih mehanskih lastnosti (trgovske kvalitete)

Simbol 1 — jekla s predpisano minimalno trdnostjo do 33 kg/mm²

Simbol 2 — jekla s predpisano minimalno trdnostjo od 34 do 36 kg/mm²

Simbol 3 — jekla s predpisano minimalno trdnostjo od 37 do 39 kg/mm²

Simbol 4 — jekla s predpisano minimalno trdnostjo od 40 do 49 kg/mm²

Simbol 5 — jekla s predpisano minimalno trdnostjo od 50 do 59 kg/mm²

Simbol 6 — jekla s predpisano minimalno trdnostjo od 60 do 69 kg/mm²

Simbol 7 — jekla s predpisano minimalno trdnostjo nad 70 kg/mm²

3. Simbol na tretjem in četrtem mestu predstavlja redno številko jekla v grupah z naslednjim pomenom:

od 0 do 44: ogljikova jekla z negarantirano čistotjo in jekla trgovske kvalitete

od 45 do 89: ogljikova jekla z garantirano čistotjo in garantirano vsebnostjo posameznega kemičnega elementa, ali samo z garantirano vsebnostjo posameznega elementa

od 90 do 99: ogljikova jekla za avtomate

B. Jekla s predpisano sestavo

1. Simbol na prvem mestu nam določa najvplivnejši legirni element v sestavi jekla. Pri ogljikovih jeklih s predpisano sestavo je prvi simbol vedno »1«, dočim je pri drugih legiranih jeklih tista številka, ki odgovarja najvplivnejšemu elementu, kar se določi s pomočjo naslednjih tabel: Številčni simboli legirnih elementov

C	Si	Mn	Cr	Ni	W	Mo	V	ostali
1	2	3	4	5	6	7	8	9

Faktorji posameznih elementov

S	Mn	Cr	Ni	W	Mo	V	Co	T	Cu	Al	ostali
1	1	4	4	7	14	17	20	30	1	1	30

Najvplivnejši element v sestavi jekla je tisti, katerega srednja vsebnost izražena v % in pomnožena z odgovarjajočim faktorjem daje največjo vrednost.

Pri jeklih, ki so legirana z več elementi je lahko slučaj, da dobimo več elementov z enako oceno vplivnosti. V takem primeru pišemo simbol tistega elementa, ki ima po naši razpredelnici simbolov višjo vrednost.

2. Simbol na drugem mestu je pri ogljikovih jeklih s predpisano sestavo desetkratna vrednost maksimalne možne vsebnosti ogljika, zaokrožena na naslednjo višjo desetico. Pri ogljikovih jeklih, ki imajo nad 0,90 % ogljika je njihov simbol vedno 9. Pri legiranih jeklih je simbol na drugem mestu tista številka, ki odgovarja legirnemu elementu ocenjenemu po že opisanem načinu kot drugi najvplivnejši element.

Pri jeklih, ki so legirana samo z enim elementom je na drugem mestu vedno simbol »1«.

3. Simbol na tretjem in četrtem mestu je zaporedna številka dotičnega jekla v odgovarjajoči grupi, ki so takole omejene:

od 0 do 19 ogljikova jekla s predpisano sestavo in legirana jekla, namenjena termični obdelavi

od 20 do 29 ogljikova in legirana jekla za cementacijo

od 30 do 39 ogljikova in legirana jekla za poboljšanje

od 40 do 49 ogljikova in nizkolegirana jekla za orodje

od 50 do 59 visokolegirana jekla za orodje

od 60 do 69 jekla s specialnimi fizikalnimi lastnostmi

od 70 do 79 jekla, odporna proti kislinam in ognju

od 80 do 89 prosto

od 90 do 99 ostala jekla

(Dalje prihodnjič)

Belško polje,
kjer bodo še letos
začeli s terenskimi
deli za nove valjarne

Ing. Milan Marolt

Kje bodo stale naše nove valjarne?

Pred nekaj dnevi se je obrnil name urednik Železarja, tovariš Tušar, in istočasno tudi predsednik Socialistične zveze Javornik z vprašanjem, kje bodo stale naše nove valjarne. Ali je že prav za gotovo, da bodo stale na Belškem polju, kot se to zadnje čase govori v podjetju in kot je znano, delajo na tem tudi naši strokovnjaki v podjetju?

Ceprav smo že imeli sestanek s posameznimi lastniki zemljišč na Belškem polju, prav zaradi odškodnin za izkope sond, še danes ne moremo zanesljivo reči, da bodo stale valjarne na tem mestu. Se vedno nismo pristopili k zaključnim razgovorom o tem ali je blooming prava izbira valjarne oziroma postopka v tehnološkem procesu za naše prilike, ali je pravilneje, da se odločimo za kontinuirano vlihanje.

Prednosti kontinuiranega vlihanja so teoretično, ekonomsko tako visoko pred bloomingom, da smo pred nekaj tedni, ko se je začela intenzivnejša razprava o tem, zastali in se nismo mogli dokončno odločiti za izbiro. Bločno progo poznamo, za bločne proge vemo, kakšne kapacitete imajo, za bločne proge vemo, kaj se da na njih valjati in kaj ne. Za bločne proge poznamo dosežke izplenov in ostalih pokazateljev, skratka, kakšne ekonomske in tehnološke pogoje dosežemo na takšnih progah, nam je poznano.

Naprave za kontinuirano vlihanje so za nas pravzaprav danes še neznanka. Ceprav nam je teoretično poznan postopek, čeprav so nekateri iz našega podjetja že videli v delu takšne naprave, čeprav so znani iz literature podatki, vendar o nobeni teh naprav nimamo docela realnih pokazateljev in rezultatov dela. Vemo, da danes v svetu še ne poznamo podatkov o napravah za proizvodnjo kontinuiranega livā v količinah okrog pol milijona ton. Če bi se torej hoteli odločiti za takšno napravo, potem bi morali za gotovo vedeti, da takšna naprava nekje dela in da bo tudi naprava, katero bi hoteli postaviti pri nas, delala brez večjih napak in ustrezala tako po količini kot tudi odgovarjala kvalitnemu programu, ki je kot veste, zelo pester.

Ce bi se odločili za napravo za kontinuirano vlihanje, bi najprej odpadle kokile. Ker dobimo s kontinuiranim vlihanjem že polizdelke za ostale proge, torej ne potrebujemo bločne proge za proizvodnjo polizdelkov. Odpade tudi rezanje jalovih glav in lahko mirno rečemo, da bi se znižal odpadek v valjarni vsaj za 10 %. Pri proizvodnji 500.000 t predstavlja to 50.000 ton gotovih izdelkov več, pri tem pa moramo zato upoštevati, da dobimo potem, odgovarjajočo manjšo količino odpadka iz naših valjarn.

Pred mesecem dni so bili pri nas strokovnjaki iz Anglije. Ko smo razpravljali z njimi o tem vprašanju, so menili, da moramo najprej temeljito preštudirati ekonomičnost in tehnološko sposobnost kontinuiranega vlihanja, ki po njihovem mnenju pride za nas v poštev. Prav zadnje dni smo bili obveščeni, da je kontinuirano vlihanje sicer v zadnjih letih doseglo izreden napredek v razvoju, vendar so še vedno pomanjkljivosti in zato to ni naprava, ki bi nam v sedanjih prilikah ustrezala. Mnenja so, naj se odločimo za bločno progo, torej za valjarno kljub vsem negativnim stranem ekonomskih pokazateljev. Pri tem ponavljam: valjarna je objekt oziroma naprava, ki je povsem preizkušena in za katero vemo, da bomo z njo lahko delali, medtem ko je kontinuirano vlihanje še vedno tehnološko problematično.

Ce upoštevam ta izvajanja, lahko mirno trdim, da je danes že več kot 90 % zanesljivo, da bodo nove valjarne na Belškem polju. Mnogi bodo rekli, da smo prav tisti, ki smo pred nekaj meseci zagovarjali izbiro lokacije na obstojećem prostoru javorniških obratov s tem, da bi odstranili Stražo, sedaj najbolj ognjevitvi zagovorniki nove lokacije. Razumeti morate, da smo pri pripravi novega projekta oziroma investicijskega programa najprej stremeli

za tem, da investiramo s čim nižjimi stroški, da bi bili tudi proizvodni stroški v novih obratih čim nižji.

Prvi podatki o količinah materiala v Straži so se gibali nekje okrog 200.000 m³ materiala. Pri tem je treba vzeti v obzir, da je bilo potrebno za rekonstrukcijo železnice po njihovem predlogu oziroma projektu, odvzeti Straži okrog 50.000 m³ materiala, razen tega so potrebovali za nasipe vzdolž proge še približno 100.000 m³ materiala. Če računamo, da moramo mi odkopati 200.000 m³, železnica 150.000 m³, bi bilo to okrog 350.000 m³ materiala, kar je bilo po prvotni oceni vzeto kot realna osnova. V prvem projektu smo računali tudi s tem, da Straže ne bo treba v celoti odkopati, temveč samo del, ki je na nivoju profilnih valjarn, medtem ko bi del na nivoju valjarne 2400 ostal še nadalje neodkopan. Tudi po novi oceni količine materiala v Straži oziroma po novih podatkih, ki so bili izračunani in primerjani, količina ni mnogo presegala 400.000 m³. Če bi pri tem mi odkopali le 250.000 m³, bi bila kalkulacija s 400 milijonov stroškov kolikor toliko realna. Žičnica pri tem ni vkalkulirana. Računalo se je tudi s tem, da je povprečna kategorija del v hribu med III. in IV. kategorijo, bliže tretji kot četrti. Geološke preiskave terena pa so pokazale, da moramo računati bolj s V. kategorijo kot pa z nižjimi kategorijami. Hrib geološko ni docela preiskan in je napravljeno le nekaj vrtin. Ocenjen je bolj po tem, kot ga poznamo iz predora in izkopov, ki so bili delani pravokotno na predore.

Danes ne moremo zanesljivo trditi, kakšen je ves material v hribu. Mogoče smo se precenili in ga ocenili previsoko, mogoče je nižje kategorije, vendar z gotovostjo lahko rečemo, posebno po tem, ko je železnica odstopila od svojih potreb, da bi bili stroški odstranitve Straže mnogo višji kot smo upoštevali v kalkulaciji.

Vendar to ni bistveno, bistveno je to, da pri terenski legi Straže, ki je proti zapadu in jugu omejena z železnico in cesto, na severu pa imamo edini izhod z žičnico v hrib, nimamo nobenih možnosti, da bi Stražo odvozili lahko prej kakor v enem letu in pol, bolj realno pa lahko rečemo v dveh letih.

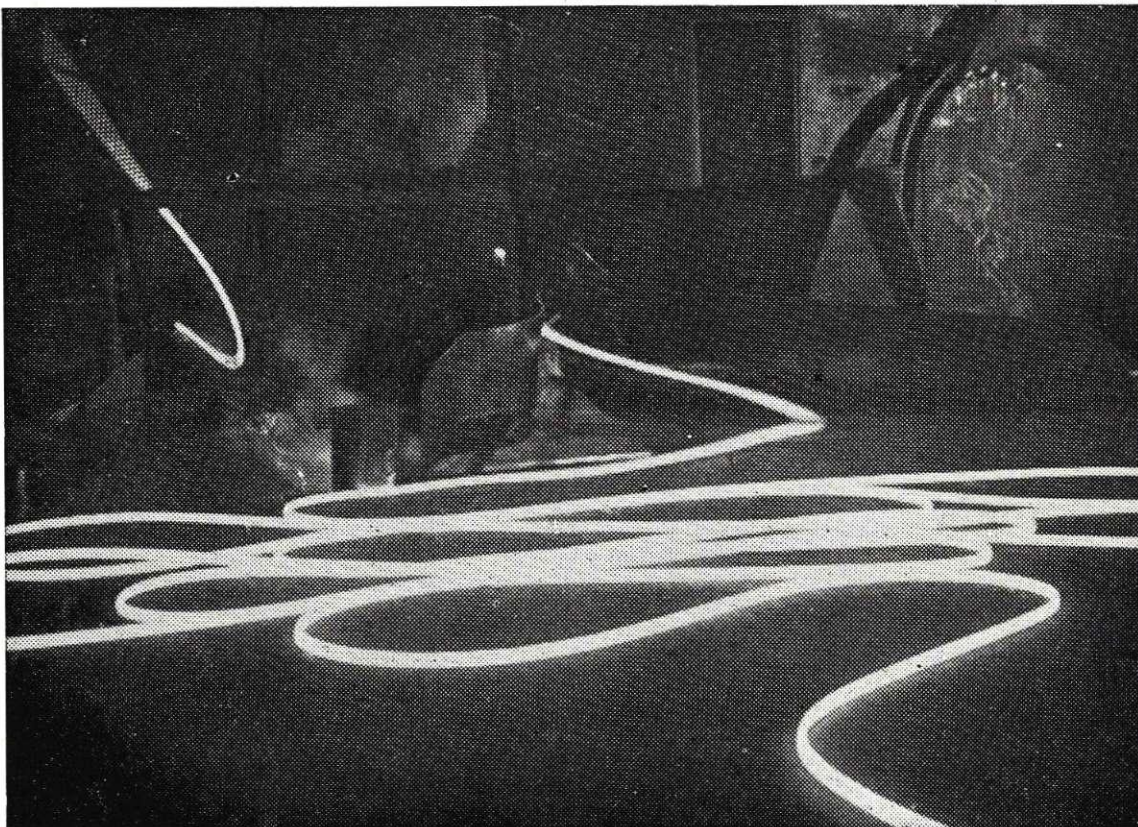
Pri tem moramo upoštevati še nekaj. Na terenu Straže lahko začnemo z gradnjo šele, ko je odkop vsaj na mestu, kjer bi začeli z gradnjo, povsem izvršen do »O« točke in še nekaj več. Računati moramo tudi, da bodo temelji še pod nivojem izkopa in moramo zato računati še z večjim izkopom kot smo ga upoštevali v kalkulaciji. Če izberemo drugo lokacijo, potem lahko z delom pričnemo praktično takoj. Lokacija na prostoru Straže nam še vedno ne daje dobre rešitve v razporeditvi obratov in še vedno ne daje dovolj prostora za vse potrebe.

Problem druge lokacije je bil več ali manj rešen s tem, ko je tovariš Kavčič oziroma ko so v biroju predlagali, naj se izdela načrt možnosti povezave današnjih obratov z Belškim poljem. Po mesecu dni projektiranja je Železniško projektivno podjetje prišlo do zaključka, da je ta povezava možna z odcepom železniške proge v naših obratih, vzporedno z železniško postajo na Javorniku tako, da s podvozom pod državno železnico in s podvozom pod državno cesto vodi na Belško polje. Pri tem bo treba premostiti Javorniški potok. Tako imamo tri objekte, ki investicijsko nekaj pomenijo in bi vsa povezava po grobi kalkulaciji stala okrog 200 milijonov z vsemi terenskimi deli. Vendar je to povezava, ki jo je možno v nekaj mesecih ali pa vsaj do konca letošnjega leta že zgraditi. Belško polje je površina, na katero lahko mirno in z vso lahkoto projektiramo vse naše valjarne, ki jih v prihodnosti potrebujemo oziroma kjer nemoteno, brez ozira na proizvodnjo, lahko zgradimo nove obrate pred likvidacijo starih.

Treba je bilo rešiti še nekaj: pri sami povezavi obstoječih javorniških obratov z novo lokacijo nastaja problem rentabilnosti transportne povezave oziroma logičnosti zaporedja toka materiala po tehnološkem procesu. Morebitno cenejšo izvedbo je močno obremenjevalo dejstvo, da transportni stroški tekom let nanesejo toliko in toliko več. To se pravi, da je resno vprašanje ekonomičnosti nove lokacije. Med samim projektiranjem oziroma proučevanjem nove lokacije, je vzknila ideja, kako povezati obstoječe obrate na Jesenicah direktno z železnico in cesto z novim terenom na Belškem polju. Višina naše današnje halde in višina platoja Belškega polja, sta si približno enaki. Potrebno bi bilo torej najti pot oziroma smer, ki bi najmanj prizadela družbeni standard na Jesenicah in najbolj logično in po najkrajši poti povezala oba terena. To bi nudilo potem možnost logičnega zaporedja tehnološke povezave oziroma poti toka materiala skozi naše podjetje. Zamislite si podaljšano haldo do pregrade na Savi, za zadrževanje peska na Borovljah. Nasip ob obali Save, ob Borovljah in potem spet do spodnjega roba Belškega polja, ob naselju montažnih hišic. Če se ta nasip spušča v nagibu 25 % na eni strani in na drugi strani spet dviga, dobimo lepo povezavo, ki sicer zahteva mnogo materiala, vendar ne zadeva nobenih objektov in lepo povezuje oba terena.

Po tej poti potujejo ingoti skoraj v ravni liniji iz jeklarne na Belško polje, na bločno progo, kjer se potem prevaljajo v polizdelke za profilne valjarne in v polizdelek za debelo in tanko pločevino. Od tod ostane samo še polizdelek za debelo in tanko pločevino za transport nazaj na Javornik. Po grobi oceni materiala za potrebe

Železne kače
v žični valjarni

bodočih kapacitet valjarn, potemtakem računamo s potjo 70.000 t slabov, ki jih moramo prepeljati v valjarno 2400, ravno tako pa približno 50.000 ton platin za valjarno tanke pločevine. Trakovi za hladno predelavo bi potovali po isti poti kot ingoti, nazaj skozi železarno v predelovalne obrate. Proučujemo pa možnost, da bi žičarno v celoti preselili na Belško polje in bi s tem odpadel transport približno 110.000 ton materiala, ki bi sicer moral potovati nazaj v Hrenovico.

Prednost nove izbire lokacije je še v tem: čeprav je ves plato nagnjen od skrajnega severovzhodnega konca nasprotno skrajnemu jugozahodnemu koncu za 20 m, lahko z močno mehanizacijo pripravimo terase sorazmerno kmalu. Material, ki bi ga odkopali, bi potrebovali za nasipe delno na platoju samem, na nižjem delu, ves odvečen material pa bi lahko odrinili ali v projektirani nasip železniške proge za povezavo obeh terenov, Belškega polja in Jesenic, ali pa preko potoka Bele.

Ker pričakujemo, da bo v prvi polovici meseca aprila že razpisana revizija za naš vloženi investicijski program, hitimo s projektivnimi deli, da jih bomo do takrat imeli že vsa zaključena in bi istočasno z revizijo bila potrjena tudi nova predložena varianta lokacije.

Dokumentacijo za pričetek terenskih del bomo imeli pripravljeno v najboljšem primeru koncem meseca junija. Dela bomo začeli med odsekom železniške proge in državno cesto, posebno še, ker izgleda, da se bo uprava cest odločila za prestavitev ceste proti državni železnici. Vse to bo rešeno v prihodnjih dneh. O rezultatu teh predvidenih zaključnih dogovorov med upravo cest, državnimi železnicami, občino, upravo vodnega gospodarstva ter o sklepih zveze revizijske komisije, vas bomo še obvestili.

Kako so praznovali 1. maj naši borci

Praznovanje 1. maja je prav gotovo danes nekoliko drugačno, kot je bilo pod nekdajnimi režimi. Zatiranje napredne ideje in proletarske miselnosti je vodilo takratne režime do tega, da so praznovanje 1. maja prepovedali. Kljub temu so se napredni ljudje zbirali po raznih krajih, največ v naravi in praznovali svoj delavski praznik. Dokaj težje pa je bilo praznovanje 1. maja v času NOB. Da bi zvedeli, kako so potekala praznovanja med okupacijo, smo prosili nekaj naših prvoborcev, da bi nam odgovorili, kolikor se še spominjajo, kako so potekala ta praznovanja oziroma kako so preživljali 1. maj v tem času.

Tov. Vinko Repe, prvoborec, uslužbenec Železarne, nam je takole odgovoril:

Kje si praznoval 1. maj leta 1941 in kako?

1. maja leta 1941 zaradi takratnih razmer, saj je bilo komaj mesec dni po okupaciji, seveda nismo praznovali tako, kot prejšnja leta. Bil sem doma in tudi vreme, kot se spominjam, je bilo deževno in hladno. Da pa ta dan le ne bi tako mirno minil, smo na predvečer organizirali trsilno akcijo z raznimi protifašističnimi gesli.

Kje si praznoval 1. maj leta 1945 in v kakšnem okolju?

1. maj leta 1945 sem preživljal kot borec XXXI. divizije na Primorskem v težkih borbah z okupatorjem, saj je prav takrat divjala zadnja ofenziva, s katero je nameraval okupator uničiti partizanske edinice na Primorskem. Že prekaljena partizanska vojska je tudi to zadnjo preizkušnjo prestala in izšla iz nje kot zmagovalka, saj smo po nekaj dnevih že zasedli Trst in zadali sovražniku zadnji udarec, ki mu je kmalu sledila kapitulacija. V takem okolju na organizirano praznovanje prvega maja seveda nismo mislili.

Kje ga praznuješ sedaj po osvoboditvi oziroma kje ga boš praznoval letos?

Po osvoboditvi sem 1. maj običajno praznoval na Poljanah, ki so poznane že iz stare Jugoslavije kot zbirališče naprednih delovnih množic. Tudi letos nameravam preživeti 1. maj s svojo družino na Poljanah, seveda, če bo ugodno vreme.

Ali bi nam hotel opisati praznovanje 1. maja, ki ti je ostalo najbolj v spominu?

Vinko Repe

»Ob praznovanju 1. maja v letih 1942, 1943 in 1944, ki morda ni bilo pravo praznovanje, mi je bilo zlasti težko, ker sem lahko le s hribov gledal na lepe gorjanske in gorenjske vasi, po katerih so se sprehajali okupatorji, sam pa kot domačin in pošten državljan nisem mogel podnevi k ljudem in svojem. Ti občutki so nas še bolj podžigali in nam krepili voljo do zmage. Hrabro smo prenašali vse tegobe in zdržali do končne zmage. Vsako leto smo pred 1. majem organizirali močne propagandne akcije, razobežali naše zastave in kurili kresove na vidnih vrhovih gorenjskih gora, dobro vidne tudi Nemcem, ki so seveda po svoje reagirali.

Najbolj pa mi je ostal v spominu 1. maj leta 1945, ki je bil dejansko najtežji izmed vseh, kar sem jih do danes preživel in praznoval.«

Tovariš **Karel Kozar**, prvoborec, pa nam je v zvezi s spomini na 1. maj takole odgovoril:

»1. maj sem praznoval leta 1941 v dokaj čudnih okoliščinah. To pravzaprav ni bilo praznovanje, ampak sestanek članov celice Parna centrala takratne KPJ v železarni. Sestanek je bil v leseni šupi pod rakami »Sava« turbine. Kolikor se spominjam, so bili prisotni: Josip Krajc — »Zakelj«, ki je vodil sestanek, Franc Resman, Jakob Šala-

Poljane, zbirališče
naprednega delavstva
ob prvomajskih
praznikih

Foto: Kolman

mon, Sorli (bil je v službi pri črpalkah pod rakami zraven Sava turbine) in še en kurjač parne centrale, katerega imena se ne spominjam, kakor tudi ne točnega datuma navedenega sestanka. — Verjetno je bil nekaj dni po prvem maju, ker smo čakali na neka navodila.

Svečani del sestanka je bil dokaj kratek: pomen 1. maja kot praznika mednarodnega proletariata in sprejem dveh novih članov v vrste KPJ, tov. Jakoba Salamona in Sorlija.

Sklep sestanka je bil v glavnem vsestranska pripravljenost na upor proti okupatorju. Tovariš Krajc je na koncu hudomušno pripomnil: »Najbrž bo malo pokalo.« Razumljivo, da so bili vsi sklepi, čeprav zaostreni, še zelo megleni, vendar se je pozneje pokazalo, da so bili koristen napotek za prihodnje delo. Vsak udeleženec tega sestanka je opravil svojo nalogo, vendar sestanki navedene celice niso bili več možni s tako udeležbo, temveč kvečjemu z dvema ali tremi člani, ki so prenašali razna navodila za vstajo slovenskega naroda.

»1945. leta sem z osebjem bolnišnice Kokrškega odreda praznoval 1. maj na Osredku nad Kamnikom. Praznovanje je bilo skromno, vendar zelo svečano. — Dokončna zmaga nad okupatorjem in istočasno izvedena ljudska revolucija s pomočjo delavskega razreda jugoslovanskih narodov pod vodstvom KPJ je dala temu praznovanju poseben poudarek. O pomembnosti tega praznovanja in same zmage sem govoril na mitingu sam.«

»Po osvoboditvi se udeležujem praznovanja 1. maja na krajevno običajen način. Letos ga bom praznoval verjetno pri republiški ali okrajni prireditvi, ki je predvidena.«

»Zame je bilo najpomembnejše praznovanje prvomajskega praznika leta 1932, ko smo člani

I. celice KPJ na podmornici »Nebojša« organizirali izlet v prirodo nedaleč od Tivata v Boki Kotorski, kjer je bilo majhno, naravno kopališče. Udeležencev je bilo kar precej. Res, ni bilo »referata«, toda člani navedene celice so priložnost vsestransko izkoristili in v medsebojnem pogo-

Karel Kozar

voru seznanili ostale tovariše o pomenu 1. maja in o vlogi KPJ v mednarodnem merilu.

Kljub konspiraciji je prišlo pozneje do raznih sitnosti za osumničene »politikante«. Vendar je bil politični uspeh izleta nadvse zadovoljiv. Število borcev za pravice delavskega razreda je občutno naraslo.

To praznovanje 1. maja mi je prav zato ostalo tako v spominu, ker je bilo to moje prvo praznovanje tega pomembnega mednarodnega delavskega praznika.

Moj najveličastnejši 1. maj

Prvomajsko praznovanje je prva povojna leta zavzelo na ulicah Trsta tak značaj in obseg, da je budilo v demokratičnih tržaških množicah občutek moči in nepremagljivosti, tržaškim veljakom, iredentističnim slojem tržaškega prebivalstva in zavezniški vojaški upravi pa povzročalo nemajhne skrbi. Slovensko-italijanske napredne organizacije v Trstu, v istrskih obalnih mestih, v bližnji in daljni okolici Trsta in po vsej Primorski v coni A in B so pripravljale praznovanje prvega maja z gorečnostjo, kakršno smo lahko zasledili le redko pri številnih manifestacijah v tistem času.

Po spominu bom skušal obnoviti doživetje prvomajskega praznovanja v letu 1947.

Dobrih 14 dni pred prvim majem so se začele v Trstu in okolici intenzivne priprave. Pripravljali se niso le odbori antiifašističnih organizacij, ampak je bilo vse tržaško mesto kot mravljišče, v vasi okrog Trsta pa se je naselil nemir. Na cestah, ki vodijo v Trst, so postavljali slavaloke — pravcate kolose zelenja s svobodoljubnimi napisi. Zgodilo se je, da so iredentisti kdaj kak slavalok ponoči podrli ali zažgali. Zato so slavaloke ljudje zadnje dni pred praznovanjem stražili. V primorskih vaseh so spletla dekleta morda deset tisoč metrov vencev. Povsod so se menili le o tem, kako bodo šli v Trst, kdaj bodo šli, keje bodo prekorali mejo med cono A in B, keje se bodo pridružili povorkam, kakšne transparente bodo napisali in kdo jih bo nosil, kako bodo spravili v Trst stare ljudi in otroke, ki ne morejo iti peš itd.

Na Krasu, v Istri, na obali proti Tržiču in daleč tja v Furlanijo niso bile priprave nič manj intenzivne. Posebno močno so bila razgibana tržaška delavska predmestja.

Zavezniška vojaška uprava je bila v začetku do razpoloženja tržaških množic dokaj ravnodušna. Čeprav nekateri njeni funkcionarji do gibanja v mestu in okolici niso kazali simpatij, v začetku priprav niso ovirali. Zadnje dni pred prvim majem pa so sprejeli nekatere ukrepe, ki so imeli namen zmanjšati veličino praznovanja in se zato znašli na istih položajih s tržaškimi iredentističnimi organizacijami.

Posamezni funkcionarji zavezniške vojaške uprave so z mnogo večjo simpatijo spremljali prvomajške priprave iredentističnih tržaških veljakov, fašistov, italijanskih denarnih mogotcev in slovenskih emigrantov (nekdanjih sodelavcev okupatorja in celo nekaterih vojnih zločincev), kot tržaških demokratičnih množic.

Italijanska iredenta se je po svoje pripravljala na prvomajsko praznovanje. Njihove organizacije so delile po mestu trikolore, kovalle so načrte, kako bodo onemogočale manifestacije, v mestih daleč na italijanskem škornju in celo daleč na nemirnem italijanskem jugu so novačile somišljenike, ki so začeli prihajati nekaj dni pred prvim majem v Trst s posebnimi nalogami. Nekateri med njimi so kar odkrito povedali, da so se prišli boriti za italijanski in čimbolj fašistični Trst. Na tržaško postajo in na postaje med Tržičem in Trstom je pripeljalo več posebnih vlakov takšne bojovnike.

Zadnjo noč pred prvim majem so spali v Trstu le nekateri brezbrizni angloameriški oficirji in tržaški mogotniki. Demokratične množice so se že za dne odpravile na ulice. Po cestah s Krasa, istrskih gričev, Čičarije, Brkinov, Vremske doline in od drugod so drdrali vozovi in hrumeli avtomobili. Večina ljudi pa je prihajala v Trst peš in nekateri so hodili šest, osem ali celo dvanaest ur do mesta. Na nekaterih blokih med cono A in B so zavezniški vojaki spuščali praznovance neovirano v Trst. Drugje so jih zadrževali in jim povzročali sitnosti, nekatere bloke pa so sploh zaprli. Ljudi to ni ustavilo. Tisti, ki so se pripeljali do mejnih prehodov s kamioni ali vozovi, so sestopili in odhajali peš

čez demarkacijsko črto. Posebni kurirji, ki so dobro poznali mejo, so vodili tisoče ljudi ponoči pred prvim majem čez mejo proti Trstu. Otroci in stari ljudje so prav tako skrivaj prišli čez mejo.

Prvomajsko jutro je bilo čudovito. Nebo je bilo kot umito, morje je rahlo valovilo in se penilo ob obali. V mestu je bilo vse polno zastav, napisov na zidovih in uličnem tlaku, na žerjavih v pristanišču, na tovarniških dimnikih v Škednju in na velikih napravah ladjedelnice.

Iz predmestja so se začele zgrinjati množice proti središču mesta. Čimbolj so se ulice bližale mestnemu središču, tembolj so se polnile. Praznično vzdušje je bilo že zarana po vsem mestu. Ko se je rdeča sončna obla dvignila izza istrskih gričev, je valovalo po tržaških ulicah praznovanje vsega demokratično mislečega primorskega ljudstva. Tržaški delavec in kraški kmet sta držala na drogu transparent z napisom:

»Živel jugoslovanski Trst, živela SIAU (Slovensko italijanska antiifašistična unija), živel delovno ljudstvo!«

Z mišičastimi rokami sta ga držala tako močno, da je ostal napet tudi ob močnejših sunkih vetra, pod njim pa so valovile množice ljudi.

Ljudje so še vedno prihajali. Prihajali so že več ur in povorke na ulicah so se neprestano gibale. Okrog devetih so se začele množice zgrinjati proti največjemu tržaškemu trgu Unita. Tu in v pristanišču je bilo napovedano zborovanje.

Iz sto tisoč grl je vrela internacionala. Obvladovala in prevzemala je vsakogar. Valovila je nad hišami in nad vsem mestom. Povzemali so jo ljudje na vseh ulicah in iz središča se je širila v predmestja. Zdelo se je, da ne pojo ljudje, da poje mesto, da valovi pesem iz morja, plavčev, da poje kamenje v bregovih nad mestom in brajde in ozare. Ozračje se je stresalo od akordov mogočnega petja. Čeprav so peli internacionalo Slovenci v slovenskem in Italijani v italijanskem jeziku, je donela nad mestom v čudoviti skladnosti. Po cestah je donela pesem do Opčin, vetrovi pa so nosili njene odmeve še daleč tja naprej do jugoslovansko-zavezniških obmejnih postojank, kjer so nekateri oficirji karali svoje vojake, ker so očitno minulo noč slabo stražili mejo.

Ko so se razgubili akordi internacionala, je zazvenela »Bazovica«, nato so preleteli mesto akordi »Avanti popolo...« in »Le pri zori, le pri zori...«, pesem za pesmijo, dokler ni spet zadonela internacionala in spet, morda že desetič »Avanti popolo«.

»Vogliamo fabbricare, vogliamo terra...« (hočemo tovarne, hočemo zemljo). Demokratične množice so zahtevale tovarne in zemljo in to zahtevo je izražalo dve sto tisoč grl v govorih in pesmih na dan tisočkrat. Morda v takih trenutkih ni manjkalo mnogo, pa bi bile množice sposobne to svojo praddavno težnjo in željo uresničiti. To je zelo skrbelo tržaške mogotnike, ki niso zastonj povabili v mesto nekaj deset tisoč iredentistov iz raznih italijanskih mest in ščuvali Italijane proti Slovencem ter zbirali in pripravljali za akcije biuše fašiste.

Ko so tržaške množice s pesmijo izražale svojo zahtevo po zemlji in tovarnah, so se njihove oči pogosto ozirale tja gor za Opčine, kjer je tekla meja med zavezniško in jugoslovansko zasedbeno cono. Vedeli so, da se lahko to geslo uresniči le v demokratični Jugoslaviji, v sosednji Italiji pa bo najbrž še dolgo let utopija. Zato so prvomajške manifestacije predstavljale tudi močno zahtevo po priključitvi Trsta in cone A k Jugoslaviji.

Bes iredente, ki se je začel zlivati na demokratične množice že zgodaj zjutraj in se je proti poldnevni stopnjeval, ni mogel ogroziti praznovanja. Izgledalo je, kot da se razjavljeno in razpenjeno ščene zaganja v močno obzidano trdnjavo. CLN-ovci so stali po pločnikih in na mestnih križiščih, vzklíkali so protislovenska gesla in psovke ter iredentistične parole. Mimo njih pa so se zgrinjale po tržaških ulicah povorke. Ponekod so povorke obmetavali z balkonov in oken z gnili jajci, krompirjem in jabolkami ter sipali nanje pepel in smeti. Manifestanti se za to niso menili. Peli so, nosili transparente in s parolami vztrajno zahtevali priključitev Trsta k Jugoslaviji, tovarne in zemljo ter nazdravljali italijansko-slovenskemu bratstvu. Kadar so postali v trikolore zaviti CLN-ovci preveč predrzni in so začeli udrihati s kratkimi količi, na katerih so nosili svoje zastave, so manifestantje potegnili najpredrzejše v povorko, jim naložili nekaj gorke in spet porinili na pločnik. Tu in tam je bilo

videti rdeče, belo, zeleno pobarvane plotove, oglasne deske, zidove, pse in mačke. Civilna policija je hotela blokirati nekatere ulice. Predvsem tiste, ki so vodile iz predmestij v središče mesta in od tod proti pristanišču. Na več krajih je postavila barikade z jeepi. Manifestanti so jeepe porinili na pločnike, tu pa tam katerega obrnili in se niso menili, ko so padali ob krčenju poti povorkam po njih besni udarci gumijevih kladiv pripadnikov civilne policije in nadaljevali povorko mimo razmaknjenih barikad in pobesnelih iredentistov proti cilju. Nekajkrat so intervenirali proti demokratični volji tržaške policije. Kakor vse ostale intervencije, tudi te niso bile uspešne. Proti dve sto tisočglavi množici, ki je bila prepojena z odporom proti iredenti in občutkom moči, ni mogel nihče uspešno intervenirati. Množice so se zgrinjale na največje tržaške trge, od tod pa se usmerile proti Cassa portuale (Dom pristaniških delavcev) — tržaškemu Stalingradu.

Zvone Labura

Pred dvajsetimi leti

Pred dvajsetimi leti, ko je bila Evropa že v senci druge svetovne vojne in ko se je podivjani nacifašizem že odpravil na morilski pohod, se je mračnega in meglenega večera med 26. in 27. marcem leta 1941 zbrala v stranskih prostorih gostišča Rozman na Poljanah večja skupina mladincev — skojevcev na izreden posvet. Ferdo Koren — sekretar, odgovoren za delavsko in vajeniško mladino na Jesenicah, je s posebno previdnostjo in pozornostjo za tajnost tega shoda, ki mu je prisostvoval tudi predstavnik CK, tov. Boris Kraigher, povabil predstavnike jeseniške mladine in določil poseben način prihoda na posvet. Vsi ti ukrepi so bili nujni zaradi stalnega zasledovanja s strani policije in njihovih detektivov. Namen posveta, ki ga je zahtevala takratna situacija, je bil, obvestiti jeseniško mladino o vzrokih pristopa bivše Jugoslavije k trojnemu paktu in o stališču ter ukrepih Partije do sramotnega pristopa k paktu.

Komunistična partija Jugoslavije je navzlic hudemu terorju in preganjanju njenih članov po policijskem režimu, stalno opozarjala na slabosti tedanjega vodstva in njegovega paktiranja s sovražniki našega ljudstva. Ob pristopu k paktu je takoj ukrepala in še istega dne izdala poseben proglas, v katerem je obsodila to izdajalsko dejanje ter povedla napredne delavske množice v znak protesta na ulico. Ti protesti so se spremenili v burne demonstracije širom domovine, ki so se iz dneva v dan stopnjevale.

Tov. Boris Kraigher je na posvetu opozoril mladince na situacijo in vodstveno vlogo Partije in SKOJ. Potrebne so bile hitre odločitve in ukrepi glede na revolucionarno situacijo po državi in tudi na Jesenicah. Govoril je o vlogi SKOJ, krepitvi njene organizacije z vključevanjem delavske in vajeniške mladine v boj zoper prodirajoči fašizem. Prikazal je bedne razmere delavcev, mladine, vajencev in drugih širom Slovenije in nakazal smeri, kako jih pridobiti in združiti v skupnem boju. Opozoril je tudi na previdnost in tajnost pri sklicevanju posvetov zaradi stalnega zasledovanja po režimskih agentih, katerim je uspelo večje število partijskih in skojevskih voditeljev spraviti na »varno«. Predlagal je posvete trojke. Ta posvet pa naj bi bil zadnji v tako širokem obsegu, saj je le malo manjkalo, da ni bila večja grupa na prejšnjem posvetu zasačena. Le previdnosti Jožeta Gregorčiča in nekaterih drugih, ki so bdeli nad varnostjo

Ves dan je Trst pel revolucionarne pesmi in vzklikal jugoslovanskemu bratstvu. Ko so se zvečer manifestanti ilegalno vrnili čez mejo, ko so tržaški delavci zaprli oknice svojih stanovanj, je v vseh živela podoba prvega maja, kakršnega še niso doživeli. Prvomajsko praznovanje jim je dalo novih moči, da so in bodo še vzdržali v borbi za svoje pravice, ki je bila in je v Trstu težja kakor kjerkoli na svetu.

V zadnjem letu pa so po Trstu spet večkrat razgrajale podivjane neofašistične tolpe, uničevale premoženje Slovencev, sramotile Slovence in se fizično znašale nad njimi, kakor da so se vrnili najbolj črni časi fašizma. Ta početja so največkrat delo starih iredentistov in tistih, ki so jih nalašč za to uvozili v Trst. A ideja o slovensko-italijanskemu bratstvu, skovanem na opisani in podobnih manifestacijah živi in bo živela, kljub temu, da tržaški proletariat doslej še ni mogel uresničiti svojih zahtev po tovarnah in zemlji.

F. Ž.

posveta, se je zahvaliti, da je vsa grupa zasledovalcem pravočasno ušla.

Tudi posvet na Poljanah se je vršil v strogi tajnosti. Da ne bi bili presenečeni, so bile postavljene celo mladinske straže. Toda preden je bil posvet zaključen, je pokojni Franci Papler, ki je bil na straži, pritekel in zavpil: »Bežimo, zandariji!« Bilo pa je prepozno. Takoj za njim so bili orožniki z Jesenic in okoliških orožniških postaj, s puškami, pripravljenimi na strel. Na njihov poziv »roke kvišku« ni bilo nobenega izhoda več. Izsledili so nas in zajeli na osnovi ovadbe. Surovo in brezobzirno so nas zbrcali v gostilniško dvorano, kjer smo z dvignjenimi rokami v vrsti čakali, da so nas temeljito preiskali. Našli so le nekaj zapiskov, beležke in par primerkov revolucionarnih pesmi s pozivom slovenski mladini. Nikakršen izgovor, da je bila družba sklicana zaradi odhoda dveh tovarišev k vojakom, ni bil prepričljiv. Vseh dvanajst, s tovarišem Kraigherjem na čelu so orožniki vkeleli. Le tov. Korenu, ki se je tisti trenutek, ko so vdrli orožniki, nahajal v kuhinji, je uspelo pobegniti. Ostale pa so strpali v »marice« in odpeljali v Gorje na orožniško postajo. Po zaslišanju je bila skupina še isto noč prepeljana v radovljiske sodne zapore.

Naslednje jutro so vklejano skupino z vlakom prepeljali v Ljubljano. Hoteli so nas zapeljati v sodne zapore na Miklošičevi cesti, tam pa je bila zbrana velika množica ljubljanskih študentov in drugih, ki so ta dan burno demonstrirali proti pristopu Jugoslavije k trojnemu paktu. Ko so zvedeli o prihodu naše skupine, niso dovolili, da bi nas orožniki spravili v zapore. Vozili so nas po ljubljanskih ulicah toliko časa, da so se proti večeru demonstracije nekoliko polegale, nato pa so nas pri zadnjem vходу le spravili na varno.

Pozaprlji so nas po samicah. Ves dan smo bili v njih. Le vsako jutro so nas za nekaj minut privedli na dvorišče. Hoditi smo morali v razdalji par korakov eden za drugim. Govorjenje je bilo strogo prepovedano. Nemalo pa smo bili presenečeni, ko smo videli tukaj nekaj znanih obrazov, med njimi tudi tov. Korena. Njega so prijeli naslednji dan doma in ga aretirali. Čeprav je bila večja grupa aretirana, nismo izgubili stika s komunisti, ki so ostali na Jesenicah. Celo pomoč smo sprejeli od njih, ki pa je imela vsekakor večjo moralno, kot materialno vrednost. Vedeli smo, da je na svobodi ostalo organizirano mladinsko gibanje, na katero tudi v najtežjih trenutkih lahko računamo. Vedeli smo, da bo jedro tega gibanja zmožno v stanju nadomestiti vse tiste tovariše, ki so v zaporih, na »orožnih vajah«, v pregnanstvu itd. in nadaljevati boj za dokončen obračun z domačimi izdajalci in tujimi agresorji.

Tako je s tem sestankom zaključila organizacija SKOJ na Jesenicah obdobje svojega širokega in aktivnega udejstvovanja v predaprilski Jugoslaviji. Prekaljena v zaporih ter v napornem ilegalnem delu, je ta organizacija dala velik prispevek k novemu obdobju oborožene borbe, ki je v zgodovini naše ljudske ustaje dobro znano. Tovariši: Ferdo Koren, Ivan Rebernik, Peter Rupar, Franc Papler, Mimi Zupan, so iz te grupe darovali življenje za našo veliko revolucijo. Z njimi in ostalimi, ki so se kasneje pridružili na težki, a slavni poti našega boja, je SKOJ na Jesenicah zapisal v kroniko osvobodilnega gibanja dejanja, ki ne bodo nikoli zbledela.

Karel Kozar

Obkoljeni

Naselje Rudno v Selški dolini je prijazna vasica pod partizansko Jelovico na poti v Dražgoše. V tej vasici je imela četa Cankarjevega bataljona leta 1942 verjetno prvi partizanski miting s političnim in kulturno-zabavnim programom. Temu mitingu je seveda sledila »hajka«, vendar ni uspela, ker se je partizanska skupina pravočasno umaknila. Lastnik gostilne, Zbontar, kot tudi člani njegove družine, so imeli tudi hudo »hajko«; poleg pripora so dobili od »kulturträgerjev« mezaželene buške.

V kurirski postojanki nad Podlonkom so se kurirji pripravljali na odhod. Bilo je 26. maja 1943. Odhod je bil določen za 14. uro. Po kurirskih stezah in njihovih vezah sem bil namenjen na pokrajinski komite KPJ v Poljansko dolino. Pravočasno smo šli iz postojanke in smo že pri dnevnih svetlobi dosegli obrežje Sore in opazovali, ali bo varen prehod čez vodo. Kurirja Janez in Konrad sta pot in prehode dobro poznala. Kmalu sta opazila, da na tem območju, kjer smo se nahajali, prehod ni možen zaradi švabske zasede. Pomaknili smo se proti gornjemu toku Sore, kjer je bil še en kurirski prehod za skrajne primere. Tudi tukaj nismo imeli sreče. Okupator je držal s svojimi zasedami vse možne prehode. Po kratkem posvetu smo se odločili za vrnitev nazaj v postojanko.

Znočilo se je. Preko grap in klancev smo s polnimi nahrbtniki prihajali v bližino vasi Rudno. Bili smo že precej utrujeni. Tu sta bila doma oba kurirja, zato sta predlagala, da stopimo k njuni mami na čaj. To sem jima odsvetoval s pripombo, da ne smemo spravljati naših ljudi v nevarnosti, niti samega sebe. Zatrčila sta, da sploh ni nobene nevarnosti in da nas bo mamica prav gotovo vesela.

Odnehal sem. Spustili smo se na kolovozno pot in krenili naravnost v hišo, ne da bi se prepričali, če je kdo v okolici. Na Janezovo trkanje je mati res takoj odprla in nas prijazno sprejela, z željo, da bi svoje delo dobro opravili in takoj začela kuhati usodni čaj. Ura je bila nekako 23.50, ko je zanetila ogenj in nam mimogrede povedala, da jo je pred kako dobro uro obiskal kurir Gaber. Prišel je zaradi nujnosti prenosa vojnega poročila predčasno in se mu je zelo mudilo. Zato je takoj, ko mu je postregla, hitro nadaljeval pot. Ko nam je to prijazna ženica pripovedovala, je na vrata močno potrkalo. Dejal sem: »Zdi se mi, da bo ta čaj precej drag.« Kurirjeva sestra, ki je bila poleg, je onemela. Potrkalo je še močnejše: »Aufmachen!« Vsi smo se zdrznili. Mati in hči sta prebledeli. Kurirja sta me brez besed vprašujoče pogledala. Za hip sem pomislil in takoj svetoval: »Priljago (nahrbtnike) moramo skriti, sezuti čevlje, pripraviti bombe in pištole. Potem bomo šli potihoma na podstrešje ali na streho, odvrgli bombe in po eksploziji izsilili preboj s pištolami.«

Takoj po tem dogovoru sem urno sezul čevlje, ne meneč se za tovariša. Iz nahrbtnika sem izvlekel važnejše dokumente in bombe ter pripravil »pištolco 6,35«. Ko sem bil pripravljen, sem opazil, da mojih tovarišev ni več. Kurirjeva sestra mi je kratko pojasnila: »Po tej lestvi boste prišli na podstrešje, potem naravnost naprej, proti koncu pa je lestev, ki vodi na gornji oder. Naša dva sta že odšla.« Med vedno hujšim ropotanjem po vratih in vzkliki »aufmachen« sem jo urno odkuril po lestvi. Mimogrede sem še povedal mamici, naj ne odpre vrat vsaj 10 minut.

Južna stran Suštarjeve hiše z dobro vidnim okencem, skozi katerega je tov. Kozarju uspel beg iz obkoljene hiše

Vstopil sem v temno podstrešje in tipaje okoli sebe našel lestev, ki je vezala podstrešje z odrom pod streho. Medtem sta bila kurirja že pri strešni lini in lezla na streho. Ker nista sezula čevljev, je po strehi z okovanimi čevlji zaropotalo – in zaropotali so seveda tudi zelenci s strojnicami in brzostrelkami. Skelelo me je na zunanji strani desnega stegna. Samo dobra praska; bil sem tiho. Na strehi je spet zaškrtala opeka in rafali so se ponovili. Eden mojih tovarišev je zastokal: »Ranjen sem!« Nato je nastala tišina.

V trenutni zmedi, ki je nastala, sem zgrešil gornji oder v podstrešju in zgrmel nazaj na tla. Pri padcu sem si poškodoval levo roko v zapestju in levo oko, vendar tega takrat nisem čutil. Slepo sem taval po podstrešju, dokler nisem padel skozi luknjo za spuščanje krme v hlev za živino. Padel sem naravnost zraven telička. Čez nekaj trenutkov sem se znašel in opazil dva okenca, ki sta bila tik stene, ki je mejila kuhinjo od hleva: eno na južni, drugo na severni steni.

Mamica je držala besedo in ni odprla Svabom prej, kot sva se dogovorila. No, sem pomislil: »Sedaj bo vsak čas odprla; vrgel bom bombo skozi okence, ker se bodo Svabi gotovo zbrali pred vrati; nato pištole, potem pa ali – ali...« Vendar vsi Svabi niso šli k odprtim vratom. Samo trije so pristopili in vstopili v hišo. Z mojimi načrti o bombah seveda ni bilo nič.

Po tem neupehu sem se podal k okencu na nasprotni, južni strani hleva. Pokukal sem skozi umazano šipo in opazil dve postavi pod oknom dekliske sobe (kamre), ki je bila podaljšek kuhinje in prav tako ločena samo s steno od hleva. Ko sem previdno zavrtel rjave zakrivljene žeblice in odstranil steklo, sem točno videl dva zelenca, ki sta govorila v slabi slovenščini: »O dečva, bandite meti za lubavnike, smrtno nevarno,« in še naprej, vendar nisem mogel razumeti. Istočasno se je iz kuhinje zaslíšal močan glas: »Wo sind die Männer?« Iz vsega tega sem uvidel, da moram naglo ukrepati, če se hočem rešiti iz tega dokaj neugodnega položaja. Po odstranitvi šipe sem sprožil staro jugoslovansko nasekano ročno bombo in jo vrgel obema zelencema pod noge. Ker je bil teren precej nagnjen, je bomba eksplodirala precej niže in verjetno razen poškodovanega levega uhlja enemu od zelencev ni bilo uspeha. Učinek pa je bil zaradi trenutnega preplaha med Svabi kljub temu zadovoljiv. Ranjeni Nemec se je držal za levo uho in tekkel okrog hiše ter vpil: »Hier sind banditen!« Drugi pa se je ulegel na tla pod oknom s pripravljeno puško v rokah. Bil je lepo osvetljen od električne svetilke iz dekliske sobe, kar sem izkoristil in oddal kar se da hitro tri zaporédne strele. To ga je presenetilo in je sklonil glavo. V tem trenutku sem skočil skozi okno naravnost v potok. Po potoku navzdol sem prišel do mostička, kjer sem menda nevede podrl nemškega stražarja, ki je padel v potok. Nato sem po bližnji strmini splezal na rob obronka in si v svitu nemških raket, vzklikov »halt« in rafalov prižgal cigareto. Sele tedaj sem se zavedel nevarnosti, iz katere sem se pravkar rešil.

Ko je prva napetost dogodkov popustila, sem najprej pomislil, kaj je s tovarišema. Lastne poškodbe (oko, zapestje, rana na nogi) me niso toliko vznemirjale, kot, kaj je z njima in kje sta, ker je bilo v karavli, iz katere smo odšli, še nekaj kurirjev in prvi partizanski zdravnik na Gorenjskem, dr. Edvard. Prav ta misel me je bodrila, da sem ne ozirajoč se na poškodbe, na vsak način hotel čimprej priti do postojanke. Pot je bila mučna, vendar sem prišel na določen cilj pravočasno. Med potjo sem še slišal rafale in eksplozijo bombe iz smeri, od koder sem pravkar po naključju odnesel zdravo kožo. Potem je vse utihnilo.

Kot slab poznavalec terena sem se hotel na poti do postojanke poslužiti za orientacijo svojega stalnega spremeljevalca — »Bezardovega« kompasa. Nebo je bilo namreč oblačno in mi je bila orientacija po zvezdah, ki mi je sicer dobro znana, nemogoča. Ko sem segel v žep po kompas, sem našel le še črepinje. Pri tej ugotovitvi se mi je orosilo čelo, zavedajoč se, da bi lahko krogla, ki je zdrobila kompas, prebila tudi moj želodec. Zahvaljujoč se dejstvu, da je krogla, preden je zadela kompas, prebila strešno opeko in izgubila smer, ni bilo hujših posledic, razen dveh scefраниh luknjic na suknjiču.

Pot do postojanke je bila res težavna, vendar sem tovarišem, ki so se tam nahajali, pravočasno javil, kaj se je zgodilo in so temu primerno tudi ukrepali. Naslednji dan smo zvedeli, da se je kurirju Konradu, kljub temu, da je bil ranjen, posrečilo skriti se v dimnik na strehi, medtem ko so njegovega tovariša Janeza Svabi uničili z bombami in brzostrelko na podstrešju, kamor se je zatekel.

Med vsem precej razburljivim dogajanjem, se je iz hiše neopaženo, z malim otrokom izmuznila tudi stara mamica, ki nam je hotela pripraviti čaj.

Po tem dogodku je bila vsa družina nekaj dni v zaporih v Skofji Loki, nakar so jih izpustili. Kurir Konrad, ki se je po naključju, skrit ranjen za dimnikom, rešil, je padel čez kakšnih 14 dni pri Lajšah.

Ozadje dogodka:

V omenjeni hiši, Rudno št. 10, je bil najavljen nekako ob 22. ali 23. uri kurir Gaber, ki je pozneje padel. Ker pa je bila kurirska veza zaradi nujnosti pospešena, se je imenovanj kurir oglašil tam že približno po 21. uri. Izdajalec, ki je zvedel za to zvezo in kurirsko pot, je okupa-

Suštarjeva domačija na Rudnem št. 10

torju sporočil tudi to, da bo zveza ob 23. uri. Na ta način so okupatorski vojaki prvega kurirja zamudili, vendar pa so hišo za vsak slučaj obkolili in čakali v zasedi. Mi trije smo, ne sluteč nevarnost, kljub mojemu oporekanju, brezbrizno šli v hišo, ker so nas okupatorski vojaki, ki so bili v zasedi, enostavno spustili naprej, misleč, da je to prijavljena kurirska veza. Takoj, ko so se za nami zaprla vrata, se je začel odvijati opisani dogodek.

S Komradom, ki se je rešil, sva se po naključju pozneje nahajala skupaj v bolnici. Pravil mi je, kako se je počutil za dimnikom in kaj se je dogajalo v okolici. Partizanska četa na Jelovici je bila o dogodku obveščena in je takoj krenila v napad na Nemce, vendar so bili Nemci po istem izdajalcu, ki jih je obvestil o prihodu kurirja, obveščeni tudi o napadu partizanske čete in so se naglo umaknili. Kurir Konrad kljub rešitvi iz kritičnega položaja, tudi po odhodu iz bolnice ni imel sreče. Padel je blizu Jamnika kmalu po odhodu iz partizanske bolnice. Oba partizanska kurirja sta bila zelo hrabra borca in sta požrtvovalno in uspešno do zadnjega izvrševala zaupane naloge.

Mirko Dimc

Koncentracijsko taborišče Dachau in njegova osvoboditev

Koncentracijsko taborišče Dachau leži v bližini mesta Dachau, to je 18 km zapadno od Münchena. Ko je leta 1933 prišel Hitler s svojo stranko na oblast, je imel preveč nasprotnikov, da bi jih lahko spravil v zapore. Zato si je omislil uničevalna taborišča. Eno od teh je bilo tudi to taborišče, ki so ga gradili največ Židje. Oblika taborišča je bila pravokotna. V dve vrsti je bilo postavljenih po 15 barak, 90 m dolgih in 8 m širokih. Vsaka baraka je imela po štiri oddelke (Stube), po sredini taborišča je vodila široka

cesta, takozvana »Lagerstrasse« na velik prostor (Apelplatz) kjer so se vsak dan po dvakrat preštevali interniranci. Nasproti tega prostora je stala velika taboriščna kuhinja in razna skladišča za taboriščno oblačilo in cokolje (Bekleidungs-lager). Na strehi kuhinje je bilo z velikimi črkami zapisano »Arbeit macht frei — Geduldigkeit und Gehorsamkeit« (delo osvobaja — potrpežljivost in poslušnost). Okoli taborišča je bila žična ograja, ki je bila pod električnim tokom. Na notranji strani ograje je bil tri metre širok jarek iz gladkega betona v obliki črke V, vmes pa so bile prepletene žične ovire iz bodeče žice. Na zunanji strani je bilo osem stražarskih stolpov, visokih po 12 m in iz vsakega sta bila naperjena po dva težka mitraljeza ter reflektorji. Vsak beg iz taborišča je bil nemogoč. Zraven taborišča pa so bile tovarne in SS kasarne z vojsko. Dokler ni Hitler začel osvajati Evrope, je bilo v taborišču od 6 do 7 tisoč ljudi, kasneje pa se je število večalo in ob koncu vojne je bilo v tem taborišču stlačenih 33.000 ljudi. Število bi bilo veliko večje, če ne bi ljudje masovno umirali od trpinčenja, dela in lakote.

Kljub temu, da so bile v taborišču obupne razmere, so se ljudje zanimali za vsako podrobnost vojne. Vsak spodrsrlaj nemške vojske na fronti je vlil ljudem upanje, da se bo to trpljenje končalo. Vsak dan so krožile po taborišču resnične in neresnične vesti, vsako smo z veseljem sprejeli medse. Moralno nam je vsem to veliko pomagalo.

Vedeli smo, da se bliža konec nemškega orla, da so mu peroti postržene, toda svojega plena ni izpustil iz svojih krempljev, dokler je še lahko dihal.

Teden pred koncem smo ponoči poslušali iz daljave topove in grmenje, ki se nam je vsak dan bolj bližalo. Komanda SS je dvakrat hotela evakuirati taborišče, toda vselej so

nas, nagnali po večurnem stanju na Apelplatzu zopet nazaj v barake. Evakuirali pa so Nemce, ki so jih potem postrelili kakih 40 km od taborišča. Teh Nemcev so se najbolj bali, saj so jim bili najbližji sovražniki. Ravno tako bi naredili z ostalimi, toda ni bilo časa, kajti fronta je bila vsak dan bližja in so morali poskerbeti najprej zase.

Zadnjega aprila nismo smeli zapustiti barak. Ves dan smo nestrpno čakali, kaj bo. Bali smo se, da nas ne bi začeli obstreljevati z mitraljezi, obenem pa smo se veselili, saj je napočil naš čas svobode. Popoldne smo že slišali ropot mitraljezov in to vse bliže in bliže, naenkrat pa klic »Amerikanci so tu — svoboda«. Vrata so bila premajhna za izhod iz barak, vsak je hotel čimprej vedeti, kaj je res. Okna so dobro zamenjala vrata, vse je drvelo proti glavnemu vhodu. Tudi najbolj oslavljeni so zbrali svoje poslednje moči ter s pomočjo drugih šli pozdravljati osvoboditelje.

Po tolikih letih trpljenja nekateri niso mogli verjeti, da je to res, toda ameriški vojaki so bili pred vhodom v taborišče. Nastalo je nepopisno veselje, ljudje so se objemali, jokali in počenjali vse mogoče stvari.

Toda nevarnosti še ni bilo konec; v stolpih so bili še vedno SS vojaki za mitraljezi, toda zdi se mi, da so onemeli. Nobenemu ni prišlo na misel, da bi pritisnil na petelina in začel kositi po ljudeh.

Nad glavnim vhodom je bil prvi stolp; takoj ko so prišli ameriški vojaki, so se SS vojaki vdali ter prišli z dvignjenimi rokami z njega. Amerikanci so jih postavili pred zid. Med tem časom so interniranci vdrli v spodnje prostore vhoda ter izklopili električni tok. Ljudje so navalili čez ograje in skozi vrhove ter direktno razorožili ameriške vojake in začeli sami obračunavati z SS vojaki, ki jih je bilo precej, po pet do šest v vsakem stolpu. Vsak se je hotel maščevati. Maščevanje je bilo kratko, v desetih minutah so bili vsi stolpi prazni, ob vznožju pa so ležala negibna trupla SS-ovcev.

Ko je bilo to mimo, so ljudje pomislili na lakoto, vdrli so v skladišče ter jemali, kar so mogli, mnogo jih je zaradi tega umrlo. Pobili so tudi veliko psov, ki so jih imeli SS-ovci ter jih razkosali in pečene na ognju jedli z veliko slastjo. Nekaj se jih je tudi napilo lesnega špirita, ki so ga dobili v nekem skladišču. Tem ni bilo pomoči, umrli so v velikih mukah na blokovskih cestah. Prvo noč ljudje sploh niso spali, vladalo je veliko mednarodno veselje, saj so bili ljudje iz vseh krajev Evrope in drugih kontinentov osvobojeni nemškega škornja. Naslednji dan je bil 1. maj. To je bil najlepši

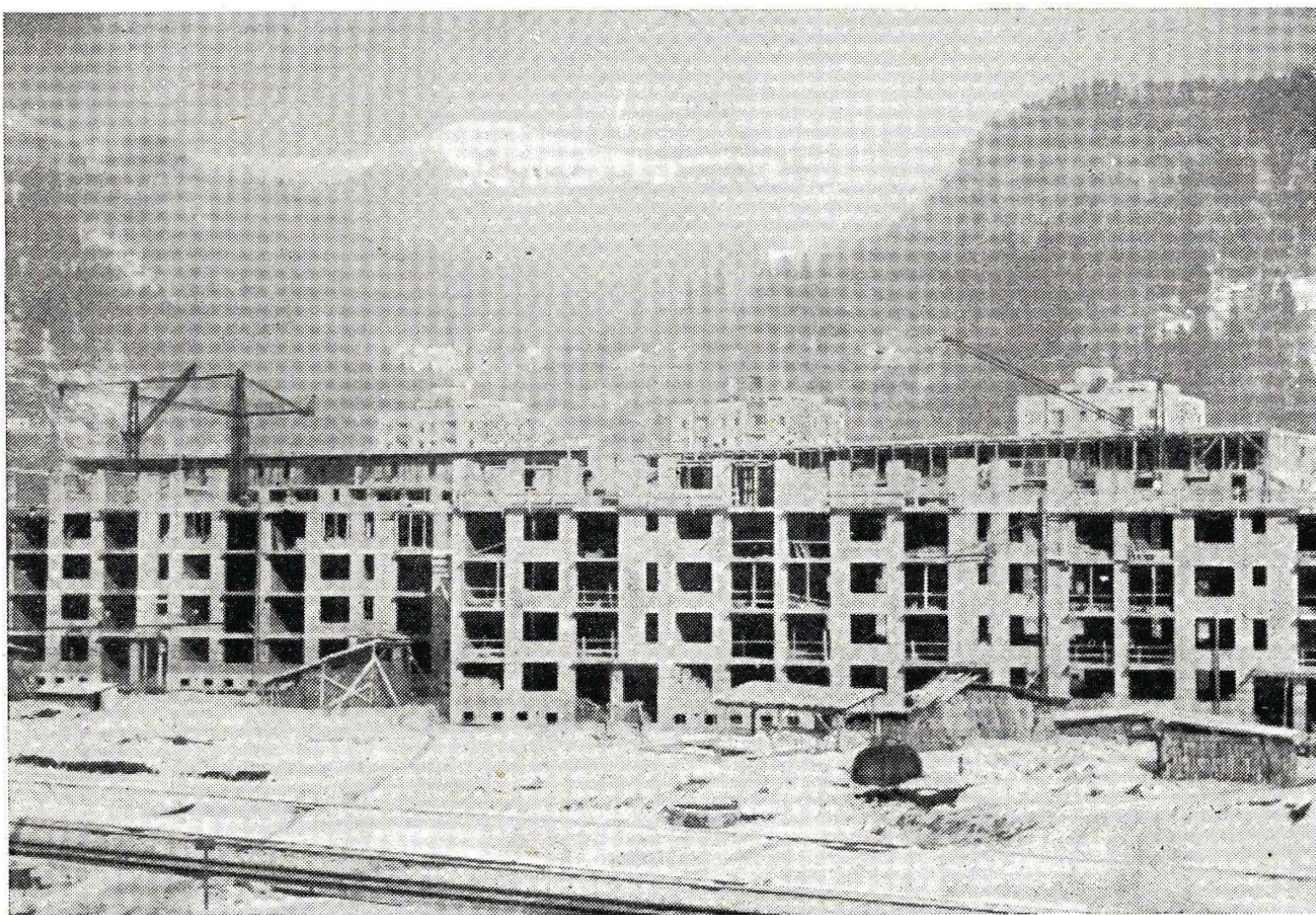
praznik za vse internirance. Na vseh straneh je vibralo nešteto zastav vseh narodnosti. Krojači še nikdar niso delali s tako vnemo in veseljem. Izdelali so skoraj za vse tudi titovke. Vseeno pa smo morali ostati v taborišču. Amerikanci niso pustili, da bi ljudje delali po svoje in smo potem pod upravo nekega francoskega generala vodili red in disciplino sami bivši interniranci. Vsaka nacija je postavila svoje predstavnike, ravno tako mi Jugoslovani, ustanovili smo svoj komite ter ravnali po skupnih navodilih vodstva taborišča.

V taborišču je bilo mnogo izčrpanih ljudi. Prostovoljno smo šli urejevati prostore za te ljudi, ameriška vojska pa je dala zložljive postelje ter zdravnike. Mobilizirala je tudi nemške in ostale zdravnike. Kljub temu, da je bilo tem ljudem nudeno vse, jih mnogo ni preživelo ter so umirali v svobodi. Bili so preveč izčrpani in je bila vsa pomoč zaman. Pred krematorijem se je kup mrličev povečal od zadnjega tedna, ko krematorij ni več delal, na približno 3000 trupel.

V prvem tednu je bilo odkritih tudi več SS-ovcev, ki so se preoblekli v taboriščne obleke. Zanje je bilo pripravljeno pokopališče v nekem bunkerju ob taborišču. Tudi nekaj »kapov« (vodje raznih delovnih komand in samiinterniranci), ki so bili nečloveški do svojih podrejenih, ni odšlo na svoje domove.

Čez kakšnih deset dni po osvoboditvi so ujeli tudi »raportführerja«; bil je v civilu. Spoznala sta ga dva Francoza, ko sta se peljala z nekim ameriškim vojakom v jeepu. Takoj so ga prijeli in ga pripeljali v taborišče. Ko so ljudje to zvedeli, so drveli na vhodna vrata, da bi videli svojega »ljubljenca«. Na povelje se je moral obleči v jetniško uniformo, po sredi glave je bil ostrižen, tako kot smo bili mi na njegov ukaz. Postavili so ga na balkon vhoda. Priznal je, da je na svojo pest dal pomoriti 92 ruskih oficirjev, še preden so prestopili kapijo v taborišče. Potem so ga zaprli v bunker ter ga nekaj dni zasliševali. Več kot teden dni je nakladal mrliče pri krematoriju, ki so jih vozili na ukaz ameriške vojske nemški civilisti, da so videli, kaj je Hitler delal z ujetniki. Ko je bil poslednji mrlič naložen, so ga obesili ter ga kot poslednjega naložili na voz ter odpeljali. Komandant taborišča SS Sturmbannführer Weiss pa si je sam vzel življenje takoj ob osvoboditvi taborišča.

Življenje v taborišču je bilo potem kar dobro. Težko smo čakali čas, ko se bomo poslovili od tega strašnega mesta ter se odpeljali domov. Čez mesec dni smo to res dočakali in se s tremi transporti vrnili v domovino.

Moderni stanovanjski bloki na Plavžu — prispevek k razvoju družbenega standarda na Jesenicah

Foto: Tarman

Vencelj Perko

Odlomek iz borbe jeseniških kovinarjev

Borba, ki so jo vodili jeseniški kovinarji za svoj življenjski obstoj v starem kapitalističnem družbenem redu, ima bogato zgodovino in sega daleč nazaj.

Od začetnih bojev prvih delavskih pionirjev in junakov, ki so morali s svojo veliko vero in pogumom premagovati vso malodušnost, mlačnost, brezbržnost in politično nezrelost svojih sodelavcev, do množičnega spoznanja, da le združen proletarijat, ki enotno nastopa za svoje pravice, oborožen s socialistično revolucionarno znanostjo, lahko zmaga v težkem boju in si izvojuje svojo svobodo, je bila dolga pot.

Ta borba je bila posebno težka in burna med prvo in drugo svetovno vojno, ko so morali biti jeseniški kovinarji kot drugi delavci v stari Jugoslaviji na eni strani v stalni borbi za obrambo svojih pravic proti kapitalističnim podjetnikom in proti ljudskim režimom, na drugi strani pa kovati svojo enotnost in borbeni duh. Vse to pa je slabila ideološka razdvojenost, sindikalna razcepljenost in politika onih, ki so delavsko gibanje izkoriščali za ozke sebične namene.

Marksistično sindikalno gibanje v železarni na Jesenicah je od same ustanovitve sindikalne organizacije v letu 1906 imelo vseskozi vodilno vlogo. Vpliv te vloge pa je bil v različnih obdobjih različen, odvisno od tega, kakšni ljudje so stali na vodstvu organizacije in kakšna je bila njena notranja trdnost. Kot odraz takega stanja v tem sindikalnem gibanju pa se je tudi manifestirala taktika podjetja proti delavstvu. Ker je v tem pogledu najbolj značilno obdobje od leta 1931 do 1937 in zaradi omejenega prostora, se bom omejil samo na to obdobje.

V tem času je podjetje izvršilo rekonstrukcijo svojih obratov. Po dolgotrajnih in mučnih pogajanjih je bila 19. oktobra 1931 sklenjena nova kolektivna pogodba, 16. novembra istega leta pa je podjetje pogodbo že odpovedalo. V začetku leta 1932 pride zaradi gospodarske krize do odpusta vsega delavstva. Podjetje odpusti 600 delavcev, za nekatere obrate uvede 6-urni delavnik in zniža mezde za 5 odstotkov. To je bil hud udarec za jeseniške železarje in za njeno sindikalno organizacijo, Savez metalskih radnika Jugoslavije (SMRJ), ki jo je takrat vodil Jurij Jeram. Zaradi mešetarske vloge in karierizma tega človeka, ki je bil brez vsake revolucionarne zavesti, na občnem zboru ni bil več izvoljen. Kakšna je bila njegova idejna predanost, se vidi iz tega, da je kmalu za tem odšel v Narodno strokovno zvezo (NSZ). Predsednik podružnice postane Ivan Čelesnik. Čeprav je ta prinesel prvi hip nekaj svežega duha v organizacijo, je zaradi vpliva ljudi Jeramove smeri, posebno pa zaradi pomanjkanja prave ideološke orientacije (idejno je šturdiral Vidovičev ideološko dopisno

šolo), kmalu zaplaval v stare, za delavstvo škodljive vode.

Draginja narašča, članstvo organizacije zahteva akcije za izboljšanje položaja. Pod pritiskom delavstva je bilo oktobra 1932 sklenjeno, da se kolektivna pogodba odpove. Pogajanja za novo pogodbo so se zavlekla do začetka leta 1934. Sindikalna vodstva so pristala na poseben člen 16, po katerem bi podjetje avtomatično imelo možnost zniževanja mezd pod določenimi pogoji. Delavstvu je bilo dovolj tega mešetarjenja in zavlačevanja, zato je zapustilo delo ter odšlo pred pisarno ravnateljstva in zahtevalo rešitev spornih vprašanj in podpis pogodbe.

To akcijo je organizirala partija preko tovarišev, ki se pozneje grupirajo v tako imenovano opozicijo v sindikalni organizaciji SMRJ. Ta opozicija je črpala svoje sile iz društva »Svoboda« in pozneje DKD »Enotnost«. Jedro te opozicije so tvorili mlajši tovariši. Na občnem zboru podružnice SMRJ, ki je bil 1. aprila 1934, so levo usmerjeni tovariši dobili le 12 glasov, čeprav je med članstvom bilo nezadovoljstvo s tako politiko vodstva. Vzrok tako slabemu rezultatu je bil v tem, da precej tovarišev iz »opozicije« ni prišlo na občni zbor in ker so nosilci opozicije premalo javno izstopali, da bi se na širši osnovi začela klesati enotna stremeljenja »opozicije«. Naj pripomnim, da se je vsak nastop opozicije, ki je svoje delo zgradila na revolucionarnih osnovah partije, smatral ne samo napad na neučinkovitost take sindikalne politike, marveč posredno tudi na takratni družbeni red in politično državno strukturo. To pa je pomenilo preganjanje in ogrožanje osebne eksistence. Zato so se v opozicijo vključili predvsem tisti tovariši, ki so bili pripravljeni tudi na osebne žrtve. Za takratno vodstvo podružnice je »opozicija« predstavljala grupo »kričačev in razbijačev«, za napredne delavce pa odraz njihovih stremeljenj. Pri volitvah delavskih zaupnikov leta 1935 smo izgubili dva zaupnika. Zaradi tega, ker vodstvo ni imelo primerne kandidata, kateri bi dobil potrebno število glasov in ker je bila večina izvoljenih delavskih zaupnikov SMRJ na strani opozicije, sem bil za glavnega delavskega zaupnika izvoljen jaz. S tem je »opozicija« dobila pomembno mesto v širšem področju delavskega gibanja na Jesenicah.

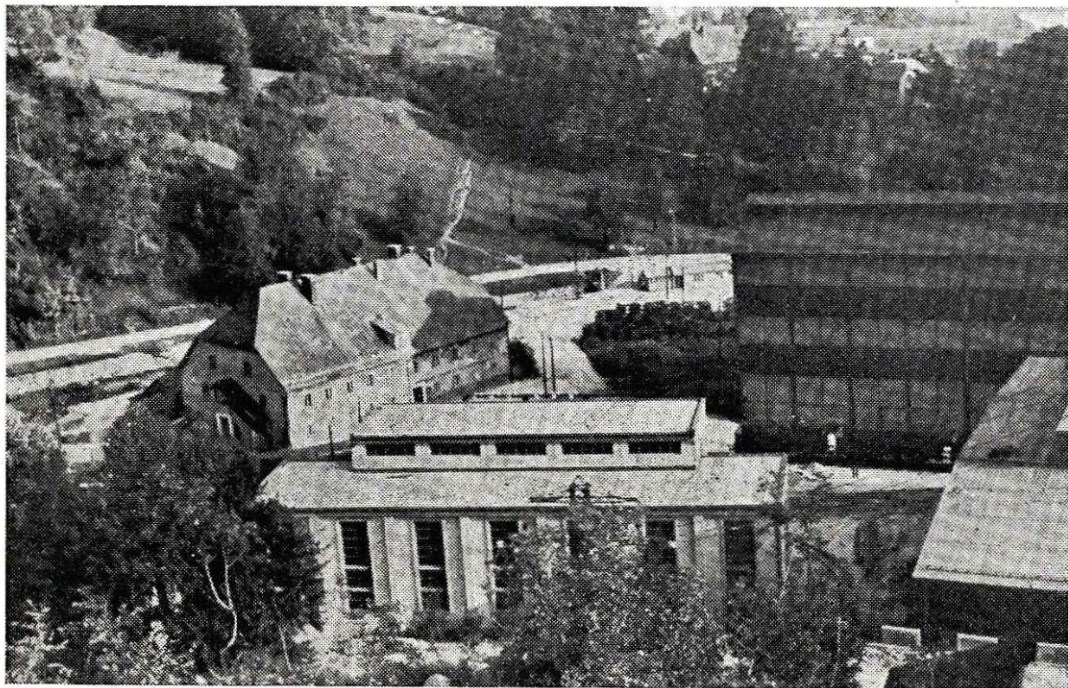
Podjetje krši določila kolektivne pogodbe, samovoljno spreminja mezdne pogoje — akorde, ne upošteva intervencij delavskih zaupnikov, na pritožbe ne odgovarja, dobesedno odklanja sprejem delavcev iz marksistično usmerjenih družin, zavedne tovariše postavlja na slabša delovna mesta. »Opozicija« zahteva od sindikalnega vodstva, da organizira odločne akcije proti podjetju ter da se razmere normalizirajo. Toda vse zaman, vodstvo organizacije odklanja predloge opozicije in se izmika borbi. Predlogi opozicije, da se z vodstvom sporazumno formulira platforma za nadaljnje akcije, naletijo na gluha ušesa. Stanje je tako, da večina članstva zahteva akcije, vodstvo pa ostaja svet zase in zavira borbo. Podobno notranje stanje je tudi v Jugoslovanski strokovni zvezi (JSZ) in v Narodno strokovni zvezi (NSZ). Delavstvo je prepuščeno na milost in nemilost podjetja. Edino delavski zaupniki hodijo na intervencijo, kot je že rečeno, a brez uspeha. Tako pride do splošne stavke 12. julija 1935 v obratih na Javorniku, 15. julija pa še v obratih na Jesenicah. Delavci so ostali na svojih delovnih mestih, žene in dekleta pa so zastražile vse tovarniške dohode in izhode, da bi preprečile namere kakšnih provokatorjev in stavkokazov. Na Javorniku so delavci postavili strokovni odbor, ki je formuliral 18 zahtev. Vodstvo sindikalnih organizacij ostane pasivno, šele, ko vidijo, da se stavka disciplinirano nadaljuje in da jo podpira tudi ostala javnost, so

se sestali, da zavzamejo svoja stališča. Stati še nadalje ob strani, bi pomenilo izgubiti še zadnji vpliv med delavci. Zato ustanovijo »Vrhovni medstrokovni odbor« (VMO). Sprejmejo zahtevo obratov kot predlog sindikalnih organizacij. Ker so bile največje kršitve pogodb v javniški obratih, so delavci zahtevali, da se pogajanja ne vršijo na Jesenicah. Tako so bila prva pogajanja v šoli na Koroški Beli. Na Jesenice je bil poslan poseben vod žandarjev. Podjetje je začelo groziti z represalijami, ako delavci ne zapuste tovarniške tla. Toda niti pritisk in surovi nastopi žandarjev, niti grožnje podjetja niso pomagale. Zavest delavstva je bila močnejša. Tudi ob tej priliki velja poseben napad opoziciji. Podjetje v svojem letaku, naslovljenem na delavstvo, označuje stavko za delo »dobro organiziranih hujšakačev poznanih metod«. Res je, stavko je vodila partija tako imenovane opozicije.

Po sedmih dneh je bila stavka končana. Pri tem ni bistveno, v kakšni meri so bile izvojevane zahteve delavstva, važnejše je pri tem nekaj drugega — medsebojna solidarnost in enotnost v pogledu borbe proti skupnemu nasprotniku ne glede na različne ideološke nazore. Saj brez take enotne volje ne bi bila mogoča ta borba proti pritisku oblasti in podjetja, drugačni volji uradnih vodstev sindikalnih organizacij, ki niso mogla niti hotela dojeti revolucionarnih stremeljenj železarjev.

Vsa borba med naprednimi silami opozicije in starim vodstvom SMRJ stopi z volitvami obratnih zaupnikov za leto 1936 v novo fazo. Povsod se priprave za te volitve vršijo pod parolo partijske »enotnosti delavskega razreda proti skupnemu sovražniku«. Tudi »opozicija« se bori za oživotvorenje te parole in predlaga enotno listo. Toda vodstvo je proti. Še več, smatra, da je prišel čas, da obračuna z »opozicijo«. Iz že sestavljene liste in potrjene od plenuma organizacij črta nekatere vidne predstavnike opozicije, med njimi starega borca tov. Franca Ravnika in mene. Delavci po obratih protestirajo in grozijo, da ne bodo šli na volitve. Ker ni prišlo do sporazuma, je opozicija morala postaviti za jeseniške obrate svojo listo. Mesto enotne liste so bili štiri: »Opozicija«, SMRJ, JSZ in NSZ. Kakšna ironija! Od vseh list je lista »opozicije« dobila relativno največ glasov. Od 8 zaupnikov SMRJ je bilo izvoljenih 5 na listi »opozicije«. Te volitve so pokazale, komu delavstvo zaupa. To je pokazal tudi občni zbor SMRJ, ko je »opozicija« dobila vse glasove in s tem prevzela tudi vodstvo sindikalne organizacije. Občni zbor je tudi soglasno glasoval proti razrešnici starega odbora. Progresivne sile so dobile tisto mesto, ki jim je pripadalo. Sindikalno življenje dobiva novo vsebino in obliko dela. Organizacija je kljub težavam začela živeti. K aktivnemu delu je bila pritegnjena mladina, sestavljen je bil program dela, delavski tisk je postal bolj množičen. Te nastale spremembe v SMRJ so imele določen odmev tudi v ostalih sindikalnih organizacijah. Tudi pri njih dobivajo progresivnejše sile več moči. Na našo pobudo se formira poseben enotni »medstrokovni akcijski odbor« vseh treh organizacij, nazvan »MAO«. Ta odbor je sprejel tudi svoj program dela in ga v posebnem tiskanem letaku posredoval svojemu delavstvu. Ta program je med drugim obsegal tudi tele naloge:

- proti vsaki fašizaciji strokovnih (sindikalnih) organizacij in njih razpustu;
- za svobodo združevanja, svobodo tiska, govora, prepričanja in štrajka;
- za dosledno izvajanje delavske socialne zakonodaje,
- za mezde, ki naj zagotovijo obstoj delavski družini;
- za dosledno izvajanje delavske zakonodaje,

Na kraju, kjer je bil včasih znameniti javorniški plavž, smo zgradili nove obrate

— za takojšnjo rešitev vseh spornih vprašanj itd.

Organizacije MAO so se obvezale, da se bodo borile za uresničitev teh nalog z vsemi razpoložljivimi silami. V tem smislu je odbor izdal enoten proglas in poziv javnosti. Vse tri strokovne organizacije Savez metalnih radnika Jugoslavije (SMRJ), Jugoslovanska strokovna zveza (JSZ) in Narodna strokovna zveza (NSZ), so poslale enoten poziv na vodstva svojih organizacij v Ljubljano. V tem pozivu so organizacije zahtevale, da se na podoben način ustanovijo tudi akcijski odbori po drugih industrijskih središčih.

MAO izdelava program skupne proslave prvega maja. Oblast to proslavo prepove. MAO formulira 20 točk zahtev proti podjetju. Organizirajo se velika skupna zborovanja vsega delavstva, kjer enotno nastopajo predstavniki vseh treh organizacij. Vloge na teh zborovanjih so razdeljene. Eden govori o krivicah, ki jih dela podjetje delavcem, drugi o zahtevah, tretji o potrebi

enotnosti vseh delavcev. MAO začne izdajati enotno glasilo vsega delavstva »Jeseniški kovinar«. Kakšna bistvena sprememba! Toda nasprotna stran se je dobro zavedala nevarnosti, ki jo nosi za vladajoče kroge in njihove sluge proces, ki se je začel med delavstvom. Zato je tudi ta stran pripravljala protiudarec. — Šlo je zato, kdo bo hitrejši in močnejši. Nadaljnji razvoj je pokazal, da je bil novi organizem delavske enotnosti organizacijsko še prešibak, da bi bil kos vsem napadom. Naj navedem nekaj primerov:

- Režim je ustanovil na Jesenicah policijski komisariat s posebno nalogo za borbo proti komunistom in drugim naprednim ljudem.
- Tovarna je dala za komisariat prostore, inventar in drugo.
- Tovarna organizira poseben oddelek za delovne odnose, ki je imel v svojem sklopu tudi obveščevalno službo. Njenih podatkov se je posluževala tudi policija.

— Tovarna organizira posebno ekskurzijo z nekaterimi njej naklonjenimi delavci v Hitlerjevo Nemčijo, da jih pridobi za tak sistem »sožitja«.

Ob koncu leta 1936 tovarna odpove kolektivno pogodbo in prenese pogajanja z Jesenic v Ljubljano, da se tako izogne neposrednemu pritisku delavcev.

Centralna uprava SMRJ v Beogradu, ki je bila v rokah ljudi, ki so bili proti delavski enotnosti, zahteva od podružnice, da izstopi iz MAO in da umakne zahtevo 20 točk, vloženih na podjetje.

Narodno strokovna zveza izstopi na poziv iz Ljubljane iz MAO z obrazložitvijo, da je MAO delo trojk (komunistov).

Banska uprava razreši dolžnosti nekatere delavske zaupnike, ker so kot taki imeli posebno zaščito proti odpustu.

Med pogajanjimi za novo kolektivno pogodbo ustanovijo fašistično sindikalno organizacijo »Zveza združenih delavcev« — podružnico za Jesenice z Gaserjem na čelu.

Tovarna odpove službo nekaterim delavcem in razrešenim delavskim zaupnikom zaradi njihovega revolucionarnega dela.

Oblast prepove skupno zborovanje delavcev za časa pogajanj.

Pod takimi pogoji podjetje ni bilo pripravljeno za popuščanje, nasprotno — postavljalo je težje pogoje. Naši predstavniki niso hoteli podpisati take pogodbe.

Takemu pritisku MAO ni bil kos, niti delavstvo še ni bilo pripravljeno v tem času za ostrejšo borbo. Formalno so se organizacije zaprle vsaka v svoj krog, toda duh enotnosti je med delavstvom ostal. To se je manifestiralo v večjih akcijah do nastopa druge svetovne vojne. Naj omenim splošno oporo prebivalstva našemu delu na občini, množične akcije za izpust naših tovarišev iz Bileče in Ivanjice, protidraginske akcije, borbo proti vsem pojavom fašizma in njihovim agentom ter za priznanje Sovjetske zveze in drugo.

Velike ideje, ki jih je negovala med delavstvom naša partija skozi različne oblike borbe, so dale v narodnoosvobodilni borbi svoj pečat tudi med jeseniškimi kovinarji.

Še enkrat o diverzantski akciji v karavanškem predoru

V zadnji številki revije »Zelezar« smo objavili kratek sestavek pod naslovom »Diverzantska akcija v karavanškem predoru«, ki ga je prispevala Milana Ivanovič. V zvezi s tem člankom je bilo več zanimivih pripomb, zato smo se odločili, da bomo tudi v bodoče zbirali gradivo, ki obravnava potek te akcije. Naprošamo vse borce in aktiviste, ki nam lahko pomagajo s podatki, da jih dostavimo uredništvu »Zelezarja« in oddelku NOB pri tehničnem muzeju Zelezarne Jesenice.

Očividec te akcije, tovariš Alojz Levstik, nam je posredoval naslednje podatke:

»6. aprila 1941, ko se je začela druga svetovna vojna, je bil predor na Hrušici že pripravljen za razstrelitev. V torek, dne 8. aprila 1941 ob dveh zjutraj, so predor tudi razstrelili.

Še isti večer je prišla močna nemška patrōla, da bi predor na Hrušici rešila pred razstrelitvijo. Skrivali so se do polnoči v bližini predora. Nato so napadli namesto graničarske karavle, ki je bila prazna, čuvajnico, v kateri je bila družina Zimovih. Predor so stražili trije minerji, rezervisti bivše jugoslovanske vojske. Od teh so dva ustrelili, enemu pa je uspelo pobegniti. Stanovanje Zimove družine so strašno razbili. Pri tem so ranili sina Tončka v prsa, strop pa se je podrl na očeta in sina Ladota. Ko sem okrog 1 ure slišal streljanje, sem tvegala in se približala čuvajnici. Nemcev ni bilo več. Poklical sem v bližini stanujoče ljudi, da smo pomagali očetu, Tončku in Ladotu ter jih spravili na varno.

Okrog pol treh je prišel neki jugoslovanski oficir. Povedal je, da je bil napaden avtomobil na Belem polju, ki ga je vozil Jože Vrhunc z Bleda. S tovariši smo šli proti Belemu polju. Pogledal sem proti progi, kjer je nasip visok 30 metrov, in zagledal avtomobil, ki je ležal pod nasipom. Nemcev ni bilo več v bližini. Streljali so iz skladovalnice drv, ker so bili tam prazni naboji nemških strojnic. Odšel sem nazaj proti predoru. Prišel je bivši jugoslovanski kapetan in mi rekel, naj grem zaustavit Nemce. Dobil sem še tri svoje prijatelje, med njimi Darka Stolcarja, dveh pa se ne spominjam. Šli smo proti Čšnjecvu in tam našli na šest mladih oboroženih Nemcev. Na moj klic: »Stoj!«, so spustili orožje in se takoj predali. Bili so še mladi, nobeden od njih še ni imel 19 let. Odpeljali smo jih h kapetanu, ki jih je menda izpustil. Nemci so mi povedali (eden je znal slovensko), da jih je

Srečko Šorli

Jesenice - center protifašističnega delovanja

Jesenice so bile že od nekdaj znane kot močna postojanka naprednega delavstva, postojanka revolucionarnih ljudi, ki se je iz leta v leto krepila in je tudi v času osvobodilne borbe odigrala svojo revolucionarno vlogo.

Manj znano je, da so bile Jesenice dolga leta pred drugo svetovno vojno močan center antifašističnega delovanja v borbi proti fašizmu v Italiji, ter da je to delovanje trajalo vse do leta 1940.

Po fašističnem pohodu na Rim v oktobru 1922 in po prevzemu oblasti se je stanje naše narodne manjšine v Italiji močno poslabšalo. Že tako veliko brezposelnost so povečali še italijanski priseljenci. Teror nad slovenskim prebivalstvom se je stopnjeval, zaporji so se polnili, požigi, mučenja, napadi in umori so se množili. Ljudje, posebno mladi, so bili primorani zapuščati svoje domove in se seliti v Francijo, Belgijo, Argentino in druge države. Največ jih je seveda bežalo čez mejo v Jugoslavijo, v kateri so videli idealno državo, ki pa je marsikoga bridko razočarala. Dotok beguncev v Jugoslavijo je bil posebno velik od leta 1927, dalje zaradi vedno večjega preganjanja in še posebno v letu 1930 zaradi množičnih aretacij v zvezi z atentatom na prosluli fašistični časopis »Il Popolo di Trieste«. Tem aretacijam je v septembru istega leta sledil znani tržaški proces, na katerem je posebni fašistični tribunal iz Rima obsodil štiri mlade Slovence na smrt (ustreljeni so bili drugo jutro na Bazovici), večje število drugih pa na zaporne kazni od 5 do 30 let. Tudi ob napadu fašistične Italije na slabo oboroženo Abesinijo so se mnogi fantje rešili mobilizacije s tem, da so pobegnili čez mejo.

zadržal sneg. Ker so morali zato onstran Rožce mnogo počivati, so 24 ur zakasnili in niso mogli rešiti predora. Nato smo odšli vsi štirje z mitraljezom spet proti Češnjevcu in Rožci. Tam smo videli že v Velikem vrhu kolono Nemcev (prvi so bili že pri vrhu). Bilo jih je okrog 150. Slišali smo strel. Menda so takrat ustrelili Vrhunca, ki so ga ujeli na Belem polju. Ustreljen je bil na vrhu Javorjev, pod Velikim vrhom v Hruščanski planini. Videli smo, da jih ne moremo doseči in smo se vrnili. Stolcar in jaz, sva se peljala potem v vlakom proti Kranjski gori. V Gozd Martulku smo se sešli z graničarji, ki so zadrževali fronto v kranjskogorski dolini.

Ko sem šel 4. maja smučat na Rožco, preko Plavškega rovta, sem šel tudi v Javorje. Tam sem našel mrtvega Vrhunca; bil je ustreljen v glavo. Zvečer, ko sem se vrnil, sem to javil, ne vem pa, kdaj so ga šli iskat, ker so naslednji dan mene Nemci aretirali.

Ko sem pomagal reševati pri Zimovih očeta in Lado-ta, sem se na vogalu spotaknil ob mrtvega stražarja. Odvzel sem mu puško, šel dalje in našel še drugega. Potem sem preiskal teren in našel na vrhu porušenega predora bundo tretjega stražarja, ki je Nemcem ušel. Mrtvi prvi stražar je bil kot sem videl na legitimaciji, iz Kočevja. Ostala dva pa ne vem od kod sta bila, vem le, da je bil tisti, ki je ostal živ, mesar kot mi je sam povedal.

Pozneje sem zvedel, da sta patrolo s Koroškega pripeljala Pavel Lukman z Jesenic in Andrej Smolej, po domače Kajžnekov, z Dovjega.

Jesenice so bile prva etapa za pretežno večino emigrantov s soške in baške doline oziroma iz krajev goriške pokrajine. Če so se izognili graničarjem na meji, so se tu sami prijavljali, sicer so pa dospeli v spremstvu orožnikov. Na Jesenicah so iskali dovoljenje za zaposlitev in bivanje ter seveda tudi primerne zaposlitve, saj so običajno prinesli s seboj, le kar so imeli na sebi. Leta 1931 je bilo ustanovljeno emigrantsko društvo »Soča« z namenom, da gmotno in moralno pomaga vsem, ki pridejo na Jesenice in njih okolico. Društvo je bilo ustanovljeno kot podružnica ljubljanskega matičnega društva, vendar se je kmalu osamosvojilo, ker se ni zadovoljevalo le s sestankarstvom in govoricem. Borbeni duh, ki so ga prinesli fantje s seboj, je prišel tudi v društvo. Vršila so se redna tedenska predavanja o tekočih dnevnih dogodkih in še posebno o vseh važnih dogodkih v Slovenskem Primorju in seveda o borbi proti fašizmu, ki je bil za emigrante glavni življenjski problem. Organizirana so bila večkrat zborovanja v Bohinju, na Bledu, na Jesenicah in v okolici z namenom, da seznanjajo tam živeče rojake o emigrantskem gibanju. Takeratne oblasti so sicer ta zborovanja dovoljevala, ker so imela na dnevnem redu društvena vprašanja, vendar so imeli odborniki vedno sitnosti, ker se niso držali dnevnega reda. Logično je bilo, da so tu vedno govorili o fašizmu in preganjanju našega življa ter napadali fašistično Italijo.

Fašizem je oropal naše ljudstvo na Primorskem vseh osnovnih narodnostnih pravic, ukinil je slovenske šole, čitalnice in društva, ukinil slovenske časopise, prepovedal slovensko petje in je uporabljal vsa sredstva, da bi čimprej popolnoma zatrl slovenski jezik. Zato ni čudno, če si je ljudstvo samo iskalo svoje pravice in se posluževalo vseh mogočih poti, da ne podleže močnemu raznarodovalnemu pritisku. Zaele so delovati skrivne veze čez mejo. Čez Baško sedlo, Rodico, Suho in tja do Bogatina so bile vse letne čase skrivne poti pridnih in požrtvovalnih ljudi. Jesenice so postale kraj, kjer so se sestajali antifašistični delavci v Jugoslaviji z onimi, ki so ilegalno prihajali čez mejo in odnašali časopise, knjige in drugi propagandni material nazaj čez mejo.

V letu 1930 je pribežalo čez mejo več članov ilegalne organizacije »Tigr« (začetnici mest Trst — Gorica — Istra — Reka), da so se izognili aretacijam. Italijanska kvestura je namreč prišla organizaciji na sled. Pobegli člani »Tigra«, ki so se nastanili na Jesenicah in okolici, so si kmalu uredili zveze čez mejo s člani, ki jih kvestura ni odkrila. Dobili so tudi zveze z antifašističnim centrom v Parizu, od kjer so redno prejeli literaturo, ki so jo izdajali komunisti, socialisti in drugi italijanski emigranti, ter to literaturo in časopise odpremljali preko Tolminske daleč v Italijo. Poleg predavanj je bilo poskrbljeno, da so se seznanjali z uporabljanjem raznega orožja in s spoznavanjem specialke. Težko si je danes zamisliti, koliko idealizma je bilo treba, da se je delo nadaljevalo kljub aretacijam posameznih kurirjev, ki so jih fašisti zalotili pri prehodu meje ali pa tudi, ko so bišve jugoslovanske oblasti nekatere agilne člane organizacije poslale iz obmejnih krajev. Vsa leta do vojne je to delovanje več ali manj uspešno vršilo svojo hvaležno nalogo ne le proti fašistični Italiji, ampak zadnje leto tudi proti hitlerizmu. Na zahtevo nemških oblasti je bil leta 1940 aretiran in poslan v zapore v Nišu eden najbolj agilnih in sposobnih članov organizacije Ferdo Kravanja. Loncner je bil odpuščen iz tovarne KID, dočim so bili drugi premeščeni z Jesenic. Kravanja, ki je bil vedno naprednega prepričanja, je bil izpuščen iz zapora tik pred napadom Nemčije na Jugoslavijo. Prišel je na Dolenjsko in je bil že v juniju leta 1941 ranjen. Italijani so ga ujeli in prepeljali v bolnico v Ljubljani, kjer je bil močno zastražen. Kljub temu so ga ljubljanski aktivisti rešili. Po okrevanju je bil eden izmed organizatorjev partizanskih odredov na Primorskem. Padel je kot sekretar zapadno primorskega okrožja leta 1944.

Italijanska kvestura je dobro vedela, da je na Jesenicah gnezdo protifašističnega delovanja. Komisar kvesture v Tolminu je nekomu naročil, da naj sporoči svojemu bratu na Jesenicah, da naj bodo prepričani on in drugi, da bodo padli nekoč njemu v roke, ker dobro ve za vse njihovo delovanje. Zastonj ne izdajo mesečno 30.000 lir. Gotovo je, da so imeli Italijani na Jesenicah zaupno osebo, ki je dobro poznala ljudi. Nekoč je bil na Jesenicah kurir s Tolminskega in ko se je vrnil domov, je bil kmalu aretiran. Komisar kvesture mu je točno povedal, s kom je šel po cesti na Jesenicah. V

Ratečab so karabinjerji nasilno povlekli čez mejo tovariša, ki se je tam razgovarjal z bratom in ga odpeljali v zapore v Kopru. Šele po štirih mesecih so ga izpustili na intervencijo jugoslovanske oblasti, ker je že imel jugoslovansko državljanstvo. Tudi o njem so vedeli, da je član organizacije.

Jeseniški primorski emigranti so bili povezani tudi z drugimi centri, posebno še z agilnimi fanti v Ljubljani, zbranimi v društvu »Tabor«. Prenašali so čez mejo poleg propagandnega materiala tudi orožje in strelivo. Tako so nekoč prenesli čez mejo pri Cerknici več strojnic z veliko količino streliva, večjo količino ročnih bomb in precej vreč ekrazita. Po pripovedovanju je to orožje bilo uporabljeno v času narodnoosvobodilne vojne.

Jesenice so bile tudi prehodna točka za veliko število antifašistov — komunistov iz Italije, ki so potovali dalje v Avstrijo ali Francijo. Tudi tov. Regent je bil med njimi. Organiziran prehod iz Italije so oskrbeli fantje, ki so bili vedno pripravljeni, da gredo ob vsaki uri čez mejo.

Na kratko je opisano delo, ki ga je vršila skupina predanih ljudi na Jesenicah in okolici, na kratko, ker se vse delo, ki so ga vršili; kljub pomanjkanju finančnih sredstev (sami so s svojimi skromnimi dohodki vzdrževali vse zveze) ne da v enem članku opisati.

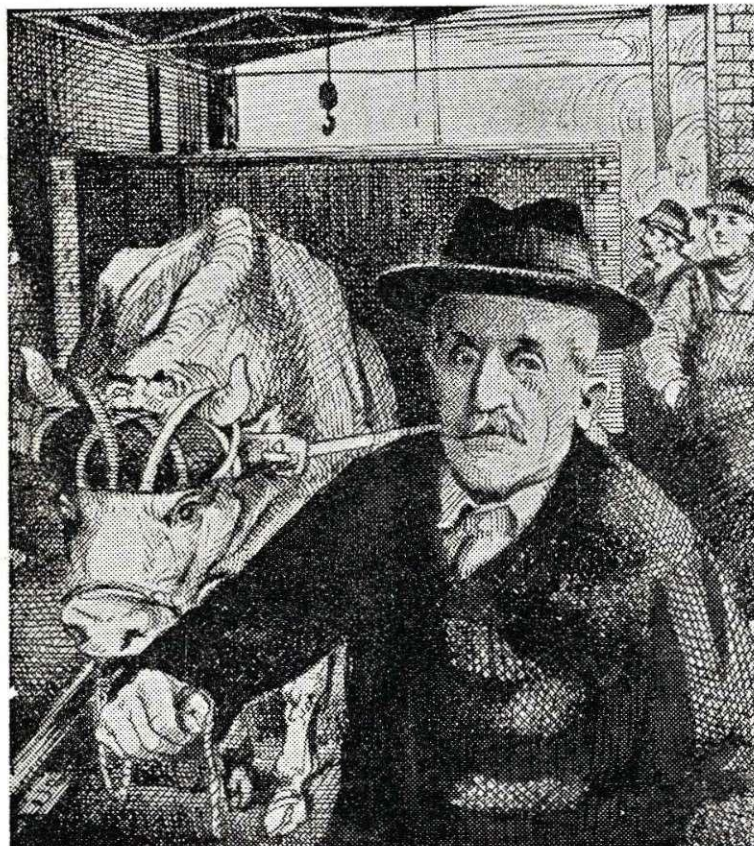
Tudi ob napadu Nemčije in Italije na Jugoslavijo so se primorski emigranti na Jesenicah odzvali pozivu in odšli stoodstotno v Novo mesto, v kolikor niso bili že preje mobilizirani. V času narodnoosvobodilne vojne so skoraj vsi sodelovali, bodisi v partizanskih odredih, ali pa kot aktivisti in sodelavci osvobodilne fronte. Veliko je število tistih, ki so padli, ali pa izgubili življenje v nemških taboriščih.

V PRIHODNJI ŠTEVILKI REVIIJE
BOMO OBJAVILI ČLANEK
dr. VLADIMIRJA OMRKA: »NASA MEŽAKLA«

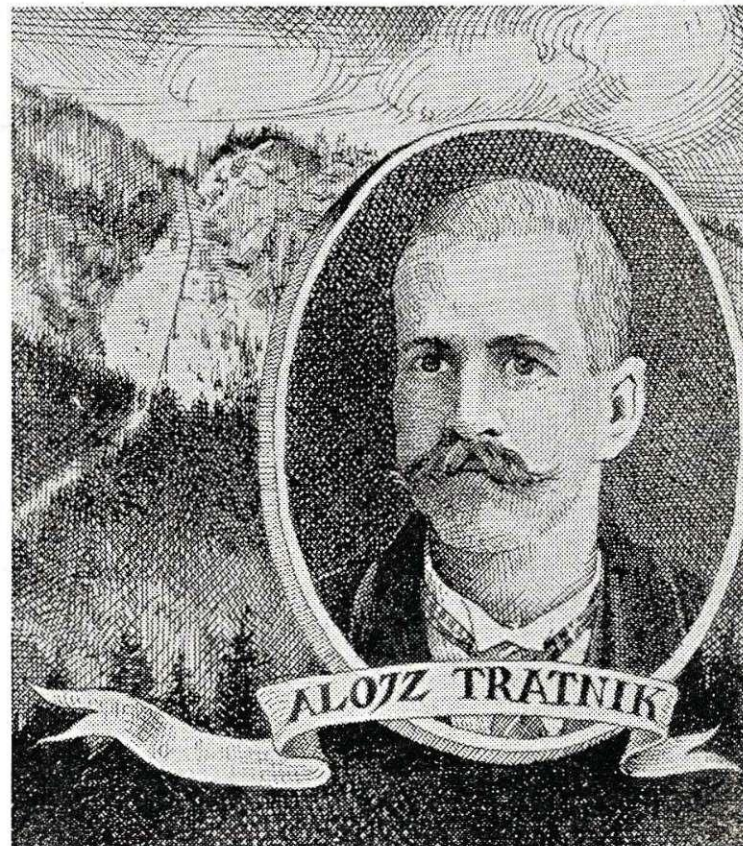
Piše Aleksander Rjazancev

Riše Jaka Torkar

57.

Ko je KID odkupila prevozna sredstva od državnih železnic, je Razingerjeve (»Volarjeve«) vole zamenjal bencinski motor in električni stroj. Od nastanka jeseniške železarne se je vršil prevoz med obrati in jeseniško postajo z ročnim potiskanjem in volmi. Po širokotirnih in ozkotirnih tračnicah je vozove vlekel vol, zadaj pa so potiskali delavci. Ingote z Jesenic na Javornik je prevžalo dvoje volov, pod Gričarjevim klancem pa so pripregli še tretjega. 30. januarja 1906 je bila zgrajena elektrificirana proga med Jesenicami in javorniškimi obrati. V železarni so kmalu dobili tudi parno lokomotivo.

58.

Električno energijo za obrate KID na Jesenicah in Javorniku sta proizvajali centrali Vintgar in Radovna. 15. novembra 1905 je Verski zaklad dovolil KID, da postavi na njegovem ozemlju visokonapetostni električni daljnovod od Radovne preko Mežakle v jeseniško železarno. Daljnovod je gradil prvi električarski mojster Alojz Tratnik in nadmonter Eppert. Postavljanje drogov in napeljava žic je bila zaradi strmega in kamenitega terena težavna. Sneg, plazovi in vremenske neprilike so otežkočale gradnjo in vzdrževanje daljnovoda, ki je na najvišji točki potekal 1299 metrov visoko.

BORCI V ŠPANSKI DOMOVINSKI VOJNI

Franc Prevc

FRANC PREVC je bil rojen 4. 12. 1905 na Jesenicah kot sin Frančiške in Janeza Prevca. Oče je delal v martinarni pri KID na Jesenicah. V družini je bilo devet otrok, ki so povečini že v mladih letih pomrli.

Solo je obiskoval na Jesenicah in dovršil 6 razredov osnovne šole ter obrtno nadaljevalno šolo. Ko je imel 16 let, se je šel učiti strugarstva v KID na Jesenicah. KID je prakticirala, da je dala delavca, ki je bil izučen, na drugo delovno mesto, da ji ni bilo treba plačevati človeka s kvalifikacijo. Tako je bil tudi Prevc premeščen v kotlarno na Jesenicah, kjer je vršil posel zakovičarja do odhoda k vojakom leta 1926.

Ko je bil poklican k vojakom, je odšel v podoficirsko zrakoplovno šolo v Novi Sad. Solo je obiskoval dve leti in se je štela v aktivni rok, ki je trajal 24 mesecev. V rok se je upoštevala tudi mehaniška šola, ki je trajala eno leto. Ko je šolo dovršil, je bil dodeljen kot mehanik 12. eskadrilji v Rajlovcu. Po enem letu je bil poslan na specializacijo v tovarno letal Ikarus

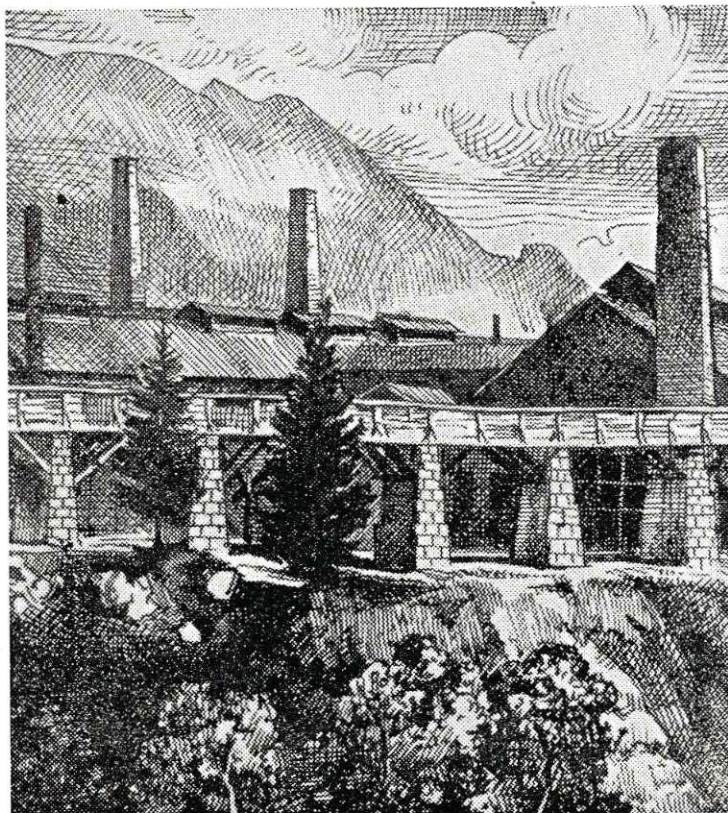
v Zemunu. Na praksi je bil v tovarni letalskih motorjev v Rakovici.

Po končani praksi je bil dodeljen matični edinici v Rajlovcu. Pol leta pozneje se je javil v pilotsko šolo v 7. zrakoplovnem polku v Mostarju. Šola je trajala osem mesecev. Izpita ni položil. Običaj v letalstvu je bil, da je imel vsak pilot mesečno en svoboden let. Ko je imel Prevc svoboden let, je šel z njim neki Ljubljčan. Avion je imel akcijski radius 400 km ali dve uri letenja. Letela sta iz Mostarja v smeri Dubrovnika ter preko Dubrovnika kakih 20 km na morje. Opazila pa ju je pomorska opazovalna postaja in javila na komando mesta, da leti vojni avion proti Italiji. Tov. Prevc in njegov spremljevalec sta normalno krenila proti zapadu v smeri Metkoviča. Ker avion ni imel vseh instrumentov, ni bila možna kontrola porabe goriva, ki ga je kmalu po enournem letenju zmanjkalo. Morala sta zasilno pristati v majhnem vinogradu, ki pa je bil prekratek. Zaletela sta se v zid in pokvarila avion. S tem je bilo konec Francove letalske kariere. Komanda mesta Dubrovnik je oba aretirala. Pri zaslišanju sta bila obdolžena, da sta hotela pobegniti v Italijo, kljub

temu, da akcijski radius letala to ni omogočal. Vsa zagovarjanja niso pomagala. Po devetmesečnem garnizonskem zaporu je bil odpuščen iz letalske edinice, kot državi škodljiv element.

Tako se je leta 1932 vrnil na Jesenice in se zaposlil v KID na Jesenicah. Delal je v mehanični delavnici na Javorniku. Zaradi prestopka v letalstvu je bil eno leto pod policijskim nadzorstvom. Spočetka se je moral javljati enkrat tedensko, nato 14-dnevno in pozneje enkrat na mesec na policiji na Jesenicah. Postal je član SMRJ. Politično se je udeleževal v delavskem športnem društvu »Enakost«. V začetku je stanoval doma, nato se je preselil k svojemu bratranecu Francu Prevcu na Javornik. Tam se je spoznal z znanimi revolucionarji kot Slavkom Federlom, Pavlom Demakom, Ignacem Kraljem in drugimi.

Politično delo je takrat temeljilo predvsem na študiju revolucionarne literature na debatnih večerih. Tako je potekalo življenje vse do štrajka v letu 1935, v katerem je sodeloval. Po štrajku pa je na Jesenicah vladalo vzdušje nezadovoljstva. Revolucionarji iz delavskih vrst so bili zaradi

59.

Zelezarski obrati na Jesenicah so bili v glavnem v zaključni fazi izgradnje. Razmeščeni so bili ob levem bregu Save v skupni površini 98.500 kv. metrov. Poleg martinarne so bile jeklolivarna, žična valjarna, žičarna, žeb-larna in hladna valjarna. Vsak od teh obratov je imel še pomožne oddelke, plinske generatorje, skladišča in delavnice za nujna popravila. Nasproti žeb-larne je bila kovačnica. Voda za pogon turbin in ostalih naprav je dotekala po lesenih »rakah« od jezsa s Save, ki je bil prav tako lesen. Na Savi, v bivši Ruardovi fužini, so bila obsežna skladišča pogonskega goriva.

60.

1906. leta je bilo v martinarni že pet SM peči s skupno zmogljivostjo 70 ton jekla. Prve štiri peči po 10 ton in 15 ton so bile zgrajene pod vodstvom ing. Haasa, peta 20-tonska pa pod ing. Nappom. Pri vseh pečeh, razen peti, je bilo zakladanje starega železa in dodatkov ročno. Peta peč je bila opremljena z vlagalnim strojem. SM peči so bile kurjene z generatorskim plinom. V »grapi« – livni jami, ki je bila dolga 95 m in široka 15 m, se je nahajal 25-tonski žerjav, ki je deloval na hidravlični način. 1907. leta so dobili v martinarni še dva 8-tonska električna žerjava.

Franc Prevc

štrajka odpuščeni. Organizirana je bila Rdeča pomoč, kamor so delavci vplačevali svoje prispevke in s tem podpirali brezposelne sodelavce.

V državi se je že uveljavljala fašizacija, kar je nezadovoljstvo zelo

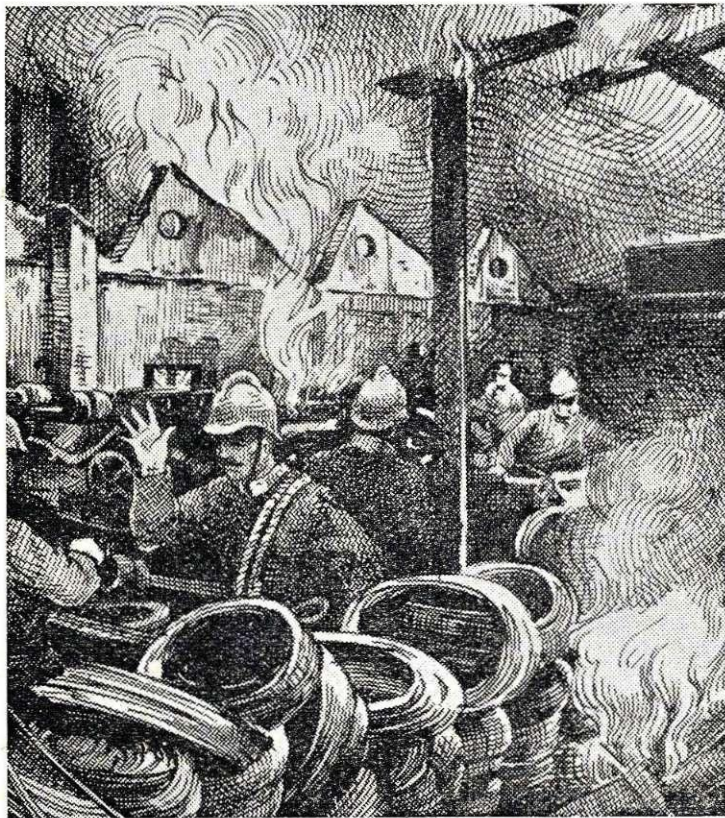
stopnjevalo. Partija je izdala v letu 1937 poziv svojim članom, naj se posamezniki udeležijo borb v internacionalnih brigadah v Španiji. Prevc takrat še ni bil član KP, odzval pa se je pozivu kot somišljenik in hotel že s prvo grupo odpotovati v Španijo. V tej grupi so bili poleg njega tudi Jože Gregorčič, Jakob Rabič, Jože Bajt, Vinko Malenšek in neki Primožič iz podjetja Slograd. Skupina je do Splita potovala z vlakom, v Splitu pa teren ni bil dobro pripravljen. Funkcionarji so jih prepričevali, da morajo za vsako ceno iz mesta. Tako so jih napotili pod planino Mosor, jugovzhodno od Splita. Dogovorjeno je bilo, da bo prostovoljce prevzela neka francoska ladja, ki je bila namenjena v Barcelono. Ko se je zvečer vkrčalo na ribiški čoln okrog 160 ljudi, je bil naložen, da je skoraj zajemal vodo. Križarili so po morju vso noč, vendar francoske ladje niso našli. Ali je bila temu vzrok pomanjkljiva organizacija ali morda boječnost kapitana francoske ladje, ni bilo ugotovljeno. Ladja je iz Splita odplula brez prostovoljcev za Španijo.

Ko se je zdanilo, so se izkrcali na otoku Braču. Ker so bili vso noč in še dopoldne brez hrane, so se popoldne napotili v Milno po hrano in cigarete. Verjetno zaradi izdaje so jih kmalu po povratku orožniki obkolili in zajeli

vso skupino. Naložili so jih na obalno ladjo in jih prepeljali v Split.

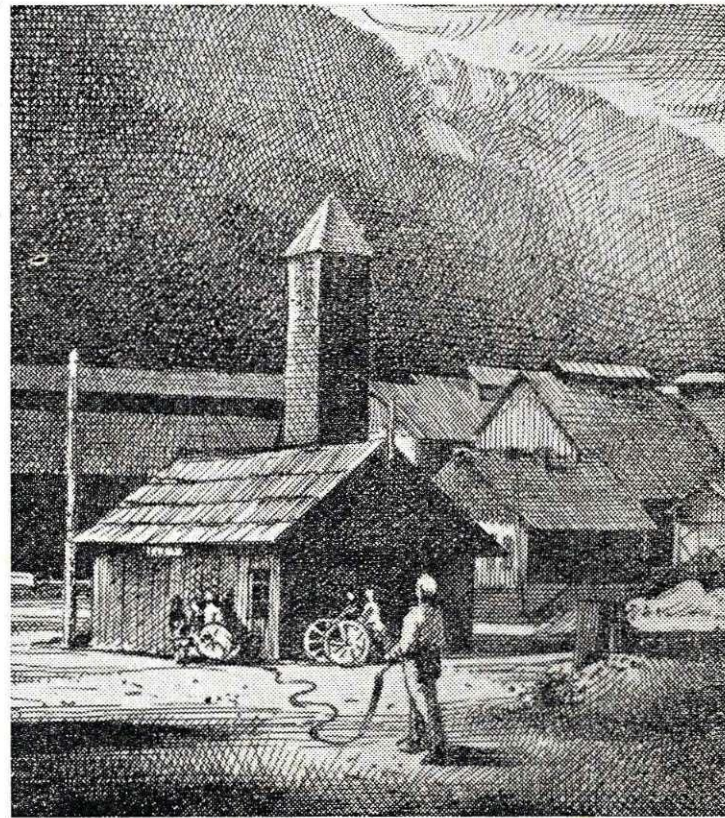
Vest se je razširila po mestu. Ljudje so jim prinašali hrano, cigarete in vino v velikih množinah. Dalmatince in Črnogorce so obdržali v splitskih zaporih, ostale pa so po petih dnevih prepeljali v Zagreb, kjer so bili spet pet dni zaprti. Po petih dnevih so Slovence prepeljali v ljubljanski zapor. Zaprti so bili 14 dni in nato razdeljeni po občinah. Ker je takrat veljala Koroščeva odredba, da se vsakega, ki se ga najde na poti v Španijo, obsodi na mesec dni zapora, so morali še ostalih šest dni presedeti v jeseniških policijskih zaporih. Tako so bili po enomesečnem zaporu izpuščeni in stavljeni pod policijski nadzor. Policiji so se morali javljati dvakrat tedensko. S tem pa so seveda vsi izgubili tudi svoja službena mesta in ostali brez dela.

Po približno poldrugem mesecu, dne 2. 5. 1937 se je skupina ponovno odločila za odhod v Španijo. Tokrat so bili v skupini Jože Gregorčič, Franc Prevc, Jože Mavc, vsi z Jesenic in Egon Erlih iz Ljubljane. Za smer poti so si izbrali Avstrijo, Svico, Francijo – Španija. Pot je bila organizirana po kanalu skozi Avstrijo, povsem pa se je pretrgala na prehodu meje iz Avstrije v Svico. Jugoslovansko mejo so prekoračili na sedlu Medji dol. V Be-

61.

V noči od 21. do 22. januarja 1906. leta je nastal požar v žičarni. Zaradi močnega vetra in zamrznjenih hidrantov, tovarniški gasilci niso mogli požara zatreti, zato se je razširil na hladno valjarno, žebeljarno, čistilnico, zavijalnico, lužilnico in pocinkovalnico. Razdejanje bi bilo še hujše, če bi se vnelo skladišče maziv pod zavijalnico. Posledice požara so bile občutne, nastala je ogromna materialna škoda. Delo je zaradi uničenih obratov zastalo za več mesecev. Pri KID je bil to že tretji požar, zato so iz previdnosti pomnožili vrste tovarniške pož. obrambe.

62.

Po tej nesreči je v železarni pri gasilcih nastala prava vojaška disciplina. Njihov poveljnik Anton Luckmann je uvedel obvezne tedenske vaje, ki jih je sam vodil v Vrbju ob Savi. Da bi bilo zanimanje med prostovoljci-gasilci še večje, je pri družbi uspel, da so bile vaje plačane po 25 krajcarjev. KID je imela dve udarni gasilski enoti, eno pri jeseniški železarni, drugo pa pri javorniških valjarnah. V primeru nesreče, povodnji in požara vseh vrst so gasilci nudili pomoč tudi vaškim četam izven tovarniškega območja. V jeseniški železarni pa so imeli svoj gasilski dom z dobro opremo.

Ijaku so eno noč prispali pri Gregorčičevi sestri Ani. Tam jih je usmeril naprej neki avstrijski železničar. Izstopili so eno postajo pred Feldkirchnom. Mejo Avstrija-Svica so prekorčili še normalno, že naslednji dan pa jih je švicarska policija pri Buksu aretirala. Po dvodnevem zaporu so morali plačati globo za ilegalen prestop meje in potrošeno hrano v bližnji restavraciji. Prepeljali so jih nazaj do meje in izročili avstrijski policiji. V Avstriji so bili zaprti dva dni in tudi tam plačali globo, nato pa so jih izpustili. Ponovno so tvegali pot preko Svice in bili zopet prijeti. Po istem postopku so jih ponovno predali avstrijski policiji. Ko so se v Avstriji rešili zapore, niso več tvegali poti preko Svice, ker jim je bilo pri drugi aretaciji rečeno, da bodo tretjič poslani v Jugoslavijo. Zato so se odločili za pot preko Nemčije v Francijo. V prvem večjem mestu Nemčije, v Angenu, so šli na vlak in se peljali do Pirmasensa, to je dve postaji pred luksemburško mejo. Od tam so šli peš čez Verdun v Francijo.

V Franciji so prispeli do mesta Bitsche in ker so imeli v žepu nekaj švicarskih frankov, so te hoteli zamenjati v banki za francoske. Bančni uradnik pa jih je prijavil in spet so padli v roke, to pot francoski policiji. Zasliševali so jih že v tonu, kot da so

namenjeni v Spanijo. Nagovarjali so jih za francosko tujsko legijo. Ker na to niso pristali, so jih naložili v avtomobil, odpeljali na nemško mejo in pogнали preko meje. Ker na nemški meji slučajno ni bilo straže, so se skrili v žito, počakali noči in se ponoči ponovno vrnili nazaj v Francijo. Po celonočni hoji so prišli že precej daleč, ko jih je policija ponovno prišla. Ker so se bali, da bi jih spet poslali nazaj v Nemčijo, so pristali na ponudbo za vstop v francosko tujsko legijo. Tako so jih pripeljali v Posarje, v glavno mesto Saargemund. Gregorčič, Prevč in Mavc so bili v legijo sprejeti, Ljubljancin Erlih pa je bil iz zdravstvenih razlogov odklonjen. (Erliha so Francozi predali nemškimi oblastem, našel pa je pozneje nov kanal za v Spanijo). V mestu Saargemund je bilo po nekaj dnevih treba podpisati obvezo za tujsko legijo. Ker ugovora niso hoteli podpisati, jih je vojaška oblast ponovno predala policiji. Policija jih je odpeljala iz mesta in jim pokazala smer proti nemški meji s pripombo, da imajo 48 ur časa za prestop meje. Toda obrnili so se proti Parizu ter prehodili peš 370 km, vse do predmestja Pariza. V predmestju pa jih je na kamion naložil neki Italijan in jih pripeljal v mesto. Na javki v Parizu, kamor so prispeli 3. 6. 1937 pa niso več našli ko-

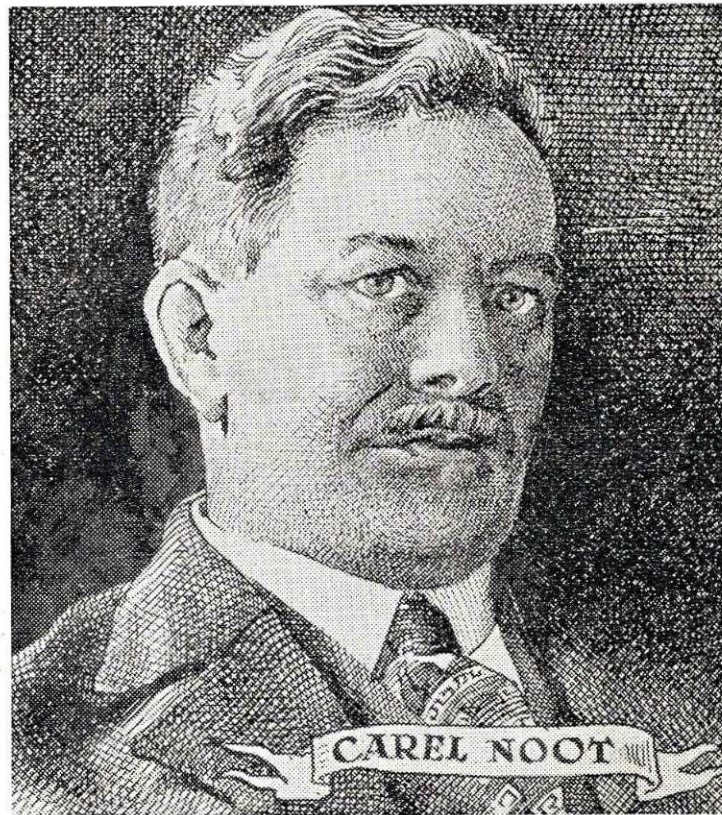
miteja, ker se je ta v tem času preselil. Zvezo so dobili v nekem hotelu, kjer so se pogosto zadrževali Jugoslovani in našli nekega Slovenca — inženirja, ki je bil zaposlen na komiteju. Tu se pričinja organizirana pot proti Spaniji.

V Parizu jih je komite napotil najprej v neki hotel, kjer so počivali približno pet dni in čakali transporta. Po petih dnevih so bili prepeljani v Perpignan pod Pireneje, kjer je bila zbrana celotna grupa, okrog 200 ljudi za prehod v Spanijo. Srečali so več Jugoslovancev, s katerimi so bili že skupno aretirani na otoku Braču. Med njimi so bili: Peko Dapčević, Marko Orešković, Ješa Todorović in drugi. Opreмили so jih s potrebno količino hrane in s kurirji spremili do podnožja Pirenejev, od tod pa so jih vodili — španski borci, milicionerji, vodili preko Pirenejev v Spanijo. Prenočili so v nekem španskem samostanu v Pirenejih in bili zjutraj prepeljani v podnožje, kjer so jih čakali kamioni in jih prepeljali v prvo vojno bazo, trdnjavo Figueras. — Skozi to trdnjavo je šel skoraj sleherni borec internacionalnih brigad. Tu so prostovoljce popisali in vsak je dobil prvo denarno pomoč za pot do Albacete. Po nekako treh dneh so bili prepeljani v Albaceto, kjer je bila zbirna baza internacionalnih brigad.

63.

Vodstvo KID je uvidelo, da obratov po požaru ne bo mogoče tako hitro obnoviti, zato je 2. julija 1906. leta kupilo žičarno in žebeljarno v Bistrici na Koroškem. Za obrate barona Ferdinanda Helldorfa je KID plačala 1.020.000 kron. Na pogorišču jeseniške železarne so v začetku napravili provizorije, šele pozneje so pričeli z gradnjo novih obratov. Najprej je bila obnovljena pocinkovalnica. Večji del strojev in opreme so morali nadoknaditi, le nekaj strojev se je dalo popraviti. Obnova je trajala več let, zato pa so bistriški obrati v Rožu nenehno obratovali, ker je imela KID mnogo naročil.

64.

Po smrti dolgoletnega generalnega ravnatelja Carla Luckmanna, 24. julija 1906. leta, je predsednik KID Hugo Noot videl ugodno priliko, da poveri pokojnikovo mesto svojemu nečaku Carlu Nootu. 34-letni nečak iz Porurja naj bi bil pri KID njegova desna roka. Hugo Noot je bil prepričan v nečakovo sposobnost, saj si je pridobil dosti prakse v Ameriki, Angliji in Nemčiji pri največjih podjetjih. Carl Noot je 31. avgusta 1906 nastopil službo pri KID kot ravnatelj. S problemi družbe se je hitro seznanil in kmalu uvedel nov režim, zaradi katerega sta si kmalu prišla s Trappnom v hudo nasprotje.

V zbirni bazi v Albaceti pa se je trojka razbila. Gregorčič in Mavc sta bila dodeljena v bataljon Dimitrov, Prevc pa v protitankovsko baterijo 13. brigade Dombrowsky. Prva Slovenca, ki so jih tam srečali, sta bila Miha Cemažar iz Radeč pri Zidanem mostu in Janez Perenič, ki je bil nekdanji učitelj na Jesenicah. Po treh dnevih v zbirni bazi so šli že 8. julija 1937 na bojišče pri Madridu. Prav tisti dan je na sektorju pri Brunetu padel Blagoje Parović, komisar 13. brigade in generalni sekretar jugoslovanske grupe inter-brigad. Po prihodu na madridsko fronto so sodelovali v ofenzivi, ki je trajala 14 dni. Od tam so bili premešeni na aragonsko fronto, kjer je tov. Prevc sodeloval v bojih za Saragozo in je republikanska vojska vodila drugo ofenzivo. Aragonska ofenziva je trajala okrog 1 mesec in pol. Po tej ofenzivi so se v Aragonu ponovno sestali z Jožetom Gregorčičem in mnogimi drugimi Slovenci. Tu je padel Stanko Fende iz Slovenskega Javornika ob močnem letalskem napadu. — Prevc pa je bil z edinico poslan v Katalonijo, provinco na meji s Francijo. Tam je takrat italijanski general Gamba-ro zasedel Galicijo in Asturijo in je republikansko vodstvo pričakovalo ofenzivo s Pirenejev. To je bilo pozimi 1937/38. Asturijska divizija se je morala zaradi tega umakniti prav na francoski teritorij na vzhodu španske meje, kjer se je povezala s 45. internacionalno divizijo. Ta divizija je vsebovala brigade: 11. nemško, imenovano »Thaelmann«, 12. italijansko brigado »Garibaldi«, 13. poljsko brigado »Dombrowsky«, kateri je bil priključen bataljon »Djuro Djaković«, 14. belgijsko-francosko brigado »André Marty« in 15. ameriškansko brigado, v kateri je bil tudi bataljon Dimitrov z mnogimi Jugoslovani. Značilno za ta čas je, da je bila v bataljonu Djuro Djaković ustanovljena Cankarjeva četa, sestavljena pretežno iz Slovencev, oziroma Jugoslovánov. Za komisarja čete je bil postavljen Dušan Kveder.

Spomladi leta 1938 je bil Prevc premeščen s celotno divizijo na južno fronto v provinco Estremadura. Tu so republikanci vodili ofenzivo proti portugalski meji z nalogo, da prerežejo južno Španijo. Ofenziva je bila v začetku zelo uspešna, vse do rudarskega bazena »Rio Tinto«, kjer so Francu prišli na pomoč Portugalci. Franco pa je začel s svojo ofenzivo na severu preko Teruela v smeri Castellona in Vina-rosa. Zato je bila 45. divizija premešena na severno bojišče.

Na severnem bojišču se je izvršila reorganizacija nekako v marcu l. 1938. Iz 13. poljske brigade so se izločili bataljon »Djuro Djaković«, češki bataljon »Masaryk«, madžarski bataljon »Rakoscy« in protitankovski bataljon, iz katerih se je formirala 129. brigada. S tem so se Slovenci, oziroma Jugoslovani, potaknjeni po raznih drugih nacionalnih edinicah, spet združili. 129. bataljon je bil poslan na sektor Pegna-Blanca, južno od Teruela, kjer so bile srdite borbe. Tam je obležalo precejšnje število Jugoslovánov, predvsem iz bataljona Djuro Djaković, ki je branil najbolj pomembni sektor. V teh bor-

bah je bil ranjen tov. Prevc v obe nogi. Poslan je bil v bolnico v Valencii, kjer je ležal skoro en mesec. Nato je bil poslan na okrevanje v Denio v provinci Aliante. Na poti pa je bil transport Rdečega križa bombardiran po italijanskih letalih in je bilo med bolniki in zdravniškim osebjem precej žrtev. Od tam pa je po nekaj dnevih z nekim Jugoslovánom pobegnil iz okrevališča in se priključil španski brigadi, usmerjeni na Castellon. Karakteristično za to špansko brigado je bilo, da je imela izredno hrabre borce. Mitraljezci so celo sestrelili v zraku italijanski bombardier Savoia.

V tej edinici je bil Prevc s. rejet v Partijo. Dobil je legitimacijo španskih komunistov in postal komisar baterije. Vsi tisti, ki so bili sprejeti v času borb v članstvo španske Partije, so avtomatično dobili članstvo matične organizacije. Generalni sekretar jugoslovanske Partije je bil Marko Orešković. Po dveh mesecih je bil tov. Prevc premeščen v balkansko baterijo težkega topništva. V tej edinici je bil drugič ranjen pri eksploziji granate v desno stegno. Artilerija je operirala na fronti Castellon—Teruel. V tej edinici je bil vse do oktobra 1938, ko so bile že vse internacionalne brigade povlečene z bojišča, po sklepu ženevske konference, da inozemski prostovoljci Francove in republikanske armade zapuste Španijo. Republikanska armada je prostovoljce potegnila z bojišča in jih zbrala v Valencii. Franco je to priložnost izkoristil in začel novo ofenzivo na Madrid z južnih provinc, kar je bil glavni vzrok, da je bila vojna za republikance izgubljena. To se je zgodilo v začetku februarja 1939. Internacionalci iz Katalonije so mejo Francije lahko prekoračili, internacionalci na centralnem sektorju: na sektorju Valencije, pa so morali biti prepeljani z ladjo okrog Balearskih otokov v Barcelono. Tu so ponovno prostovoljno šli na fronto pod vodstvom francoskega vodje André Martyja z namenom, da bi preprečili naglo prodiranje fašistične vojske, ker je le-ta surovo ogrožala

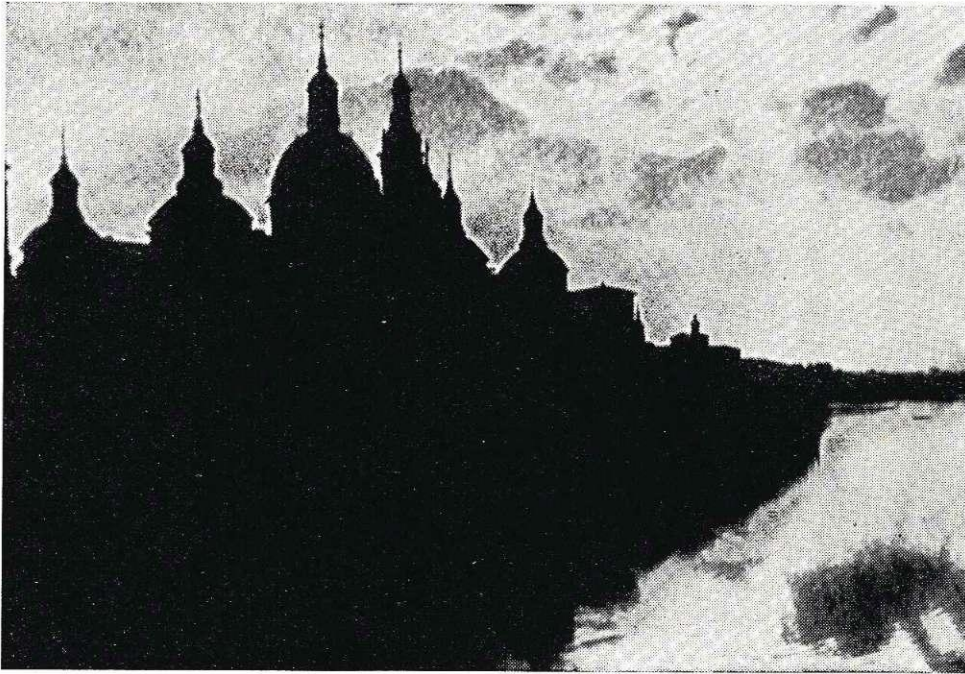
civilno prebivalstvo. Niso pa imeli več težkega orožja, z lahkim orožjem pa niso mogli nuditi dovolj odpora. Pri umiku so prekoračili francosko mejo od Podboisa, mesta na morju do prelaza Pertous v Pirenejih. Z republikansko vojsko se je umikalo tudi pol milijona španskih civilistov. Na meji so bili borci razoroženi od francoske vojske in odpeljani v taborišče Arguelaise sur Meer.

Taborišče Arguelaise sur Meer je bilo na morski obali južno od Perpignana. (No koncu svetovne vojne je tu do zadnjega moža izumrla ruska divizija, ki se ni hotela boriti za carsko oblast.)

V taborišču je bilo stanje to pot nevzdržno. Taborišče je bilo dolgo 6 km, široko 1 km in v njem je bilo okrog 280.000 zapornikov. Zapornikom so dnevno dajali minimalen obrok hrane. V taborišču ni bilo osnovnih sanitarnih naprav, vode in ne ambulant. Začel je razsajati tifus. Jugoslovanski zdravnik Nikolič je hotel vzpostaviti ambulanto, kar pa mu uprava taborišča ni dovolila. Pritožil se je na centralo Rdečega križa v Zenevo. Prišla je komisija in stanje se je toliko izboljšalo, da je Nikoliču uspelo vzpostaviti ambulanto in nuditi bolnikom najosnovnejšo pomoč. Po treh mesecih so vse vojaške obveznike Španije in borce internacionalnih brigad premestili v taborišče Gurs. Komite KP v Gursu je že obstojal, vodili so ga tovariši Gošnjak, Dapčević, Rozman, Ilič in Jože Gregorčič.

V taborišču Gurs so bile sicer razmere v toliko boljše, da je, kot sem omenil, že delovala Partija, ki je dajala navodila, kako iskati svoje pravice. Francoska oblast je težila za tem, da zapornike v taborišču mobilizira za delovne akcije. Komite taborišča je temu nasprotoval in izdal direktivo, da se prostovoljno nihče ne javlja na delovne akcije. Taboriščni komite je dobro vedel, da bo fašistična Nemčija napadla Jugoslavijo in je bilo že v taborišču govora, kdo naj prevzame revolucionarne vojne komi-

Spanija — dežela sonca, sanj in teme

teje v tem primeru v Jugoslaviji. Tako so bili za posamezna področja določeni: za Gorenjsko Gregorčič, za Štajersko Kveder, Kreft, za Bosno Marko Oreškovič, za Hrvaško Gošnjak, za Banat Kosta Nagy, za Črno goro Peko Dapčević, Radko Pavlovič itd. Komite je nadalje zahteval, da francoska oblast najde možnost, da se borci posameznih nacij vrnejo v svojo domovino z garancijo, da se tam nad njimi ne bodo izvajale konsekvence.

Francoska oblast je poizkusila še z eno akcijo. V taborišče so hodili zastopniki posameznih držav in iskali izjave posameznikov, da pristanejo na povratek v domovino s tem, da se doma stavlja na razpolago vladajočemu policijskemu režimu in da bo blatil špansko revolucijo. Na žalost so se našli nekateri tudi med Slovenci in konkretno celo med Jeseničani. Francozi so po neuspehi delovni akciji storili brutalen ukrep: izbrali so vsakega petega, ga izločili in premestili v kazensko taborišče. Tako so v Camp de Vernet prišli Slovenci Kveder, Janhuba, Rozman, Peko Dapčević, Vljako Begovič, Prevc in drugi.

V taborišču Camp de Vernet je bil zelo strog in skoraj vojaški režim. Preiskave so bile na dnevnem redu. Razdeljen je bil v tri skupine: A — kriminalci, B — politični zaporniki, C — razno. Tudi v tem taborišču je bil takoj osnovan partijski komite, v katerem so bili Gošnjak, general Ilič, Kosta Nagy, Dapčević in še drugi. — Komite je zastopal še vedno enotno linijo vrnitve zapornikov v domovino.

Z napadom Nemčije na Francijo se stanje v južnem delu Francije ni spremenilo, prav tako ne stanje v taborišču. Nemci so v prvi etapi zasedli Francijo samo do Pariza, ostali južni del pa šele po novem letu 1941. Ko so taborišča prevzeli Nemci, so jih odpeljali v Pariz. Tam so vse pregrupirali po posameznih taboriščih. Nekateri so imeli srečo in bili dodeljeni v bližino Dunaja. Ti so kaj kmalu izkoristili pri-

Prapor Cankarjeve čete

liko in se vrnili v domovino. Prevc je bil dodeljen skupini, ki je odšla v Dresden, od tam pa v delovno taborišče v Briks, od koder so jih po dveh mesecih prisilnega dela odpeljali v Auschwitz. V Auschwitzu je bil po enajstih mesecih odbran kot strugar za prisilno delo ter premeščen v Dresden. Iz Dresdenu je bil na koncu vojne premeščen v Zwickau na prisilno delo. Bližala se je ruska fronta in taborišče je bilo dne 8. maja 1945 osvobodeno po Rusih, vendar so se zaporniki že predhodno razkropili. Prevc se je pri-

ključil ruski edimici in pri tej prebil v Dresdenu do junija 1945. Rusi so mu sicer prigovarjali, da bi odšel z njimi v Rusijo, toda želel je iti domov. Nato so ga določili, da spremlja transport 480 priseljencev iz Krškega polja v Jugoslavijo. Mejo so prekorčili v St. Ilju pri Mariboru dne 28. julija 1945. Prevc se je javil na zbirni bazi v Ljubljani in se nato vrnil na Jesenice. Zaposlil se je v avgustu leta 1945 v Železarni Jesenice ko strugar in tam dočakal leta 1954 upokojitvev. Zdaj živi s svojo ženo v Radovljici.

Koledar važnejših dogodkov narodno-osvobodilne borbe

3. januarja 1942 — Nemci ustrelijo v Dragi 36 talcev, med njimi tudi predvojnega revolucionarja in pevovodjo Svobode Javornik Franca Mencingerja.

18. januarja 1942 — Hudi boji poključke čete z nadmočnim sovražnikom. V borbi na Lipanci pri 30 ° mraza tragično premine jeseniški prvoborec in komandir po-

ključke čete Stane Bokal ter je-seniški prvoborec Franc Kravs.

21. januarja 1942 — so Nemci ustrelili v Dragi 14 talcev, med njimi deset članov mladinske organizacije z Javornika.

27. januarja 1942 — ugotavljajo Nemci, da so na Jesenicah skoraj vsi pristaši OF.

14. januarja 1944 — Ta dan je bila na Javorniku zverinsko mučena in umorjena aktivistka OF Jožica Kunstelj. Umorili so jo pripadniki Črne roke.

8. februarja 1942 — je OF organizirala akcijo molka. Z geslom: »Ostanimo vsi doma in ceste naj bodo prazne!« so na Jesenicah počastili spomin dr. Franceta Prešerna.

13. februarja 1942 — so v Dragi pri Begunjah spet streljali slovenske rodoljube. Tega dne je bil ustreljen Jože Noč s Slovenskega Javornika in devet talcev iz vasi Dovje, ki so bili aretirani ob decembrski vstaji leta 1941.

16. februarja 1942 — Borci Cankarjeve čete so se tega dne oglasili

MIHA KLINAR

Temni orkester

Mesec je razpel
strune
na črno barfo
gozd.
Nanjo
zaigral je
veter
blazni virtuoz.
Zazvenel
je prvi akord
bolj ko jeklo
trd.
Ostro
se zarezal mi je
v srce
kot da bi kdo
udaril trdo
ob bajonet.
In že je
pod nevidno taktirko
zaigral
ledeni orkester
gozdov.
Že zdavnaj
poslednji list
je odpal
in v golih vejah
veter — harjist
je zateglo ubral
žalostinko
z grobov.
In glej:
nad gozdovi
v skalah je stal
skočeni dirigent.
Pod njegovo taktirko
je orkester, igral
divje
divje
divje igral
blazno koračnico
v smrt.

(December 1940)

v Zirovnici pri kmetu Legatu-Amerikancu in izvršili prvo prehranjevalno akcijo.

20. februarja 1942 — V zgodnjih jutranjih urah so Nemci napadli Cankarjevo četo pod Stolom. V tej akciji je sodeloval tudi nemški župan Karel Luckmann, njegov brat Pavel, Alojz Katnik, Alojz Zvan in Janko Soklič. Partizani so morali sprejeti borbo vrh Stola, kjer je padel tudi prvoborec Jože Koder, Nemci pa so kočo vrh Stola zažgali.

1. februarja 1943 — je dezerter Tonček Lipovec-Višinski izdal svojo edinico. Nemci so organizirali hajko in ujeli prvoborca Janeza Smida.

2. februarja 1944 — so Nemci napadli bivak OKVOS pod Črnim vrhom. V tej borbi sta padla Marjan Rupar in Karel Gmajnar. Močno je bil ranjen Rogelj Mirko Petko, laže pa Vovk Ivan-Zivan.

25. marca 1941 — je jugoslovanska vlada Cvetković-Maček proti volji ljudstva podpisala pristop k fašistični osi Rim—Berlin—Tokio.

19. marca 1942 — so Nemci spet napadli partizane, tokrat na Črnem vrhu. Tudi to akcijo je vodil nemški župan Karel Luckmann. Nemci so pripravili številne zasede, v eno od teh zased pa je padla tudi glavnina Cankarjeve čete pri Sedmih grabnih nad Jesenicami.

27. marca 1942 — so Nemci obkolili na Planici nad Crngrobom Selško četo. V tej borbi je padel narodni heroj Stane Zagar, komu-

nist in član Glavnega štaba partizanskih enot Slovenije.

6. aprila 1941 — Nemci so brez vojne napovedi napadli Jugoslavijo. Mejo v dolini Kranjske gore je branilo samo 80 graničarjev, Italijani pa so z nemško pomočjo zavzeli kot Peč. Po nalogu CK KPS je narodni heroj Jože Gregorčič organiziral prostovoljce, ki naj bi pomagali v boju proti napadalcem.

9. aprila 1941 — so Italijani naleteli na organiziran odpor. Italijansko vojsko je navduševal sam kralj, ki je prišel v Kranjsko goro.

13. aprila 1942 — je bil izdan prvoborec Franc Benedičič. Ko se je približal svoji hiši, je padel na vrtnu.

17. aprila 1942 — Borec Tone Matoh-Štepsl je sredi dneva v samem mestu Jesenice likvidiral nemškega župana Karla Luckmanna. Ta je zelo pogosto osebno vodil akcije proti partizanom. Atentator je pobegnil.

21. aprila 1942 — se spominjamo 13 borcev Kokrške čete, ki se je borila z Nemci v Jami pri Okroglem. Med njimi je v tej borbi žrtvoval svoje življenje tudi Jaka Rabič iz Dovjega, ki je bil vodja uporniškega gibanja na Dovjem in Mojstrani.

1. aprila 1944 — so pripadniki Črne roke ubili aktivistko OF Maro Kelih s Slovenskega Javornika. Umorjena je bila na svojem domu.

Lojze Likovič

Kam gremo na letovanje?

»Kam gremo na letovanje?«, se vsako leto vprašuje vedno več članov našega kolektiva, saj je koriščenje letnega dopusta za vsakogar, ki je v delovnem razmerju, ki proizvaja in ustvarja, nujno potrebno. Tako se naužije svežega zraka in

miru, spočije od tovarniškega ropota in pridobi novih moči za delo v tovarni.

Zdravo in pravilno izkoriščanje prostega časa pomeni v dobi vedno bolj mehaniziranega načina proizvodnje zelo pomemben faktor za doseganje večje produktivnosti. Sprostitev živčne in duševne napetosti človeka je v sodobnem načinu proizvodnje odločilnega pomena in prav tako nujno potrebna, kot 8-urni delavski zaradi fizične preobremenjenosti delavca. Boljše izkoriščanje delovnega časa, organizacija oddihov in izletov za člane kolektiva, sta važni nalogi sindikalne organizacije. Upravni odbor počitniških domov in komisija za oddihe in zlete pri Izvršnem odboru sindikata sta pripravila program za sezono 1961.

Člani našega kolektiva bodo tudi letos lahko letovali v Opatiji, Crikvenici, Kaštela Lukšiću pri Splitu in v počitniškem domu na Mežakli.

Opatija je znana po svoji lepoti daleč po svetu, kar vedo najbolje tisti člani kolektiva, ki so tam že letovali, saj so se vsi pohvalili. Hotel »Otokar Keršovani« je moderna zgradba z lepim parkom in nasadi raznobarnega cvetja. Letovanje se prične 27. aprila, zaključí pa 29. septembra.

Počitniški dom v Crikvenici je z lanskeletno adaptacijo dobil precej lepšo obliko, tako zunaj kot v notranjosti. Ku-

hinja je moderna, s plinskim in električnim štedilnikom in hladilnikom za kuhinjo in bife. Urejena terasa služi za serviranje, ter tako ni več čakanja in izmen. Za razvedrilo je prav tako preskrbljeno. Radio, televizija, tobogan, kaiaki, skakalna deska, namizni tenis, badminton, kroglice za balinanje in ostali rekviziti služijo starim in mladim. Tudi plesalci bodo prišli na svoj račun, ker smo nabavili nov magnetofon z lepimi posnetki. Letovanje se prične 1. junija do vključno 28. septembra.

Camping v Kaštelu Lukšiču pri Splitu je z nabavo weekend hišic, ureditvijo sanitarnih prostorov lično urejen. Pomanjkljivosti, predvsem ležišča, bodo do sezone urejena. Tudi šotorov letos ne bo več. Kuhinja in jedilnica sta urejeni.

Počitniški dom na Mežakli je namenjen predvsem tistim, ki jim morska klima ne odgovarja in vsem tistim, ki si res želijo počitka in miru. Čas letovanja je v najlepši sezoni, v juliju in avgustu.

Ker kapacitete naših domov ne odgovarjajo vsem potrebam in željam članov kolektiva, je Izvršni odbor sindikata tudi za letošnjo sezono predvidel oddih po želji. Tudi za to je dovolj interesentov, saj imajo nekateri člani kolektiva svojo taborniško opremo in si zato želijo to letovanje, nekateri želijo prebiti dopust v planinah, kdor pa ima lastna prevozna sredstva, si želi spoznati nove kraje in letovišča.

Kot lansko sezono, bo tudi letos organiziran prevoz z avtobusi v Crikvenico in nazaj. Za Kaštel Lukšič bo turistična agencija »Kompas« rezervirala sedeže na vlaku. Za Opatijo je ugodna zveza z vlakom do Reke, od tam pa vozijo avtobusi v Opatijo. Tako za vlak kot tudi za avtobuse do Crikvenice bo vsake lahko izkoristil obrazec »K« s 75 % popustom.

Upravni odbor počitniških domov in komisija za oddihe ter izlete pri Izvršnem odboru sindikata želi vsem članom kolektiva, da bi kar najbolj ugodno preživeli svoj letni dopust.

nato štab brigade in šele potem komandant brigade. S takim načinom vodenja bi dali široko možnost brigadirjem, da sami odločajo, kaj je prav in kaj ne in tudi zainteresirali vsakega posameznika za soudeležbo pri upravljanju brigade.

Idejno vzgojno delo v brigadi

Praksa je pokazala, da so bili brigadirji vse preveč obremenjeni v prostem času z različnimi predavanji, kulturnimi prireditvami in podobno. Temu se bomo izognili s tem, da bo po 6-urnem delovnem času le dve uri obveznega programa predavanj. Sprejet je bil sklep, naj se izvede manj predavanj, ki pa naj bodo bolj kvalitetna in prilagojena interesom brigadirjev. Za uresničitev teh sklepov pa je potrebno že pred odhodom brigade določiti predavanja in predavatelje, ki bodo letos iz vrst Delavske univerze našega okraja. Predavanja naj bi obravnavala predvsem probleme okraja, občine in pa športna predavanja znanih športnikov, kar bi verjetno zanimalo mlade graditelje.

Kulturno-umetniška dejavnost bo na letošnji akciji bolj kvalitetna, saj bodo gostovala gledališča in druge umetniške skupine iz vse Slovenije.

Poleg tega pa bodo brigadirji sami pripravljali razne brigadirske večere s kratkim programom in plesom za brigado ali pa za vse naselje. Novost pri tej dejavnosti je ta, da letos ne bo več festivala mladih graditeljev.

Mnogo smo govorili tudi o nagrajevanju, kaznovanju ter podeljevanju prehodnih zastav. Enotno mnenje udeležencev seminarja je bilo, da se kaznovanju izognemo, le v izjemnih primerih bi se ga poslužili v obliki prepričevanja in medsebojnih razgovorov. Podeljevanje prehodnih zastav brigadam je med brigadirji večkrat vzbudilo precej nejevolje, ker so smatrali, da ni pravilno. Zato letos ne bo več prehodnih zastav za brigadirje, temveč samo za naselja. Na ta način bodo vse brigade v naselju zainteresirane za uspeh naselja.

Velik poudarek je bil na medsebojnem tovarištvu brigadirjev med brigadami in štabom brigade. Do sedaj se je pokazalo, da med štabom in brigado ni bilo pravega kontakta. Člani štaba bodo zato letos stalno med brigadirji na trasi, tako, da bo sodelovanje čim tesnejše. Prav tako naj bi štab skrbel za dobre odnose z ostalimi brigadami v naselju, saj prav ta cesta zbližuje mlade ljudi vse Jugoslavije in prav tu se kuje bratstvo in edinstvo naših narodov.

To je nekaj najbolj značilnih tem seminarja. Obravnavali pa smo še sprejemanje, oziroma dajanje priporočil mladini za sprejem v ZK, zdravstvene probleme, samoupravljanje brigad na lokalnih akcijah, delovišče in postopki dela na akcijah itd.

Vsekakor drži, da bo letošnja akcija zelo dobro pripravljena, ker so se priprave za to pričele pravočasno in so 1. aprila lahko odšle prve brigade v letošnjem letu ter pričele uresničevati nalogo, ki smo si jo zadali — zgraditi del avtoceste od Grdelice do Skopja.

Mladina ponovno na avtomobilski cesti »Bratstva in enotnosti«

Mladi ljudje Jugoslavije že vrsto let gradijo različne objekte, ki so koristni za družbo in eden največjih je prav avtocesta od Ljubljane do Dževdželije. Tudi letos bo mladina gradila del te mogočne ceste in to na odseku Grdelica — Skopje, v dolžini 136 km. Letošnji program je zelo obširen, saj bo treba vgraditi v cesto preko 2,5 milijona kubikov zemlje, zgraditi 325 propustov do 5 m dolžine, 422 m mostov dolžine 6 — 30 m in še mnogo drugih objektov.

Izkušnje in praksa preteklih let so pokazale, da nismo bili tako pripravljeni, kakor bi bilo potrebno, da bi delo in življenje v brigadi potekalo v najlepšem redu.

Prav ti razlogi so vodili predstavnike CK LMS, da že predhodno organizirajo seminarje, na katerih bi se brigadirji seznanili z nekaterimi novostmi letošnje gradnje in življenja v brigadi.

Eden takih seminarjev je bil v začetku februarja v Bobinju, ki se ga je udeležilo 25 mladincev in mladink iz vse Slovenije.

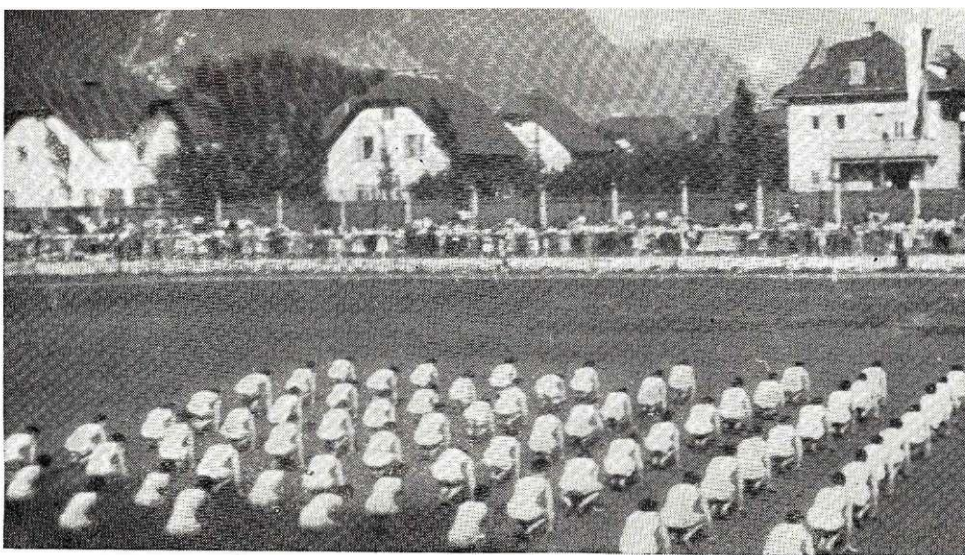
Program je bil sestavljen tako, da so bila dopoldne predavanja, popoldne pa diskusija po skupinah. Seminar je popolnoma uspel, saj je bilo izmenjanih mnogo koristnih predlogov, ki bodo služili pri sestavljanju in vodenju brigad.

Največ debate je bilo o predavanju, kako pripraviti brigado in kako nuditi brigadirjem pestro življenje v brigadi. S pravilnim razumevanjem velikega pomena avtoceste in pri tem vzgoje mladih kadrov, prav gotovo ne bi bilo težko sestaviti brigado. Ugotavljamo, da bi z razumevanjem nekaterih podjetij lahko že mesec dni pred odhodom brigade določili sestav in tudi materialna sredstva ter literaturo, ki je potrebna za notranje življenje v brigadi.

Kot sem že omenil, bo letošnja akcija v znamenju novih oblik dela pri upravljanju brigad. Tako bo letos najpomembnejši »Svet naselja«, ki bo sestavljen predvsem iz brigadirjev,

Šport v delovnih kolektivih

Foto: Stane Tušar

Glavni namen razširitve športa v delovnih kolektivih je v tem, da bi razširili širšo dejavnost med delavci, uslužbenci in delavsko mladino, predvsem pa med tistimi, ki se s športom še ne bavijo. Delavcu je treba nuditi po delu osvežitve, zdrav in veder odmor in organizirano zabavo, treba ga je pritegniti k organiziranemu delu zaradi zdravja, povečanja telesnih sposobnosti in dopolnitve telesne vzgoje.

Šport ne sme več biti le privilegij izbranih, ampak mora biti sestavni del vsakdanjega življenja posameznikov. V današnjih pogojih mora človek razvijati svoje sposobnosti, predvsem fizično, da zaščiti zdravje. Telesna vaja mora služiti dvigu zdravja in fizične sposobnosti delovnih ljudi. Zato postaja danes cilj TV vedno bolj v vrednosti telesnih vaj v korist organizma tistega, ki jih izvaja, ne pa le za gledalce na raznih prireditvah.

Ekonomski in družbeni razvoj naše države je odvisen v veliki meri od fizične sposobnosti in zdravja delovnih ljudi. Običajno pravijo: »Zdrav je tisti, ki ni bolan!«. Taka razlaga pa ni pravilna. Pod zdravjem je treba razumeti tako stanje organizma, pri katerem normalno tečejo vsi fiziološki procesi in se človek dobro počuti. Fizična sposobnost pa je nekaj drugega. Človek ni fizično sposoben samo, če je zdrav, ampak če je močan, vzdržljiv, hiter, spreten in vsestransko sposoben, da dela in izvršuje svoje življenjske naloge. Fizična sposobnost človeka je ena glavnih in osnovnih komponent splošne človekove sposobnosti. Da bi pa to dosegli, je treba človeka osvoboditi pomanjkljivosti v strukturi in delovanju organov. Svoje

Telesna vzgoja in šport naj postaneta življenjska potreba vsakega človeka.

Delavski šport, oziroma telesna vzgoja, obsega tri posebna področja:

1. TV mladine, ki se pripravlja, da postane dober delavec; to se pravi, da jim je treba nuditi dobro TV v strokovnih šolah z redno vadbo, z izleti, taborenji itd.

2. Delavnost že zaposlenih delavcev, kot obliko prostovoljne organizirane zabave v športnih, telovadnih, planinskih, strelskih, ribiških in ostalih

društvih, ali pa v okviru sindikalnih športnih društev, lahko pa tudi izven organizacije, n. pr. izleti, kolesarjenje, kopanje, jadranje, motorizem itd.

3. Industrijska gimnastika — kot aktivni počitek med delom, kar pa mora organizirati uprava podjetja.

Iz take delavnosti se prav kmalu razvije želja po tekmovanjih v raznih panogah. To se lahko priredi v kolektivu samem, ali pa med posameznimi kolektivi.

Seveda je najvažnejši del športnih tekmovanj tisti v kolektivu, kjer lahko tekmujejo vsi člani. To naj bi bila priprava za bodoče večje tekme. Taka tekmovanja, ki bi jih lahko imenovali tekmovanja na prvi stopnji, ugodno vplivajo na delavce, jih zbližujejo v boljši kolektiv, obenem pa je to prilika za zabavo, veselje, hkrati pa tudi za odmor. Tako nam šport služi za doseg drugih ciljev, igra pa ostane zabava in prilika za družabnost kolektiva. Treba pa je k temu pritegniti celoten kolektiv in pri izbiri športa paziti na to, da damo možnost udeleževanja vsem in da je raznovrstnost športov tista, ki pritegne večino in tako pridemo do vsestranosti.

Nekateri gojijo šport le zaradi zabave, prav zato ne smemo določenih športov vsiljevati, kajti to nas pripelje do neuspehov. Šport je treba prikazati v taki obliki, ki bo delavce zanimala. Le tako bo dosti pristašev in s tem bomo pomagali delavski telesni vzgoji.

Revija Zvezar — Izdaja Zvezarna Jesenice — Odgovorni urednik: Stane Tušar — Tehnični urednik: Edo Zagar — Ureja uredniški odbor: predsednik Franc Pogačnik, korektor Remigij Noč, člani: inž. Avgust Karba, Milan Polak, Janko Burnik, Stefan Nemeš, Ivo Ščavničar, inž. Janko Mede, Leopold Lamovšek, Tone Jasnić, Živan Vovk — Naslov: Uredništvo »Zvezarja« — Zvezarna Jesenice, telefon številka 394 — Tisk: CP »Gorenjski tisk« v Kranju Slika na naslovni strani prikazuje diverzantske akcije pri miniranju cevovoda v Zasipu. — Slika je izdelal mojster fotografije Slavko Smolej